

Political Science Forum Vol. 8, No. 1, Spring 2019

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Katedra politológie

Political Science Forum

Politologické Fórum

Volume 8, Number 1, Spring 2019

Political Science Forum: Aims of the Journal

Political Science Forum is a semi-annual, international, scientific and peer-reviewed journal of the Consortium of two European universities (Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia and Catholic University of Valencia, Spain). It covers broad range of topics in political science, international relations, philosophy, social work, social anthropology and law. The journal is aimed to be read by the scholars in respective fields as well as its students and broader public. Periodicity of the journal is twice a year, in June and December.

Politologické fórum: Ciele časopisu

Politologické fórum je polročne vydávaný medzinárodný vedecký a recenzovaný časopis konzorcia dvoch európskych univerzít (Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka a Katolíckej univerzity vo Valencii). Pokrýva široký okruh tém z oblasti politických vied, medzinárodných vzťahov, filozofie, sociálnej práce, sociálnej antropológie a práva. Časopis je určený odborníkom v daných vedných odboroch, ako aj študentom a širšej verejnosti. Časopis vychádza v júni a v decembri.

Editor-in-chief / Hlavný redaktor: Karol Janas, Alexander Dubček University of Trenčín (TnUAD), Slovakia

General Editor / Výkonný redaktor: Marcel Lincényi, TnUAD, Slovakia

Editor for English and Indexing Process / Editor pre anglický jazyk a proces indexácie: Marián Bušša, TnUAD, Slovakia

Technical Editor / Technický editor: Richard Klimaček, TnUAD, Slovakia

Editorial Board / Redakčná rada:

Oliver Andonov, MIT University Skopje, Macedonia; **Irena Bačlija**, University of Ljubljana, Slovenia; **Samuel Čelovský**, TnUAD, Slovakia; **Elena Delgadová**, TnUAD, Slovakia; **Miro Haček**, University of Ljubljana, Slovenia; **Pavol Hrivík**, TnUAD, Slovakia; **Petr Just**, Metropolitan University Prague, Czech Republic; **Rastislav Kazanský**, Matej Bel University, Slovakia; **Rudolf Kucharčík** EUBA, Slovakia; **Marcel Lincényi**, TnUAD, Slovakia; **Ginés Marco**, Catholic University of Valencia, Spain; **Adriana Mikulčíková**, Matej Bel University, Slovakia; **Miquel Àngel Oltra Albiach**, University of Valencia, Spain; **David Schriffli**, Austrian Academy of Sciences, Austria; **Antonín Staněk**, Palacký University Olomouc, Czech Republic; **Pavol Tišliar**, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovakia; **Dubravka Valić Nedeljković**, University of Novi SAD, Serbia; **Katerina Veljanovska**, MIT University Skopje, Macedonia; **Luisa Vicedo**, Catholic University of Valencia, Spain; **Jaroslav Vencálek**, University of Prešov, Slovakia; **Pablo Vidal**, Catholic University of Valencia, Spain. **Štefan Volner**, TnUAD, Slovakia;

Publisher / Vydáva: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, verejnoprávna inštitúcia zriadená zákonom. IČO: 311 180 259.

Adresa redakcie: Katedra politológie TnUAD, Študentská 2, 91101 Trenčín

e-mail: politologicke.forum@tnuni.sk **ISSN 1338-6859 e. č. MK: EV 4567/12**

© TnUAD, Trenčín. Časopis je bezplatný, vychádza dva krát do roka.

Contents / Obsah

STUDIES / ŠTÚDIE:

Denisa KARABOVÁ - Peter JUZA
TEORETICKÉ PRÍSTUPY K SKÚMANIU EUROPEIZÁCIE POLITICKÝCH STRÁN 5

Marián BUŠŠA - Pavol STRUHÁR
ATTITUDES TOWARDS INTOLERANCE, RACISM AND WESTERN INTEGRATION AMONG YOUNG PEOPLE IN NORT-WESTERN SLOVAKIA
..... 20

Jakub GÁBOR
VÝVOJ POZÍCIE SLOVENSKEJ REPUBLIKY VO VYBRANÝCH INŠTITÚCIÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE 35

Ľubomír ČECH
MOŽNOSTI A LIMITY ROZVOJA DEMOKRATICKÝCH ŠTRUKTÚR V ISLAMSKOM PROSTREDÍ POSTSOVIETSKEJ STREDNEJ ÁZIE..... 49

Jarmila ANDROVIČOVÁ - Adriana VASILKOVÁ
PRÍČINY (NE)PODPORY POLITICKEJ STRANY KOTLEBA-ĽSNS – VOLIČSKÉ NARATÍVY 66

Jozef HRDLIČKA
PRÍČINY NÁRASTU RADIKALIZMU A EXTRÉMIZMU V SLOVENSKEJ POLITIKE 81

DISCUSSION / DISKUSIE:

Jana ŠULEKOVÁ
ROZDELENIE POLITICKEJ SCÉNY NA ĽAVICU A PRAVICU..... 93

Ľubica HARAĽOVÁ
JADRO A PERIFÉRIA EURÓPSKEJ ÚNIE – ASPEKTY SKÚMANIA 98

Natália GODA
SOFT POWER AND CULTURAL DIPLOMACY OF SLOVAK REPUBLIC
..... 106

Marcela BARČÁKOVÁ
SLOVENSKO A OBSE 116

Matej MINDÁR
POSTAVENIE KATALÁNSKA V ŠPANIELSKOM KRÁĽOVSTVE 123

REVIEWS / RECENZIE:

Pavol STRUHÁR
**Pavol Hrivík – Rudolf Kucharčík – Richard Klimaček: Slovakia's Road
Into the European Union and the Slovak Presidency in the Council ... 129**

Pavol HRIVÍK
**Jaroslav Chovanec: Postavenie a ochrana národnostných menšín
a etnických skupín v Slovenskej republike 132**

Studies

TEORETICKÉ PRÍSTUPY K SKÚMANIU EUROPEIZÁCIE POLITICKÝCH STRÁN

THEORETICAL APPROACHES FOR RESEARCH OF THE EUROPEANIZATION OF POLITICAL PARTIES

Denisa KARABOVÁ
Peter JUZA

Abstract: By joining the EU the party system of each member exhibited new direct and indirect impact and stimulus coming from the various European institutions, legislative acts and different transnational cooperation projects and initiatives. This paper maps the theoretical approaches of several authors who considered it important to examine the impact of European integration on political parties over the years. The paper provides a clear theoretical analysis of all significant approaches to investigating the Europeanisation of political parties, which has become a subject of interest for scientists, mostly from the new millennium. We have also used the method of content analysis of all significant works of authors devoting more attention to the research of party systems in relation to the Europeanization influence. In detail, we focused particularly on the theoretical approaches of Peter Mair and Robert Ladrech, who followed up on his conclusions, and their work is until today recognized and repeatedly cited. The introductory part of the article highlights the reasons for exploring the Europeanisation of the political system of member states, especially political parties, as important actors standing between the citizen and politics.

Key words: *Europeanization, political parties, party system, European Union*

1 Úvod

Európska únia, jej politiky a procesy s ňou spojené vytvárajú priestor každodenného života jej občanov, a teda obyvateľov jednotlivých členských štátov. Slovensko sa podobne ako ďalších 27 krajín rozhodlo stať súčasťou tohto spoločenstva, ktoré sa postupom rokov vyvinulo z pôvodnej ekonomickej spolupráce v politickú úniu štátov. Vývoj smerom k prehĺbovaniu politickej spolupráce členských krajín sa datuje od Maastrichtskej zmluvy a ratifikáciou Lisabonskej zmluvy prišlo zatiaľ k najväčšiemu rozšíreniu kompetencií európskych inštitúcií, pričom sa EÚ snaží neustále posilňovať i Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku. Je nepochybniteľnou

skutočnosťou, že EÚ a jej politiky vplyvajú na bežný život ľudí, no najmä politický systém každého členského štátu sa musí prispôbovať európskym legislatívam i trendom. Aj napriek tomu bola pozornosť teoretikov počas minulého storočia venovaná takmer výlučne európskej integrácii – teda procesom vedúcim ku kreovaniu inštitucionálneho systému EÚ a vzájomným väzbám, ktoré ich spájajú. Účinok európskej integrácie na domáce politické systémy, teda tzv. *top-down* stratégia, sa stali predmetom záujmu až neskôr, keď sa do popredia dostáva fenomén europeizácie. Europeizačné zmeny je možné skúmať prakticky v rámci každej časti politického systému – teda vrátane inštitucionálneho systému a jeho prvkov ako aj jednotlivých identít.

Politické strany sú považované za významných aktérov politického systému, ktorí sa výraznou formou spolupodieľajú na formovaní verejného diskurzu. Politických lídrov jednotlivých stranických subjektov možno považovať za reprezentantov občanov, ktorí verejne deklarujú svoje postoje na celospoločenské témy. To znamená, že jednotliví politici sa vyjadrujú i k európskym záležitostiam, a tým formujú percepciu obyvateľov vo vzťahu k EÚ. Samozrejme, že súbežne prebieha aj negatívny proces „*celebritizácie*“ európskej politiky (Lyncenyi, Kohuťar 2009), ale to nie je ani záujmom, a ani predmetom našej ďalšej analýzy.

Z hľadiska dôležitého postavenia, ktoré v politickom systéme národného štátu jednotlivé strany a hnutia zastávajú, je dôležité analyzovať do akej miery boli v priebehu postupujúceho času ovplyvnené európskou integráciou.

2 Europeizácia politických strán

Aj keď mnoho autorov niekoľko desaťročí deklaruje aplikovateľnosť konceptu europeizácie na všetky tri sféry politiky štátu, tak býva rovina *politics* veľmi často prehliadaná, a to aj napriek tomu, že politickí aktéri sa pohybujú v stále viac komplexnejšom viacúrovňovom politickom prostredí, ktoré je produktom európskej integrácie. Fiala, Hloušek a Suchý v nadväznosti na to zdôrazňujú, že existuje nepopierateľná nutnosť vysporiadať sa s mnohými výskumnými otázkami, ktoré by podali odpoveď na to ako na postupujúcu európsku integráciu reagujú jednotliví aktéri a aké sú ich vzájomné interakcie. (Fiala, Hloušek, Suchý 2009)

Europeizácia politických strán nebola po dlhé roky objektom záujmu teoretikov, nakoľko národné strany nepodliehali európskym reguláciám, teda neboli v priamom kontakte s rozhodovacími inštitúciami EÚ. To znamená, že domáce politické strany nikdy neboli priamym subjektom európskych politík a mnohí európski učitelia europeizačné procesy v rámci stranických systémov po dlhý čas prehliadali, alebo nepovažovali za relevantné. Faktom totiž je, že na prvý pohľad strany a EÚ pôsobia na úplne rozdielnych a neprekrývajúcich sa oblastiach. Pôvodný výskum politických strán sa spájal najmä s voľbami do Európskeho parlamentu a predmetom záujmu bola stranická politika v rámci Európskeho parlamentu a na domácej scéne boli v kontexte stranického systému skúmané skôr len jednotlivé faktory, ktoré vplyvajú na

výsledok volieb. Koncom 80. rokov a hlavne ratifikáciou Maastrichtskej zmluvy v roku 1993 sa pozornosť teoretikov posunula k mapovaniu pozícií vybraných národných strán smerom k európskej integrácii a hlavne ku konkrétnym európskym politikám. (Ladrech 2012) Ratifikačný proces sa totiž stal v mnohých členských štátoch spolitizovaným a celkovo možno od Maastrichtskej zmluvy hovoriť o vzniku politickej únie s rastúcim vplyvom na politické systémy členských krajín.

Rovnako ako všetky ústavné inštitúcie, tak aj národné politické strany podliehajú europeizácii, čo minimálne vyplýva z faktu, že ich operačné prostredie - národné politické systémy boli transformované pod vplyvom EÚ, jej politik, noriem a procesov. To znamená, že tieto dva do istej miery odlišné procesy sú vzájomne prepojené. Vyplýva to teda z faktu, že adaptácia národných inštitúcií vrátane procesu rôznych foriem tvorby politiky ako aj nastavenia rozdielnej agendy vyplývajúcej z členstva v EU priamo pôsobí na schopnosť politických strán plniť svoje tradičné reprezentačné, legislatívne a vládne funkcie vrátane nastoľovania agendy. (Fiala, Hloušek, Suchý 2009)

Europeizácii politických strán sa v istej miere venovali aj Exadaktylos a Radaelli. Tí výskum *top-down* europeizácie všeobecne odvodzujú v prvom rade od prítomnosti európskej integrácie, následne jej dopad určujú na základe prítomnosti alebo absencie tzv. *misfitu* – nesúlady medzi európskou a národnou úrovňou politiky produkujúcej zmenu domáceho systému. V zmysle strán sú však pomerne skeptickejší, nakoľko podľa nich nie je jasne definovateľná miera ich europeizácie, teda vymedzenie kauzality je podľa nich problematické. Ak máme strany ako závislú premennú, tak podoba, spôsob a rozsah zmeny v rámci strany nemôžu byť presne určené. Aj napriek tomu dodávajú, že žiadna z týchto zdanlivých prekážok nie je neprekonateľná. (Exadaktylos, Radaelli 2009)

Politické strany, ktoré sú v rámci politického systému národného štátu súčasťou *politics*, vnímame ako významných hráčov všetkých úrovní politiky, nakoľko sú jedným z rozhodujúcich mobilizátorov verejnej mienky, teda nositeľom zmeny v spoločnosti. Národné politické strany a ich lídri sú mnohými vnímaní ako dôležitý prostredník stojaci medzi občanmi a pre nich vzdialenou európskou politikou, ktorú svojimi vyhláseniami a aktivitami reflektujú. Európska integrácia vytvorila kreovaním európskych inštitúcií priestor k nadnárodnej spolupráci národných politických strán, ktorá sa vyvíjala a zosilňovala v priebehu rokov. Strany spoločne pôsobili najmä v rámci Európskeho parlamentu, ktorý každou prijatou zmluvou upevňoval svoje postavenie a vplyv na rozhodovanie o európskych politikách i celkovom smerovaní EÚ. Národné strany sa organizovali v rámci vznikajúcich európskych politických strán so širokou členskou základňou, v rámci ktorých spolupracujú, vymieňajú si názory, učia sa od seba, a to v zásade vytvára priestor k modifikácii národnej strany. Národní politickí aktéri vrátane politických strán a záujmových hnutí sú na základe existencie európskej úrovne politiky schopní spoločne s partnermi z iných krajín presadiť zmeny a kooperovať transnacionálne. (Johansson 2004) To do značnej miery strany

núti meniť tradičné stratégie politiky, čo podstatne ovplyvňuje ich štruktúru, program, modely správania a častokrát aj hodnoty.

Už v 90. tých rokoch sa začali objavovať práce, ktoré sa okrajovo venovali europeizačným procesom prebiehajúcim v rámci národných straníckych systémov. Zásadný prelom však nastal až začiatkom nového tisícročia. Jedným z prvých autorov bol Peter Mair (2000), ktorý v tejto oblasti videl iba malý vplyv európskej integrácie a zameriaval skôr na výskum stranického systému ako celku. Robert Ladrech (2002), ktorého teória europeizácie politických strán je považovaná za priekopnícku naopak skúmal skôr politické strany ako samostatných hráčov. Podobne ako Mair vníma osobitne stranický systém ako oblasť, ktorá je veľmi ťažko prístupná zmene. Ladrech vo svojom skúmaní vychádzal z dôležitých delení a záverov Hixa a Goetza (2000), ktorí skúmali europeizáciu domácich aktérov a zistili, že tak ako sa na jednej strane snažia domáci aktéri pôsobiť a presadiť na európskej politickej rovine, tak na druhej strane i európska integrácia pôsobí na domáci politický systém, ktorý mení. V tomto zmysle následne uvažovali o dvoch rôznych druhoch dopadov na domácich aktérov: a) presun kompetencií na európsku úroveň môže mať viacero dôsledkov ako je napr. obmedzenie volieb, či posilnenie a zmena smeru inštitucionálneho i celkového politického vývoja v krajine b) kreovanie nových nadnárodných inštitúcií môže poskytnúť nové príležitosti pre národných aktérov, ktorým sa otvára nová politická aréna, a teda priestor pre obchádzanie národnej politiky. Tento nový politický priestor poskytuje tiež národným hráčom isté výhody vyplývajúce z prístupu k informáciám. Robert Ladrech tak vychádzal prioritne z faktu, že na základe postupne stále širšieho delegovania kompetencií na Európsku úniu dochádza v určitom zmysle k vyprázdňovaniu domácej politiky. Teda schopnosť národných aktérov je oslabená, a to do veľkej miery ovplyvňuje správanie sa politických strán a mení ich ideológiu či program. (Ladrech 2010) I keď i podľa samotného Ladrecha EÚ ako taká nemá žiadne mechanizmy, priamo aplikovateľné na politické strany členských štátov, pôsobí na ne v mnohých smeroch nepriamo. To znamená, že aj keď EÚ napr. priamo finančne nedotuje jednotlivé národné strany, alebo nemá právo ovplyvňovať volebné zákony krajiny, či organizačnú štruktúru strán, tak v mnohých ohľadoch vplýva na strany a stranický systém každej členskej krajiny. (Ladrech 2010)

Podľa Roberta Ladrecha je dimenzia *politics* v zmysle europeizácie nedostatočne prebádanou oblasťou, ktorej po dlhé roky nebola venovaná dostatočná pozornosť, a to najmä domácim politickým stranám a ich vzťahu k európskej integrácii. Obdobné výskumy mapovali zväčša len koalície, legislatívne či exekutívne inštitúcie či dopady na právny systém. (Ladrech 2002)

Vzhľadom na existenciu priamych volieb do Európskeho parlamentu sa národné politické strany členských krajín EÚ musia pravidelne uchádzať o mandáty a teda i reflektovať európske témy. Ako však zdôrazňujú Müller a Storm (1999), samotné súperenie strán v rámci európskych volieb môže vytvárať istú formu interakcie v rámci strán a medzi stranami navzájom tak, že európska agenda sa stane významným determinantom ich súperenia

o posty a mandáty v rámci národných ale i subnacionálnych volieb. Môžeme tvrdiť, že európska politika sa postupne prijímanými zmluvami, tvoriacimi komunitárne právo EÚ, stala postupne súčasťou logiky tvorby straníckej politiky u väčšiny strán. EÚ v súčasnosti rozhoduje v mnohých oblastiach, ktoré boli dlhoročnou výlučnou doménou národných štátov, a preto možno tvrdiť, že veľké množstvo zdieľaných kompetencií motivuje národné politické strany angažovať sa viac v rámci európskej agendy. Tieto skutočnosti teda stimulujú strany k rozdielnemu nastavovaniu priorít, čo má vplyv na volebné programy a iné druhy manifestov, celkové rozhodovacie procesy v rámci strany ako aj vytvorenie nových pracovných pozícií. Môže sa tak jednať o europoslancov, ktorých počet je pre dané krajiny pevne daný a musia mandáty obsadiť. Aj keď nie je explicitne určené, že každá národná politická strana musí mať svojho zástupcu v EP, tak je táto pozícia vnímaná akosi prirodzene. Z pohľadu výskumu europeizácie politických strán je však zaujímavé sledovať ako sú zvolení europoslanci vnímaní v rámci ich národných strán, za ktoré boli zvolení. Aj keď je faktom, že europoslanec operuje najmä na úrovni európskej politiky, tak jeho úlohou je i kooperovať so svojím domovským štátom. Okrem samotných europoslancov rozlišujeme ďalšie dva typy tzv. „eurošpecialistov“ - buď sú to národní politici, ktorí do istej miery prichádzajú do kontaktu s európskou agendou napr. v rámci pôsobenia v parlamentných výboroch pre európske záležitosti, ale to potom môžu byť zamestnanci riadiaci a organizujúci rôzne aktivity súvisiace s EÚ. Celkovo možno „eurošpecialistov“ podľa Carterovej, Luthera a Poguntkeho (2007) definovať ako heterogénnu skupinu politických aktérov, ktorí sa odlišujú tým, že podstatná časť ich politickej agendy sa spája s činnosťou EÚ, jej politik a procesov spätých s európskym vládnutím. V tomto zmysle je podľa nich dôležité si uvedomiť fakt, že mnohí kľúčoví „eurošpecialisti“, či už politici alebo zamestnanci strany, plnia častokrát viacero rozdielnych funkcií. Príkladom môže byť menšia politická strana, ktorej predseda alebo podpredseda je zároveň vysokopostaveným členom parlamentného výboru pre európske záležitosti a súčasne môže byť osobou prioritne poverenou komunikovať s európskou politickou stranou. Prvou skupinou „eurošpecialistov“ sú europoslanci, ktorých vývoj postavenia v rámci národnej strany je zaujímavým predmetom výskumu, nakoľko každou prijímanou európskou zmluvou rástla sila a kompetencie Európskeho parlamentu, a teda i samotných europoslancov. Z dôvodu rozšírenej agendy europoslancov a stúpajúcej relevantnosti procesu európskeho rozhodovania v zmysle domácich politických procesov, sú europoslanci častokrát v rámci domácej strany viac integrovaní a poskytujú istú formu národných konzultácií a poradenstva. Druhú skupinu tvoria politici, alebo zamestnanci strany, ktorí zastrešujú európsku agendu na národnej úrovni v zmysle obsadenia postov ako minister pre európske záležitosti, hovorca strany pre európske záležitosti, člen výboru pre európske záležitosti a pod. Podľa európskych teoretikov by vzhľadom na rastúci význam EÚ ako takej pre národnú politiku členských štátov, mal nastať zvýšený dopyt po odborných znalostiach takýchto „eurošpecialistov“. (Corbett 1998) Ich pozícia v strane býva posilnená a zvyknú sa podieľať na

programových dokumentoch strany a v prípade ak sú poslancami, tak častokrát ich legislatívne postupy reflektujú európske dianie a politiky. Pozícia a dôležitosť tretej skupiny „eurošpecialistov“ v rámci národného politického systému rovnako podľa odbornej literatúry rastie. Aj napriek tomu, že nejde o politikov, ale len o špecializovaných zamestnancov domácich politických strán poverených riadením alebo organizovaním úloh a aktivít spätých s EÚ, tak pomerne často dochádza k situácii, že sa výraznou mierou podieľajú na tvorbe manifestov strany, alebo vypracovávajú dôležité expertízy. Na základe toho možno tvrdiť, že aj keď nemajú priame rozhodovacie právomoci, tak do rozhodovania výraznou mierou zasahujú nepriamo, a tým ovplyvňujú pozície danej politickej strany. (Poguntke et al. 2007) Inými slovami, tzv. „eurošpecialisti“, teda stranícke elity alebo iní odborníci na európske záležitosti, by na základe postupujúcej európskej integrácie mohli nadobudnúť viaceré formálne právomoci – istú formu autonómie rozhodovať o financiách, zamestnancoch pri značnom prístupe k financiám, informáciám, kontrole, či odborným znalostiam. Ich posilnené postavenie a kompetencie tak mnohokrát vyvolávajú kvalitatívne nové typy mocenských hier v rámci národnej politickej strany. Aj napriek teoretickým predpokladom predikujúcich organizačnú zmenu strán pod vplyvom europeizácie, strany môžu tendenčne takéto zmeny odmietnuť. Na druhej strane ak aj ku zmene príde, nemožno ju vnímať ako modelovo-identickú a nemennú. Mnoho tradičných, najmä konzervatívnych, strán sa i v dnešnej dobe odmieta prispôbiť modernizačným či akýmkoľvek iným súčasným trendom. (Poguntke et al. 2007)

3 Europeizácia podľa Petra Maira

Ako sme už vyššie načrtli, Peter Mair sa zaoberal predovšetkým výskumom europeizácie národných straníckych systémov, ktoré navzájom porovnáva, a to od obdobia zavedenia priamych volieb do Európskeho parlamentu. Západné demokracie sa postupne od tohto momentu stávajú oveľa viac fragmentovanými. Jeho cieľom bolo zistiť, či a do akej miery je možné preukázať vplyv európskej integrácie na národné politické systémy, avšak vo svojich záveroch je pomerne skeptický. (Mair 2000) V tomto zmysle je dôležité poznamenať, že Mair pri svojej analýze skúmal výhradne národné politické strany a všimol si voľby do parlamentu. Základnou črtou Mairovej metodiky bola dvojdimenziálna štruktúra europeizácie straníckych systémov. Prvou z nich je tzv. *formát straníckeho systému*, ktorý vypovedá o presnom čísle relevantných politických strán vo vybranom systéme. V tomto prípade sa snažil zistiť, či europeizácia ako taká má vplyv na počet relevantných systémových strán. Išlo mu teda o to zistiť, či európska integrácia priamo alebo nepriamo spôsobuje vznik nových politických strán. Druhou dimenziou je *mechanika straníckeho systému*, v rámci ktorej rozlišuje medzi spôsobmi, akým strany vzájomne na seba pôsobia, pričom môže ísť o zmenu ideologickej vzdialenosti, ktorá vybrané strany od seba delí, alebo podporuje vznik nového typu súťaženia založeného na európskej dimenzii. Ide teda v zásade o celkový spôsob fungovania straníckeho systému a jeho

vzájomných interakcií. Taktiež v rámci tejto roviny skúmal, či v medziach stranického systému členského štátu EÚ dochádza k vzniku európskej štiepnej línie. Následne posudzuje, či jednotlivé dimenzie stranických systémov reflektujú priamy alebo nepriamy vplyv EÚ. (Mair 2000)

Peter Mair pre potreby analýzy mechaniky stranického systému využil závery výskumu Leonarda Raya (1996), ktorý porovnával na škále od 1 do 7 euroskeptické a proeurópske postoje politických strán 18 krajín Európy. Išlo tak o analýzu 122 rôznych politických strán, z ktorých takmer 52% podľa expertov vykazovali relatívne silnú a stabilnú podporu naproti 17% strán vykazujúcich silné euroskeptické postoje a zvyšných približne 31% sa umiestnilo v približnom strede škály s hodnotami 3, 4 alebo 5. V oblasti národnej volebnej podpory bola vtedajšia európska spoločnosť jednoznačne naklonená pro-európskych stranám, ktoré vykazovali v priemere 66-percentnú podporu európskych voličov. Euroskeptické strany volilo v prieme 8% voličov, a to najmä v Taliansku, Rakúsku, Švédsku ale aj Dánsku či Francúzsku. Išlo najmä o strany, ktoré sa vyznačovali pomerne silnými domácimi identitami stojacimi na ideologickej báze- teda boli zväčša radené k extrémnej pravici alebo ľavici. Ide tak o tzv. protestné strany, ktorých hlavná identita nestojí na kritike EÚ ako takej a možno sa domnievať, že ide o oportunistickú taktiku takéhoto druhu strán, ktorý sa snaží výrazným spôsobom odlíšiť od ostatných- štandardných strán. (Mair 2000) Na základe týchto zistení tak Mair podáva stanovisko, že nie je nijako preukázateľný priamy vplyv europeizácie na mechaniku stranického systému akéhokoľvek členského štátu EÚ.

Mair teda celkovo prišiel k záverom, že v oblasti formátu, ale i mechaniky stranickej súťaže v rámci národných stranických systémov sa neprejavil žiadny, alebo len zanedbateľný priamy vplyv európskej integrácie, a to ani v prípade, že vznikli strany, ktorých hlavnou programovou črtou bola podpora alebo odmietnutie EÚ, nakoľko len zanedbateľné percento z nich si dokázalo udržať pozície v dlhšom časovom horizonte. Preto nemožno tvrdiť, že by sa profilovala vyslovene európska štiepna línia. (Mair 2008) Väčšina vznikajúcich európsky orientovaných politických strán následne ostáva orientovaných na európsku rovinu volieb. Keďže podľa Maira neexistuje európsky stranický systém, nie je možné, aby boli domáce stranické systémy ovplyvňované európskou úrovňou politiky. Aj keď podľa jeho slov môžu byť európske politické strany dôležité a môžu zohrávať reprezentatívnu úlohu, tak z dôvodu absencie fungujúceho stranického systému na európskej úrovni nemožno hovoriť ich súťaživosti. Nevidí ani žiadnu perspektívu jeho vzniku ak nebude na úrovni EÚ prebiehať súperenie o exekutívne kreslá. Vysvetľuje totiž, že podľa neho nie je ani nijako preukázateľný vznik nových aliancií alebo naopak nevraživosti medzi stranami. (Brusis 2004)

Na druhej strane však nepriamy vplyv európskej integrácie nemôže byť popieraný. Ten odkazuje na depolitizáciu stranických systémov pričom hrozí až akési znehodnotenie demokratického procesu. Nastáva podľa neho situácia stále výraznejšieho obmedzenia slobody pôsobnosti národných vlád, čím je vlastne podporované vyprázdňovanie volebných tém a celkovej súťaže.

Európske témy sú zdôrazňované zväčša len v tom období, kedy sa krajina nachádza pred významným rozhodnutím európskeho charakteru. V ostatných prípadoch politickí predstavitelia nie veľmi radi otvárajú európske témy. (Mair 2006)

V štúdií z roku 2007 Mair doplnil svoje pôvodné závery, pričom k priamemu/nepriamemu vplyvu pridal dve ďalšie podoby europeizácie. Prvou z nich je *inštitucionalizácia* politického systému EÚ, ktorá sa zaoberá na jednej strane priamym účinkom EÚ, teda súdržnosťou a silou európskych politických strán ako aj rozdielom medzi európskymi a národnými voľbami. Nepriamy účinok produkuje vznik alternatívnych zastupiteľských zoskupení ako sú lobisti a iné druhy záujmových skupín. Druhou rovinou je tzv. *penetrácia* európskych noriem na domácu politickú scénu. Jej priamy variant hovorí o vzniku nových strán na oboch rovinách- európskej i národnej a pristupuje k ich hodnoteniu. Nepriamy účinok europeizácie v zmysle *penetrácie* vidí Mair ako znižovanie sa politickej súťaže na národnej úrovni späť s menším priestorom pre stranícke súperenie či kapacity národných vlád. (Mair 2007) V zásade ale závery oboch Mairových štúdií hovoria o europeizácii ako o premennej, ktorej účinok je v rámci straníckeho systému len veľmi ťažko dokázateľný a pokiaľ existuje, zväčša je reč o nepriamom vplyve.

4 Europeizácia podľa Roberta Ladrecha

V poradí druhým, a pre naše skúmanie kľúčovým, teoretikom europeizácie politických strán je Robert Ladrech. Vo svojich prácach sa venuje podrobnému výskumu politických strán, teda nie straníckych systémov ako celkov ako vyššie spomínaný Mair. Ladrechov koncept je v oblasti europeizácie politických strán v súčasnosti najviac citovaným. Dá sa povedať, že čiastočne nadväzuje na prácu Petra Maira, avšak snažil sa prísť s prevratnejšou a hlbšou analýzou politických strán. Podobne ako Mair, aj Ladrech uznáva, že europeizácia má na politické strany prioritne nepriamy vplyv, čo znamená, že europeizačný tlak nemusí nutne vyvolať zásadnú zmenu straníckeho systému. Vyprázdňovanie politickej súťaže, ktoré často spomínal aj Mair, má podľa Ladrecha významný vplyv na europeizáciu politických aktérov. Politické strany ako dôležitý subjekt politického systému sa tak podrobujú zásadnej zmene ich tradičných funkcií, akými sú vládne role, agregovanie a následná artikulácia záujmov, ale i volebné kampane jednotlivých strán a nábor nových členov. Iná situácia však môže nastať ak sa strany stávajú súčasťou nadnárodného straníckeho priestoru, čo zväčša prináša nové príležitosti rôzneho charakteru, pričom vedú predovšetkým k zmenám správania a organizačných štruktúr politických strán. Celkový vplyv národných strán na európskej úrovni je však podstatne obmedzený, nakoľko nie sú v kontakte s európskou exekutívou, ktorá by ich priamo ovplyvňovala. Naproti tomu vzájomná cezhraničná spolupráca národných strán nie je vylúčená. (Ladrech 2000)

Robert Ladrech v jeho teórii europeizácie politických strán poukazuje na fakt, že hlavný dôraz je kladený na zmenu, teda adaptáciu politiky, pričom ju nemožno vnímať ako harmonizáciu či konvergenciu. Jednotlivé europeizačné zmeny a ich charakter sa budú podľa neho líšiť v rámci rozdielnych politických systémov jednotlivých krajín, ale i v rámci vybraného systému. Domáce politické strany, na rozdiel od vlád, záujmových skupín, či jednotlivých politikov, nemajú možnosť a ani schopnosť rozvíjať akúkoľvek nadštandardnú formu dôverných, či inak privilegovaných vzťahov s hlavnými autoritami EÚ. Tak isto jediná volená inštitúcia EÚ, Európsky parlament, tiež nemá žiadnu možnosť ani mandát priamo zasiahnuť a ovplyvniť vnútroštátny stranícky systém členskej krajiny. Na druhej strane je však Európsky parlament nepriamo schopný ovplyvniť europeizačné trendy v národných stranách tak, že prijímaná európska legislatíva môže byť cielene i necielene zameraná na preorientovanie sa domácich politických strán. (Ladrech 2001)

Prelomovou štúdiou z roku 2002 Ladrech definuje 5 kľúčových oblastí výskumu, v rámci ktorých dochádza k europeizácii politických strán. V porovnaní s Mairom vytyčuje väčšie množstvo dopadov europeizácie, čím poskytuje komplexný a jasný rámec analýzy v tejto oblasti. Robert Ladrech síce na jednej strane dával za pravdu Petrovi Mairovi, ktorý vymedzil dva druhy nepriameho vplyvu európskej integrácie na politické strany členského štátu a aj tie v konečnom dôsledku považoval za nie veľmi významné či okamžité. Napriek tomu na strane druhej zastával názor, že je možné vymedziť minimálne päť oblastí, v rámci ktorých možno rozpoznať europeizačné zmeny prebiehajúce v rámci strany. Napriek tomu mnohí kritici poukazujú na fakt, a i on sám uznáva, že prehĺbujúcou sa európskou integráciou môže počet týchto oblastí narásť. Úlohou teoretika je pri aplikovaní tejto teórie podľa jeho slov rozpoznať zdroje vedúce späť k európskemu zdroju, alebo reflektovať využitie EÚ a jej politik v zmysle vyriešenia problému v strane, ale zhodnotiť všetky problémy a výzvy, ktoré stranám prítomnosť EÚ spôsobuje. (Ladrech 2001) Podobne ako mnoho iných akademikov skúmajúcich europeizáciu, aj my považujeme Ladrechov koncept za vhodný, nakoľko reflektuje naozaj široké spektrum dopadov európskej integrácie na národné stranícke systémy. Podľa Roberta Ladrecha (2002) teda pod vplyvom europeizácie prichádza v rámci politických strán k nasledovným zmenám:

1.) *Zmeny v programe politických strán* – jedným z najbazálnejších prejavov europeizácie sú zmeny v straníckych programoch, teda inými slovami ide o zakotvenie európskej problematiky v programových dokumentoch strany. Metodologicky rozlišujeme v tomto kontexte dva rôzne spôsoby určenia miery europeizácie. Môže ísť o kvantitatívnu zmenu, reflektujúcu vzrastajúci počet zmienok o politikách EÚ a celkových odkazoch na EÚ a s ňou spojené témy. Kvalitatívnym meraním zisťujeme, kedy je na EÚ v programoch odkazované v zmysle doplnkového faktoru pri riešení politik, ktoré boli tradične záležitosťou plne pod kontrolou národných vlád – hovorí tak napr. o politike azylovej, prisťahovaleckej alebo oblasti zamestnanosti. Tieto zmeny teda reflektujú prehĺbujúcu sa európsku

integráciu do viacerých oblastí. V programoch tak nájdeme čoraz viac prepracované odkazy na EÚ a jej činnosť, pričom sa postupom znižuje priestor pre súťaženie strán, čím sa zvyšujú nároky na programových expertov strán. (Lewis 2006) To strany núti vo všeobecnosti posilniť svoje kompetencie v oblasti znalosti európskych politík. Naopak strany začínajú odkazovať na EÚ aj pri zmieňovaní domácej politiky a stále častejšie reflektujú i nadnárodnú spoluprácu s inštitúciami EÚ. Taktiež je možné jasne špecifikovať spoluprácu danej politickej strany s transnacionálnymi zoskupeniami iných strán či inštitúciami operujúcimi na európskej úrovni politiky. Celkovo možno od programových manifestov strán podľa Ladrecha očakávať, že sa jednotlivé odkazy na EÚ ako významného faktora v rámci nich budú objavovať stále v čoraz viac sofistikovanejšej podobe, nakoľko sa bude postupne objavovať uznanie vplyvu EÚ ako aj stratégie smerom k EÚ. (Ladrech 2002)

2.) *Organizačné zmeny* – postupne sa vyvíjajúci vzťah s európskymi inštitúciami postupne prináša viaceré štruktúralno-organizačné zmeny v rámci strany. V tomto zmysle môže nastať viacero významných zmien ako napríklad zmena vnútorných pravidiel v nadväznosti na úlohu straníckej zástupcov v Európskom parlamente. Príkladom môžu byť zmeny stanov a pravidiel vzťahujúcich sa na úlohy a vplyv národných delegácií v Európskom parlamente. Ladrech v tomto zmysle vyzdvihuje najmä stranícke kongresy alebo riadiace orgány strany, ktoré v nadväznosti na EÚ a jej politiky môžu odrážať väčšiu potrebu profesionálneho vedenia schopného reflektovať európske témy a reagovať na ne. Nie všetky organizačné zmeny však vždy nájdeme v oficiálnych dokumentoch a smerniciach strany. Na prvý pohľad teda nemusia byť zrejmé, avšak pridruženie krajiny k európskym inštitúciami spôsobilo isté organizačné zmeny v rámci národných strán, a tieto sa postupom času podrobili zmene. Jednotlivé organizačné zmeny môžu byť tiež odvodené od napojenia strany a jej aktérov na nadnárodné organizácie akými sú európske strany či transnacionálne stranícke federácie. V neposlednom rade môže tiež členstvo v nadnárodných zoskupeniach politických strán znamenať isté stimuly. (Strom, Müller 1999) Ladrech v tomto zmysle uvádza príklady napr. britskej Labouristickej strany, ktorá svojho delegáta v Európskom parlamente menovala aj do významnej funkcie v rámci riadiaceho orgánu strany. V mnohých prípadoch je viditeľná hlavne zvýšená miera spolupráce medzi takouto delegáciou a národnou stranou. Nemenej časté je tiež podľa Ladrecha začlenenie odkazov na jednotlivé federácie nadnárodných strán priamo do stanov politickej strany. (Ladrech 2001)

3.) *Vzory straníckej súťaže* – Na základe miery europeizovania strán v zmysle politizácie európskych tém, voliči zaujímajú voči strane proeurópske alebo naopak euroskeptické postoje. Na jednej strane sa tak mení stranícka dynamika, strany sa pretvárajú, čo môže generovať vznik novej európskej štiepnej línie, teda charakter súťaže sa mení. Ladrech to vysvetľuje tak, že častokrát nastáva situácia, kedy je vlastne EÚ v rámci národnej politiky

výrazne politizovaná a následne samotní voliči využívajú oportunistickú stratégiu proeurópskych, alebo naopak euroskeptických pozícií. Takáto politizácia EÚ v rámci strany zväčša vyvolá akési uvedomenie strany, čo spôsobí dokonca vznik nových strán na základe vymedzenia postoja voči EÚ. Existuje podľa neho viac determinantov podmieňujúcich zmenu taktiky či stratégie strany s cieľom využiť „európske“ nálady v spoločnosti. Sú nimi hlavne existujúce modely hospodárskej súťaže vzťahujúce sa na počet strán v domácom straníckom systéme, ďalej prítomnosť strany s výraznou pro alebo anti-európskou rétorikou a rovnako tiež povaha tzv. „dominantnej koalície“ rozhodujúcej o tom, či zmena stratégie vyvolá nerovnováhu v rámci strany. (Ladrech 2002) Ladrech pre túto rovinnu uvádza aj niekoľko zaujímavých príkladov z členských krajín EÚ – prvým z nich je rozdielna stratégia dvoch hlavných britských strán, z ktorých Konzervatívci sú dlhodobo euroskeptickí a Labouristi eurooptimistickí, pričom hlavné faktory sa môžu v závislosti od strany líšiť. V prípade Labouristickej strany možno hovoriť o akomsi prirodzenom politickom vývoji strany, no pri strane Konzervatívnej tento vývoj nebol jednoznačný a bol sprevádzaný zvýšenou úrovňou frakcionalizmu a využívaním európskej rétoriky hlavne pre účely víťazstva vo voľbách. (Ladrech 2008) Ďalším príkladom môže byť účelové vytváranie nových politických strán - napr. výlučne pre voľby do Európskeho parlamentu, kedy sa takéto strany zacielujú na voličov tradičných strán so zámerom rozštiepiť ich a prispôbujú tomu aj svoje taktiky, ktoré sústreďujú na narušenie rovnováhy vedenia danej strany. (Ladrech 2001)

4.) *Vzťahy medzi stranami a vládou* – táto rovina vychádza z predpokladu účasti vládnych predstaviteľov na európskych jednaniach a inštitucionálnych negociáciách, ktoré môžu do značnej miery meniť ich pozície v rámci strany, nakoľko zmena ich presvedčenia vedie často k oddialeniu od programových pozícií strany. Inými slovami, jednotlivé medzivládne negociácie a fóra EÚ, kde sa vládni lídri zúčastňujú, môžu výrazne narušiť vzťahy so zvyškom strany v otázkach viacerých politík. To môže vyvolať doslova až oddelenie vedúceho straníckeho predstaviteľa od programových pozícií strany. Takáto situácia môže v priebehu času viesť ku kvalitatívnej zmene povahy vzťahov medzi vládou a stranou. Ladrech uvádza, že medzi nimi môže vzniknúť tzv. „pull-push“ vzťah, na základe ktorého je na jednej strane vláda dotlačená až do maximálnej pozície v oblastiach blízkych programu strany, alebo naopak minimalistickej, napr. presadzovania spomalenia európskej integrácie, čo nemusí byť euroskeptický postoj, ale len uprednostňovanie zachovania kontroly nad oblasťami, z ktorých strana a záujmové skupiny okolo nej spolu profitujú. (Ladrech 2002) Rozdiely medzi vládou a stranou v európskych záležitostiach tak v praxi často prinášajú najmä zmeny v charaktere líderstva znamenajúce výraznejšiu kontrolu nad straníckym aparátom, či oveľa viac pružnejšie pozície k európskym záležitostiam. (Mattila - Raunio 2006) Zaujímavým príkladom je situácia ak líder strany nie je ani jedným z vedúcich predstaviteľov vlády, čo značí relatívnu nezávislosť strany na vláde, ktorá naopak môže zohrávať úlohu akéhosi „svedomia“ vlády a ťahá ju smerom

k poristickým náhľadom na politiku. Spojenie vlády a strany vo veciach EÚ však podľa Ladrecha môže čiastočne posilniť aj úlohy a postavenie delegácie strany v rámci Európskeho parlamentu. (Ladrech 2001)

5.) *Vzťahy strany nad úrovňou národného stranického systému* – europeizácia môže viesť k transnacionálnej spolupráci strán z rôznych členských krajín čo smeruje k vzájomnému ovplyvňovaniu organizačných štruktúr strany alebo zmenám programu. Najčastejšie sa tak jedná o participáciu strany v rámci jednej z európskych strán. (Ladrech 2002) Ladrech odvolaním sa na Niedermayera definuje model takejto nadnárodnej spolupráce v rámci európskych strán, ktorý je zložený z troch fáz – kontaktu, kooperácie a integrácie. Poukazuje na to, že hlavné politické strany na európskej úrovni sa vyznačujú nadnárodnou organizáciou strany s možnosťou pre národne strany uchádzať sa o členstvo v nich. Z hlavných európskych strán má v tomto zmysle nepretržitú tradíciu Strana európskych socialistov a Európska ľudová strana, pričom najdlhšie vo fáze kooperácie s trvalou organizáciou a dopredu pripravenou interakciou. (Ladrech 2008) Pre strany, ktoré nie sú členmi stranických rodín je možné uchádzať sa o legitimitáciu na európskej úrovni tak, že nadviažu spoluprácu s príslušnou európskou stranou alebo jej frakciou v EP. Príkladom môže byť Berlusconiho Forza Italia a jeho kooperácia s EPP. Stranícki lídri, eurošpecialisti či iní zamestnanci strany zvyknú pravidelne zastupovať svoju domácu politickú stranu na stretnutiach a medzinárodných fórach európskej straníckej rodiny, na základe ktorých prehľbujú svoje zväzky, kontakty s cieľom dosiahnutia vplyvu na európsku politiku. Členstvo národnej strany v takomto transnacionálnom zväzku európskych strán častokrát znamená pre mnohých jednotlivcov, pôsobiacich v rámci nej, naprieč členskými krajinami EÚ možnosť byť menovaný alebo zvolený do významných úradov EÚ. (Ladrech 2001)

5 Záver

Väčšinu 20. storočia sa výskumníci v oblasti európskych štúdií zaoberali takmer výlučne skúmaním európskej integrácie v zmysle kreovania nových inštitúcií a rozširovania spolupráce aj do ďalších oblastí. Neskôr si však čoraz väčšie množstvo z nich začalo uvedomovať ako veľmi vplyva EÚ na politické systémy jej členských krajín. Vznikalo čoraz viac prác nadväzujúcich na tzv. top-down stratégiu europeizácie, ktorej miera a dynamika závisí do značnej miery hlavne od prítomnosti alebo absencie tzv. *misfitu*. Ide o nesúlad medzi národnou a európskou politikou, teda tou, ktorú sa každý členský štát zaviazal dodržiavať a zosúladiť so svojím domácim právom. Na politické systémy však v zmysle postupu európskej integrácie majú dopad aj viaceré nepriame vplyvy vychádzajúce so stále viac komplexnejších a prepletenejších vzťahov na európskej nadnárodnej úrovni. Jedným z prvých autorov, ktorí sa začali podrobnejšie venovať dovtedy nevelmi prebádanej dimenzii *politics* v zmysle pôsobenia európskej integrácie na stranický systém, bol Peter Mair. Jeho závery sú však pomerne skeptické,

nakoľko podľa jeho presvedčenia je dopad EÚ na politické strany len nepriamy a aj to nie veľmi ľahko preukázateľný. Hlavnou črtou jeho metodológie bolo dvojdimenzionálne delenie štruktúry europeizačných vplyvov na tzv. formát stranického systému a mechaniku stranického systému. Prvým z nich zisťoval, či európska integrácia priamo alebo nepriamo ovplyvňuje vznik nových relevantných strán. V rámci druhého delenia zisťoval vzájomné pôsobenie strán v zmysle spôsobu fungovania stranického systému, napr. či je ovplyvnená volebná súťaž alebo či vzniká nová štiepna línia vo vzťahu k EÚ. Mairove závery sú v oboch rovinách veľmi skeptické, pričom tvrdil, že sa neprejavuje žiadny, alebo len veľmi zanedbateľný priamy vplyv európskej integrácie. Na jeho prácu v mnohých ohľadoch nadviazal Robert Ladrech, ktorého závery sú považované za nie tak skeptické a jeho teoretický model je dodnes uznávaný a značne využívaný pre meranie europeizácie politických strán. Bol presvedčený, že stále väčším delegovaním kompetencií na nadnárodnú úroveň, sa v istom zmysle vyprázdňuje domáca politika a strany to do značnej miery reflektujú na viacerých úrovniach. Ladrech navrhol skúmať europeizáciu strán prostredníctvom analýzy piatich rovín: programov strán a množstva výskytu zmienok o EÚ a jej programoch či politikách; organizačnej štruktúry v zmysle vznikania nových pozícií a sekcií pre ľudí špecializujúcich sa na európske záležitosti; vzorov straníckej súťaže- teda či strany využívajú európske témy vo volebnej súťaži a či vzniká napr. európska štiepna línia; vzťahov strana- vláda, teda či v strane po vstupe do vlády nastávajú kvalitatívne zmeny v jej nazeraní na európske záležitosti; a nakoniec vzťahov nad úrovňou stranického systému, čím sa zisťuje ako európska politická strana vplýva na národnú politickú stranu a jej politiku. Aplikovaním Ladrechovo teoretického konceptu na vybraný stranický systém dokážeme obširne a detailne spracovať výskum europeizácie politických strán, pričom vieme dokonca niektoré hodnoty empiricky namerať. Ide o doteraz najucelenejší a najviac uznávaný prístup, ktorý rovnako i my odporúčame k výskumu v danej oblasti.

Zoznam literatúry

- Brusis, M. (2004): Europeanization, party government or legacies? Explaining executive governance in Bulgaria, the Czech Republic and Hungary. *Comparative European Politics*, vol. 2, no. 2, 163-184.
- Exadaktylos, T. - Radaelli, C. M. (2009): Research design in European studies: the case of Europeanization. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, vol. 47, no. 3, 507-530.
- Fiala, P. – Hloušek, V. – Suchý, P. (2009): Teorie a analýzy evropeizace politických stran a zájmových skupin. In: Fiala, P. a kol.: *Evropeizace zájmů: politické strany a zájmové skupiny v České republice*, Brno, Masarykova univerzita.
- Hix, S. - Goetz, K. H. (2000): Introduction: European integration and national political systems, 1-26.
- Hrivík, P. (2005): *Strategické štúdie Európskej únie II.*, UMB B. Bystrica, 2005.
- Johansson K. M. (2004): Toward a theory of federations of political parties in multilevel Europe: at the nexus of international relations and comparative politics, 17-43.
- Lyncenyi, M. - Kohuřar, M.: *Fenomén bulváru na Slovensku*, IRIS, 2009.
- Ladrech, R. (1994): Europeanization of domestic politics and institutions: The case of France, *Journal of Common Market Studies*, 1994, roč.32, č.1, s. 69-88.
- Ladrech, R. (2008): Europeanization and the variable influence of the EU: national parties and party systems in Western and Eastern Europe. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, vol. 10, no. 2, 139-150.
- Ladrech, R. (2010): *Europeanization and national politics*, Palgrave Macmillan.
- Ladrech, R. (2012): Party change and Europeanisation: Elements of an integrated approach. *West European Politics*, vol. 35, no. 3, 574-588.
- Ladrech, R. (2012): Party change and Europeanisation: Elements of an integrated approach. *West European Politics*, vol. 35, no. 3, 574-588.
- Lewis, P. - Mansfeldová, Z. (Eds.) (2006): *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, Springer.
- Mair, P. (2000): The limited impact of Europe on national party systems. *West European Politics*, vol. 23, no. 4, 27-51.
- Mair, P. (2006): Party system change. *Handbook of party politics*, 63-73.
- Mair, P. (2008): Political parties and party systems. In *Europeanization*, Palgrave Macmillan, Londýn, 154-166.
- Mattila, M., Raunio, T. (2006). Cautious voters-supportive parties: Opinion congruence between voters and parties on the EU dimension. *European Union Politics*, roč. 7, č. 4, s. 427-449.
- Poguntke et al. (2007): The Europeanisation of national party organisations: A conceptual analysis. *European Journal of Political Research*, vol. 44, no. 6, 747-771.

- Ray, L. (1999): Measuring party orientations towards European integration: Results from an expert survey. *European Journal of Political Research*, vol. 36, no. 2, 283-306.
- Strom, K. - Müller, W. C. (1999): Political parties and hard choices. Policy, office or votes, 1-35.

Denisa Karabová is an assistant professor at the FSS UCM Trnava, Slovakia.

[e-mail: denisa.karabova@ucm.sk]

Peter Juza is an associate professor at the FSS UCM Trnava, Slovakia.

[e-mail: peter.juza@ucm.sk]

Studies

ATTITUDES TOWARDS INTOLERANCE, RACISM AND WESTERN INTEGRATION AMONG YOUNG PEOPLE IN NORTH-WESTERN SLOVAKIA

POSTOJE K NETOLERANCII, RASIZMU A ZÁPADNEJ INTEGRÁCII MEDZI MLADÝMI ĽUĎMI NA SEVEROZÁPADNOM SLOVENSKU

Marián BUŠŠA
Pavol STRUHÁR

Abstract: The article is dealing with attitudes of young people in North-Western Slovakia towards various intolerant and xenophobic ideas to other nationalities, ethnic groups and races, as well as towards integration in the EU and NATO. It also notices the possible differences between the answers of students in gymnasias and in professional high schools. Thus it offers insight into attitudes of future voters in respect to currently very relevant questions of nationalism and tolerance.

Our research used questionnaire with 13 closed-ended questions as a technique of data gathering. It enabled us an insight into the researched attitudes of young people and the possible influencing factors. Using weighting, we constructed a sample of high school students, which represents the real life ratio of students in gymnasias and professional high schools in the researched area.

We found strong attitudes against Roma and immigrants, relatively high but not prevailing attitudes in favor of the Slovak State and relatively weak attitudes against Jews and international integration of Slovakia. These attitudes are all weaker among students of gymnasias. The attitudes towards tolerance among young Slovaks are of great importance to the future of the society. Today, as xenophobia and intolerance are on the rise, it is crucial to study how is the future generation of voters influenced by these phenomenon during their political socialization and how this process works.

The research is the first phase of wider ongoing research, the methodology of which we keep refining.

Key words: *youth, tolerance, attitudes, minority, immigrants, Slovakia.*

1 Introduction

This article is dealing with attitudes of young people in North-Western Slovakia towards various intolerant or xenophobic ideas to other nationalities,

ethnic groups and races. It also notices the possible differences between the answers of students in gymnasia – offering general education and preparation for university – and in professional high schools – which usually offer less civic education and history. The research is the first phase of wider ongoing research, the methodology of which is being continuously refined.

The research was conducted in Trenčín and Žilina Self-governing Regions in North-Western Slovakia. These are relatively accessible parts of Slovakia from the Trenčín University, but most relevantly these two regions have traditionally the highest proportion of inhabitants with Slovak nationality in Slovakia - over 97% (Statistical Office of the SR 2019). So the measured data are almost entirely talking about views of Slovaks. Also, these are Slovaks with very little direct contact with national minorities or immigrants. This is noteworthy because many of the questions we asked in our questionnaire concern attitudes towards these groups of people.

These two regions also are historically the stronghold of Slovak nationalism and authoritarianism (Krivý et al. 2011). Support for the Hlinka Slovak Peoples Party (HSL'S) in the 1930s and 1940s and for Movement for Democratic Slovakia (HZDS) and Slovak National Party (SNS) since the 1990s has been significant in these two regions. This is one of the reasons why we chose to conduct research of related values of youth in these regions. To see if we could find the signs of continuity or change among the young generation.

The main goal of this paper is to measure the attitudes of young people in North-Western Slovakia towards various intolerant or xenophobic ideas to other nationalities, ethnic groups and races. It also has some secondary goals, namely to measure the support for integration of Slovakia in the EU and NATO and to compare the views of students in gymnasia and in professional high schools to see how significant is the impact of education on these issues.

2 Methods

Our research used questionnaire as a technique of data gathering. The questionnaire had 13 closed-ended questions concerned with these particular issues. The questions had mostly the form of “yes / no / do not know”, in order to make them easy to work with for respondents. However that also makes the questions harder to evaluate and less informing compared to, say, the Likert scale.

The population of our research were third year students of high schools in Žilina and Trenčín Regions in North-Western Slovakia. In order to get our data we constructed a sample of the students using stratified sampling method (Disman 2018). The sample was designed to represent every district in the Trenčín Region with nine districts and Žilina Region with 11 districts in total. We did however encountered negative response in schools in two districts in each of the regions and the sample does not cover them. The upside is that there is small chance that these missing students would create significant nonresponse bias, since it was the school that did not respond, not individual students. Among the rest of the respondents we had 100%

response rate at individual level, since we asked entire classes of students while in school. In this respect we can be confident in reliability of our data.

In order to be able to compare the gymnasia students and the professional high school students, we made special effort to have the same ratio of students of gymnasia and professional high schools in our sample as it exists in the researched area.

But, as was expected, the gymnasia students were overrepresented in the sample at first. After we gave the questionnaire to classes at twenty gymnasia and twenty professional high schools, both regions represented by ten of each, the sample contained 250 students of professional high schools and 351 students of gymnasia. Out of 601 high school third graders in total, 320 were male and 280 female. In Žilina Region there were 360 respondents – 4,91% of all third graders. And in Trenčín Region there were 241 respondents – 4,84% of all third graders.

In our sample there were 250 students of professional high schools out of 4977 in total and 351 students of gymnasia out of 2179 in total. This was way out of desired ratio. So we weighted the two groups of students to construct a sample with the right ratio of students of gymnasia and professional high schools, which meant multiplying the weight of professional high schools by a coefficient of 3,208.

The 13 questions in the questionnaire can be divided into several issue areas, concerning some aspect of our research. The first are attitudes towards international integration as opposed to independence of Slovakia. The second looks at the attitudes towards the place of minorities and foreigners in the Slovak society. The third measures attitudes toward Jews and their perceived place in Slovak society. And the last one concerns the war-time Slovak State and views of Slovak youth towards it as it is an important symbol of attitudes towards national minorities and authoritarianism.

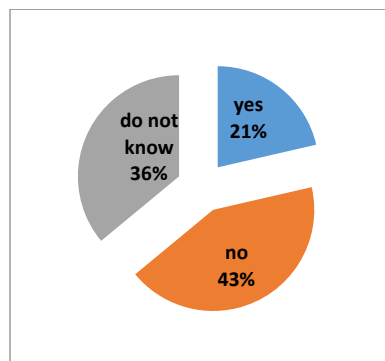
At this point, our research does not have more precisely formulated methodological aim. It does not formulate hypotheses to be tested on the data. It could be done, since we do measure enough quantitative variables, but our goal at this point is merely to gain initial data on a cluster of issues so that we can see which ones show promise in terms of being well measureable, getting clear answers and which answers show unexpected results. For this, our research at this stage could be criticized for theoretical malnutrition, because the research does not work with any particular theory and its outcomes are merely numerical values for basic questions on the issues of integration, attitudes towards minorities, migrants and war-time Slovak State. However, because these data were missing so far, obtaining them is significant result.

We visualize the percentage share of different answers of students to each of the thirteen questions by a graph - in most cases by a pie chart. In these questions answers are mutually exclusive. In two other cases the questions were not mutually exclusive and the visualization uses a bar chart instead. These two questions were also not fully closed-ended and included the possibility of other - individual answer.

3 Attitudes towards international integration as opposed to independence of Slovakia

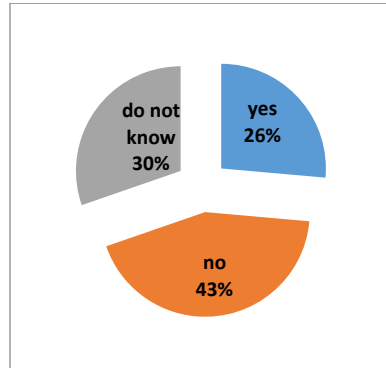
The results show that young Slovaks are generally in favor of European integration of Slovakia and are not opposed to NATO membership. Our respondents are a generation that does not remember Slovakia before joining these organizations fifteen years ago. It is a normal situation, which they accept, are used to, maybe even actively support it and the advantages it brings. It does not seem to be in conflict with the national independence and identity for most young people. The share of students that spoke against membership in any of these organizations was between 17 and 26%.

Figure 1 The response to “I would like the Slovak Republic to leave the EU” (source: research)

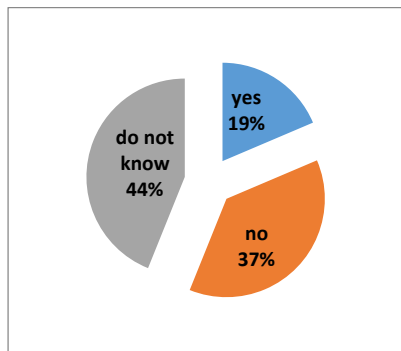
A somewhat less supportive were young people towards membership in Schengen area in Figure 2. This should be understood in the context of the refugee crisis which was still quite recent in the time of data gathering, which was at the end of the year 2017. In reaction to the crisis there were many radical public appeals, one of which was the proposal by some politicians to leave the Schengen area. This can explain the fact that out of the three integration projects we asked about, Schengen area had the most opponents, which seems counterintuitive among young people.

Figure 2 The response to “I would like the Slovak Republic to leave the Schengen area (close the borders and introduce border controls)” (source: research of the authors)

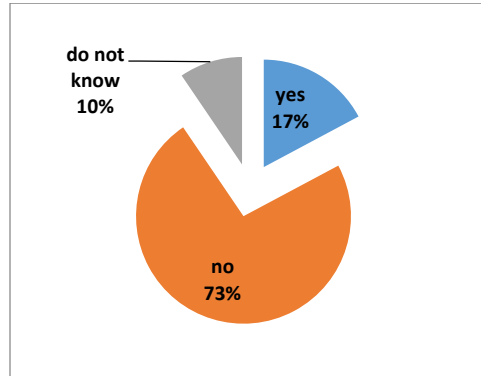
The least decisive response was in case of NATO. As this is a military organization, it would not have been unexpected if we found a significantly different reaction compared to that to the EU. But even membership in this organization did not have many open objectors among students, even though NATO has been strongly criticized by far right in Slovakia for many years now (Štefančík et al. 2013, Mesežnikov & Gyárfášová 2016). But neither do the results show much enthusiasm for the membership in the North Atlantic Alliance. It is less popular than the Schengen Zone or the European Union as a whole, but membership in it is accepted as a fact of life among the students.

Figure 3 The response to “I would like the Slovak Republic to leave NATO” (source: research of the authors)

We also asked a question about an opinion on a proposed view that Slovaks are the only nation that has the right to live in Slovakia. This was offered as a radical exclusionist view of Slovak society to see what would be the reaction of the students to it. Great majority refused it. Only to 17% this was acceptable view, which is not negligible, but still small part of respondents in this part of Slovakia as for example Gyárfášová & Krivý (2013) or Rybář et al. (2017) can testify. Both regions had similar composition of answers to this question.

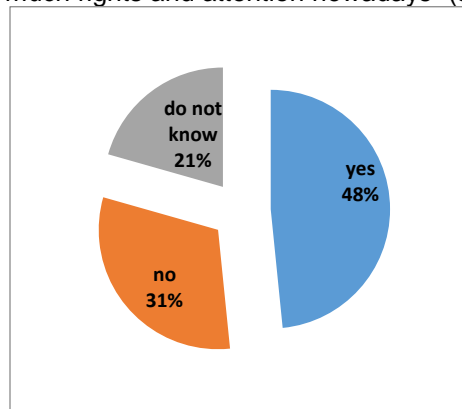
Figure 4 The response to “In my opinion, Slovaks are the only nation that has the right to live in Slovakia” (source: research of the authors)

4 Attitudes towards the place of minorities and foreigners in the Slovak society

Having said that most young Slovaks do not share the view that only Slovaks should be living in Slovakia does not mean that there is not a significant social distance, even hostility, towards members of national minorities, especially Roma, and refugees or other immigrants (Štefančík et al. 2013). This is interesting because these are the two regions with hardly any minorities or immigrants present. So, personal experience with minorities is not very common here. These attitudes are mostly influenced by media image of these “other” groups, or by traditional local attitudes towards non-Slovaks (Gyárfášová - Krivý 2013, Štefančík et al. 2013, Vašečka 2009).

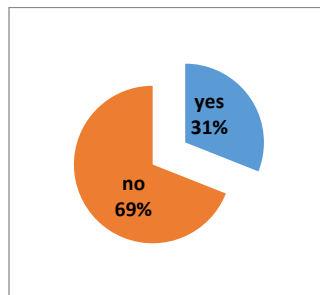
Figure 5 The response to “I think that minorities (homosexuals, Roma people, Hungarians) have too much rights and attention nowadays” (source: research)

The question in Figure 5 above has a form of provocative statement, in order to counter the socially desirable answer “no”. The outcome shows some tendency towards agreeing with the statement, although it represents less than majority of responses. Generally we can see significant tendency to view the place of minorities in Slovak societies as disproportionately high.

In the responses, there are some differences between regions and between types of schools. Žilina Region has lower level of “yes” answers compared to Trenčín. Type of school also generally shows some difference – answer “yes” was given by 52,8% of students in professional schools compared to by only 37,89% of students in gymnasia. This is quite a significant difference in attitudes depending on type of education and the extent of civic education in it and shows that it does have significant effect on answers.

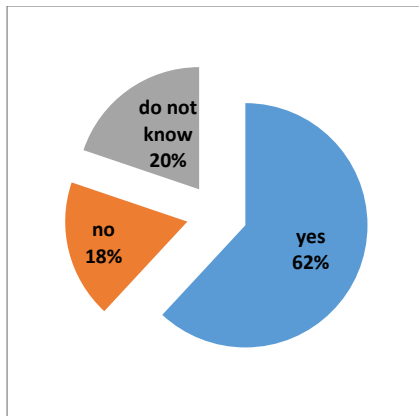
Figure 6. The response to “I have friends among the Roma people” (source: research of the authors)

The next question is specifically asking about Roma and friendly ties to them. Roma people are traditionally the only “visible” minority in Slovakia and are also strongly socially excluded. They became some of the first losers of economic transformation, mainly due to the stark reduction low skilled jobs, in which they were overrepresented. They then became scapegoats for many political representatives who blamed them for laziness, criminality and taking advantage of the social system. This became the general simplified image of Roma in Slovak society (Vašečka et al. 2002, Matlovičová et al. 2012). Their inclusion into society is one of the main tasks for the future.

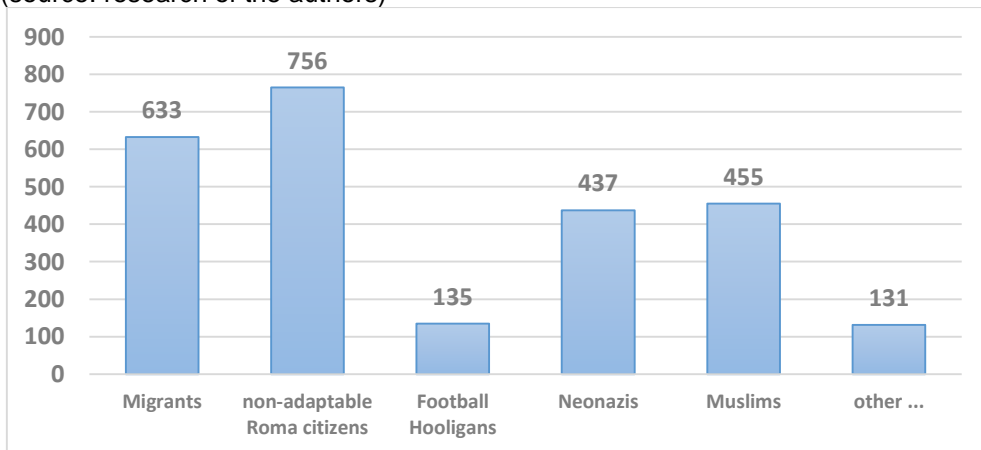
This is why we were interested in how big part of young people has a personal friendly connection to a member of this community. It is however methodologically problematic in some respects. The difference between self-identified Roma and people identified as Roma by others is considerable - as is well documented by Vašečka et al. (2002) and more recently studied by Matlovičová et al. (2012). We already mentioned that more than 97% of people in researched area self-identifies as Slovaks. But some 2 % of them would be identified as Roma by others, compared to roughly 0,5% self-reported Roma. This would be methodologically irrelevant, because only self-identification matters in questions of ethnicity. But it can be relevant for understanding the responses to our question. Otherwise it could be justifiably argued that 31% of students having a Roma friend is as big a share of them as can be expected given the size of Roma population in their regions. But when we take into account that these students would “see” 2 – 3% of Roma in their regions, the 31% actually shows some social distance towards them, although not vast.

Figure 7 The response to “The Roma are nomadic from nature and thus have a problem to adapt to the way of life of the majority (most of the population)” (source: research of the authors)

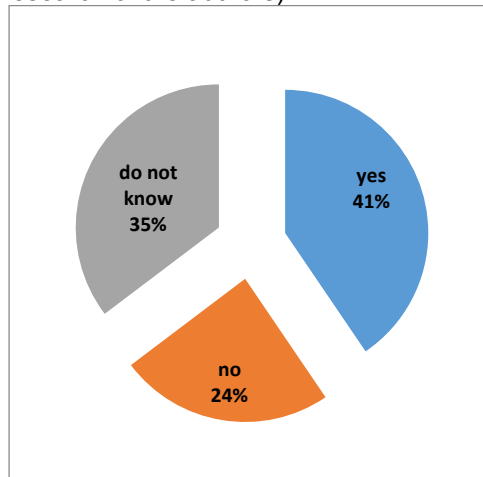
In the question in Figure 7 we offer the students a provocative statement picturing Roma through a generalizing stereotype with some racial reasoning in it. This image of Roma people is very common in Slovakia and we wanted to measure how big part of young generation would agree with it and how many would refuse it. It says that Roma are nomadic from nature and thus have a problem to adapt to the way of life of the majority. The logical consequence would be that there is no point in helping the Roma since they are maladaptive by nature. It also vindicates the general population from any blame for ongoing social exclusion of large part of the Roma. Indeed, 62% of the respondents agreed to this statement. It was only unacceptable to a small part of youth – 18%, while another 20% did not know how to react to it. These two numbers roughly correspond to the share of students with friends among Roma and hints that the 69% of respondents without any Roma friends are not in this situation for the lack of opportunity.

Figure 8 The response to “The security of Slovak citizens is threatened mainly by” (source: research of the authors)

We then tried to change the category from Roma in general to “non-adaptable Roma citizens”. It was a media phrase used mainly in the 1990s, which since then became colloquially used. It represents the part of Roma connected to the problematic phenomena. This group was identified by 756 students, or 64,6%, as the main threat to the security of Slovak citizens. The second most common answer were immigrants, chosen by slightly over half of the respondents. In this multiple answer questions these were the only two answers agreed on by majority of the students. We remind that the data represent quite secluded regions in a state with very little immigrants. In the context of these views the strong support for far right parties in the two regions is not surprising. Muslims were viewed as the greatest threat by 38,9% of students. The neo-Nazis were identified only as the fourth most common threat by 37,3% of the respondents.

Figure 9 The response to “I distinguish between economic, political and life-saving immigrants” (source: research of the authors)

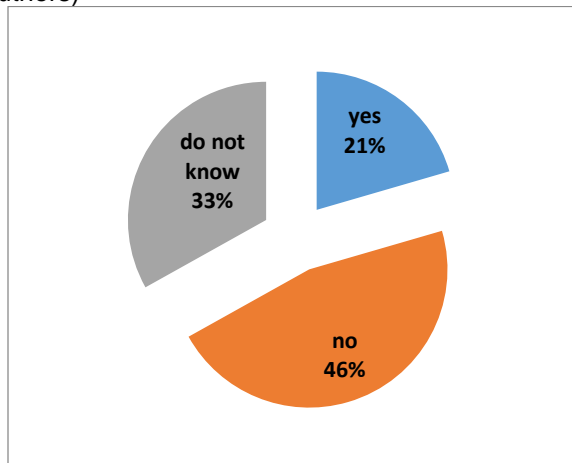

The fear of immigrants hints at likelihood that there are some misconceptions in their perceiving by the students. We wanted to know how many are willing and able to understand the difference between different kinds of immigrants. We found that distinguishing among economic, political or life-saving immigrants was only limited. Those who did were the largest group, but only represented 41% of total. The second most significant group did not know how to react to the question. This mainly suggests lack of personal experience with immigrants and of serious information on the matter. All immigrants are often presented as economic in the media and by political elites. The 24% of students that did not distinguish between immigrants were the smallest group.

4 Attitudes toward Jews and their perceived place in Slovak society

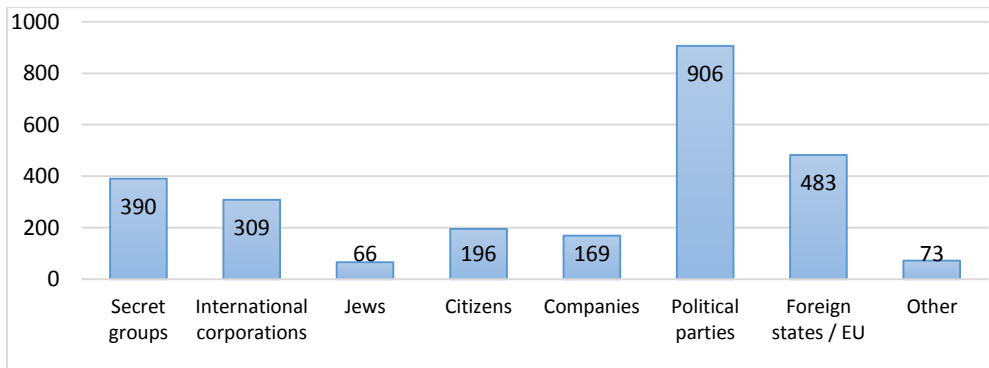
The view on the Jews is measured separately from other minorities, because it demands different set of questions. The Jews are, again, barely present in Slovakia today. That is mainly a consequence of the Holocaust, which wartime Slovak State took active participation in. The same Slovak State is often celebrated by far right politicians as the first Slovak state entity and a positive historic era. Part of this praise often is denial of Holocaust or some of its aspects. The insistence on Holocaust is then interpreted as a “Jewish conspiracy” to cast blame on Slovak State and Slovaks as a people and to use this as a political weapon to dominate the world, Slovak Republic included. We tried to measure these views among the students.

Figure 10 The response to “I agree that the Holocaust did not happen as described in the textbooks and as it is presented by commercial and public media” (source: research of the authors)

This was also one of the questions with significant difference depending on being educated at gymnasia or at professional high schools. Among students at gymnasia 14.5% did not agree with the official version of the Holocaust, compared to 58,1% agreeing with it. Among professional high schools 22,8 % did not agree with the official version of the Holocaust, while as few as 40,6% did. In general these numbers are not the most disturbing ones, although 18% of students were prepared to question educational institutions, media, historical research and survivors of the Holocaust. These are likely the future voters of far right.

Figure 11 The response to “I think that the decisions about politics and economy in Slovakia are made by” (source: research of the authors)

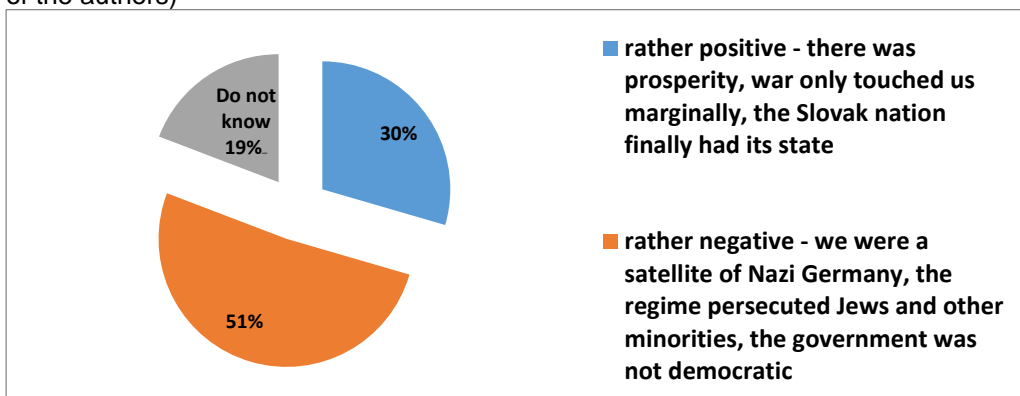

The question in Figure 11 also offers conspiratorial answers. When asked who makes decisions about politics and economy in Slovakia, students could choose multiple answers. Among offered answers there were also “secret groups”, “Jews” or “International corporations”, but only a few students – 5,6% - took the bait and responded “Jews” to it. Multinationals and secret groups were more successful, being chosen by almost a third of respondents. Some 483 students responded “foreign states or the EU”, which is interesting when we remember that much fewer students want to leave the EU or NATO. The most common answer, chosen by 77,4% of students, was political parties, which is a very sober opinion.

5 The war-time Slovak State and views of Slovak youth towards it

The last issue area is about attitudes towards the war-time Slovak State and towards its main political representative, Jozef Tiso, who was its only president and was executed after the end of the war.

Figure 12 The response to “My view of the war-time Slovak State is” (source: research of the authors)

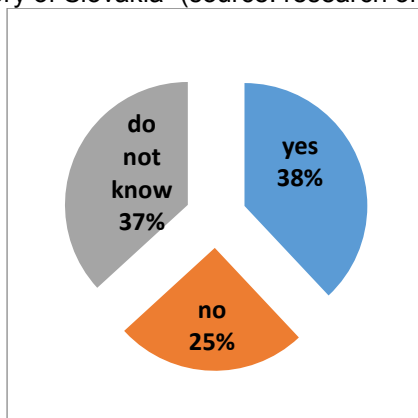

While the share of positive views of the Slovak State is almost the same in both gymnasia and professional high schools, negative views show

some difference. In gymnasia, 55,3% of students expressed negative view while in professional high schools it was only 46,8 %. In general, 51% of students expressed negative attitudes to the Slovak State, which is rather high share when we consider the support this historical era sometimes gets from political leaders, representatives of the church and oral history within Slovak families. Positive view of the State was expressed by 30% of students, which is not surprising, given some of the earlier answers. There was no difference between answers of students in the two regions, which is consistent with virtually all other questions in the research.

The last question concerns the leading representative of the Slovak State, priest Jozef Tiso. This figure is viewed significantly more favorably than the state itself. It however could have been the consequence of wording of our question, which enables alternative explanations. 38% of students sees him as one of the most significant historical figures of Slovakia, while 27% of students does not.

Figure 13 The response to “ThDr. Jozef Tiso is one of the most important personalities in the history of Slovakia” (source: research of the authors)

6 Discussion

The attitudes towards international integration as opposed to independence of Slovakia turned out to be fairly in favor of integration. Better yet, there does not seem to be any such dichotomy. Young people are not much opposed to membership in the EU or NATO, even if their views in other issues seem convincingly nationalistic. There is a minority that would prefer leaving the organizations, but it is limited to 17 – 26%. The most significant inclination towards leaving was in case of Schengen Area. Slovakia is viewed as part of the world and other people than Slovaks belong there as well.

Attitudes towards the place of minorities and foreigners in the Slovak society were less encouraging. Especially in case of Roma population of Slovakia. Approximately two thirds of the students did not have friends among Roma, considered them maladaptive from the nature, and viewed those

among Roma who would not adapt as the main threat to the safety of Slovak society. Second to Roma in posing a threat were considered immigrants, even though opportunities to gain personal experience with actual immigrants are scarce in these regions.

The third battery of questions looked at attitudes towards Jews and their perceived place in Slovak society. We found out that 21% of students do not believe that they are being told the truth about the Holocaust. Some 5,6% considers Jews to be making decisions in Slovak politics and economy. These numbers correspond to the regional support for the extreme right, so they are not a surprise.

The last small group of questions concerned the war-time Slovak State and views of Slovak youth towards it. Some 51 percent of students stated a negative view of this part of Slovak history, while 30% did the opposite. The picture was different when it came to evaluation of president Tiso as one of the most significant personalities in Slovak history – 38% agreed, while 25 disagreed. The first question, however, is more reliable. It shows that majority of students can be critical even to problematic and controversial parts of national history.

We found general tendency towards greater tolerance, democratic values, critical view of the Slovak State and its role in the Holocaust of Jews among the students in gymnasia when compared to other kinds of high schools. This suggests that emphasis on education of history and civic education, which is greater in gymnasia does have significant and measureable influence on attitudes of young people in these areas. In each of the thirteen questions the students of gymnasia had more tolerant views than students of the professional high schools.

The regional differences turned out to be very weak and inconsistent across different issues. These small differences are easy to explain by structural similarity of Trenčín and Žilina regions.

7 Conclusion

In this article we studied attitudes of students of the third year of high school in North-Western Slovakia towards different groups of national minorities, our own national history, and integration to international organizations. National identity and its many aspects are formed during political socialization. This is also the time of high risk of radicalization for young people. That is why research of these attitudes is important, especially in turbulent political times such as these.

We found that attitudes of young people can vary a great deal even across issues which seem close and interconnected. Some of these attitudes are so widespread, they are not far from being a social norm among young people – such as attitudes towards Roma people. Approximately two thirds of the students did not have friends among Roma, considered them naturally maladaptive, and viewed those among Roma who would not adapt as the main threat to the safety of the Slovak society.

But few attitudes are so widespread. In case of Slovak State, 51% has a negative view of it, while 30% is viewing it positively. These attitudes hints that while greater part of students supports the liberal democratic order of Slovakia, another part – and not much smaller - would gladly change it for stricter regime and looks favorably on historical instances when such a thing happened. These data demand further study and research, since they are signaling a serious problems in how great part of young people percepts their society and the values it stands on.

The third cluster of issues are the ones in which attitudes do not cause too much alarm. These are issues such as membership in international organizations or the attitudes towards Jews in the society. In the first, there is a group of students, that would prefer leaving the organizations, but it is limited to 17 – 26%. In the second, 18% of students do not believe that they are being told the truth about the Holocaust by the schools and the media and some 5,6% considers Jews to be making decisions in Slovak politics and economy. These numbers are not ideal but look far less alarming when compared to attitudes towards Roma or immigrants.

There was only so much that we hoped to found out at this stage of our research. We formulated our research design respectively. Other than the attitudes we measured in each of the thirteen questions, we were also able to evaluate the influence of education and region. In case of regional differences we found no conclusive influence, since the results in both regions were close and did not vary in any systematic way. In case of different types of high schools we could however recognize a clear pattern. Among the students in gymnasia we found general tendency towards greater tolerance, democratic values, critical view of the Slovak State and its role in the Jewish Holocaust, when compared to other kinds of high schools. Emphasis on education of history and civic education, which is greater in gymnasia seems to have significant and measureable positive influence on attitudes of young people in all of these areas. In none of the questions did the professional high school students manifest more tolerant view than their counterparts in gymnasia.

We identified several ways in which to improve our research in its later phases. There is some room for improvement in formulation of questions in the questionnaire. We are also adding other techniques of data gathering into our research, to make our findings more robust and informative. And finally, we do aim to create a stricter research design built around testable hypotheses and more firmly set in a theoretical framework.

References

- Disman, M. (2018): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 4th edition. Praha: Karolinum,
- Gyárfášová, O. - Krivý, V. (2013): Vzorce voličského správania [Patterns of voting behaviour]. In: Krivý, V. (Ed.), *Ako sa mení slovenská spoločnosť*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Lichner, V. et al. (2018) *Extrémizmus a radikalizácia v sociálnych kontextoch*. Košice: UPJŠ v Košiciach, Filozofická fakulta.
- Matlovičová, K. et al. (2012): *The Roma population in Slovakia. Basic characteristics of the Roma population with emphasis on the spatial aspects of its differentiation*. In: Penczes, J. & Radics, Z. (Eds.): *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries. Spatial trends and social challenges*. Debrecen: Didakt.
- Mesežnikov, G. & Gyárfášová, O. (2016): *Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku: Stav, trendy, podpora*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky – Nadácia Hannsa Seidela.
- Rybář, M. et al. (2017): *Po stopách politického zemetřesení: Parlamentní volby na Slovensku v roce 2016*. Brno: CDK.
- Statistical Office of the Slovak Republic (2019): *Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti - 2001, 1991*. Retrieved from:
https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/916f5ddd-7a9d-4a31-b696-cba5466a07f1/Byvajuce_obyvatelstvo_podla_narodnosti_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=kngpK6g&CVID=kngpK6g&CVID=kngpK6g.
- Štefančík, R. et al. (2013): *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU.
- Vašečka, M. et al. (2002): *Čačipen pal o Roma – Súhrnná spáva o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.
- Vašečka, M. (2009): O vzťahoch k iným a k sebe: diverzita v krajine pod Tatrami. In: Bútora, M. et al. *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky & Kalligram.

Marián Bušša is an assistant professor at the Department of Political Science at Alexander Dubcek University of Trencin, Slovakia.
[e-mail: marian.bussa@tnuni.sk]

Pavol Struhár is an assistant professor at the Department of Political Science at Alexander Dubcek University of Trencin, Slovakia.
[e-mail: pavol.struhar@tnuni.sk]

Studies

VÝVOJ POZÍCIE SLOVENSKEJ REPUBLIKY VO VYBRANÝCH INŠTITÚCIÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE EVOLUTION OF POSITION OF SLOVAK REPUBLIC IN SELECTED INSTITUTIONS OF EUROPEAN UNION

Jakub GÁBOR

Abstract: The Slovak Republic has a representative in each of the seven main institutions of the European Union. However, its potential to influence the functioning and decision-making of the Union has changed over the last fifteen years, and will continue to change in the future, as rules set in the primary law of the Union stand. This research analyses the changes in position of the Slovak Republic in the European Parliament and the Council of the European Union – two institutions that play the most significant role in the ordinary legislative procedure and special legislative procedures, too. Based on various quantitative methods including the calculation of Banzhaf power index, it concludes that the voting power of Slovakia, unlike the voting power of many other member states of the European Union, remained almost unchanged despite the fact it was significantly overvalued in 2004 when Slovakia joined the European Union.

Key words: *Slovak Republic, European Union, European Parliament, Council of the European Union, voting power, Banzhaf index*

1 Úvod

Pozícia Slovenskej republiky (SR) v Európskej únii (EÚ) a jej inštitucionálnom rámci je dlhodobo jednou z ústredných tém verejnej debaty o charaktere členstva tejto krajiny v Únii. Prieskumy verejnej mienky, ktoré pravidelne realizuje Európska komisia v rámci svojho projektu Eurobarometer, potvrdzujú skutočnosť, že mnohí obyvatelia Slovenska sú dlhodobo skeptickí voči možnosti SR priamo ovplyvňovať fungovanie a rozhodovanie EÚ. (Eurobarometer 2018)

Toto presvedčenie generuje viaceré negatívne spoločenské efekty. Jedným z takýchto efektov je čoraz viditeľnejší vzostup nacionalistických a populistických hnutí, ktoré spochybňujú prínos európskej integrácie pre Slovensko opakovane volajú po obmedzení či dokonca úplnom ukončení pôsobenia SR v EÚ.

Hlavným cieľom tejto práce je prispieť do verejnej diskusie a zistiť, ako sa od vstupu SR do Únie zmenilo postavenie tejto krajiny v inštitucionálnom

rámci EÚ. Práca sa zameria na dve inštitúcie – Európsky parlament a Radu Európskej únie, ktoré podrobí kvantitatívnej analýze, ktorej atribúty budú popísané v nasledujúcej kapitole.

2 Metodika práce

2.1. Výber objektu analýzy

Slovensko má od roku 2004 zastúpenie vo všetkých súčastiach inštitucionálneho rámca EÚ. Ten podľa primárneho práva EÚ (Zmluva o EÚ, článok 13) v súčasnosti tvoria Európska komisia (EK), Európska rada (ER), Európsky parlament (EP), Rada EÚ, Súdny dvor EÚ, Dvor audítorov a napokon i Európska centrálna banka. Najväčší význam v rozhodovacom procese na európskej úrovni majú prvé štyri menované inštitúcie.

Pri výbere objektov našej kvantitatívnej analýzy sme zohľadnili skutočnosť, že podľa Zmluvy o EÚ (článok 15 a článok 17) a Rozhodnutia ER o určení počtu členov EK (Európska rada 2012) má každý členský štát v EK aj v ER pri kolektívnom rozhodovaní rovnaký počet zástupcov (1) s rovnakou váhou hlasu (1). Hlasovacia sila SR v EK aj v ER je formálne statická, nemenná a rovnomerne rozložená medzi všetky členské štáty EÚ. Od roku 2004 do roku 2019 sa menili len zástupcovia Slovenska v tejto súčasti inštitucionálneho rámca Únie a portfólio priradené slovenskému eurokomisárovi, preto sa týmto inštitúciám v našom výskume podrobnejšie venovať nebudeme.

Iná je situácia v EP a Rade EÚ – dvoch inštitúciách, ktoré zohrávajú mimoriadne dôležitú úlohu v riadnom i mimoriadnom legislatívnom procese na európskej úrovni. Práve na nich sa zameriava aj náš výskum, ktorý postupne predstavuje pozíciu Slovenskej republiky, jej vývoj a špecifiká v týchto súčastiach inštitucionálneho rámca EÚ.

2.2 Výskumné metódy

Analýzu pozície Slovenska v Parlamente i Rade práca realizuje prostredníctvom kvantitatívnych výskumných metód.

Pozíciu SR v EP práca kvantifikuje na základe: (a) pomeru počtu mandátov danej krajiny k celkovému počtu mandátov EP, a počtu obyvateľov danej krajiny k celkovému počtu obyvateľov EÚ, (b) počtom poslancov na určitý počet obyvateľov, respektíve (c) prevrátenou hodnotou tohto ukazovateľa – počtom obyvateľov na určitý počet poslancov danej krajiny.

Na výpočet hlasovacej sily členských štátov EÚ v Rade EÚ v rôznych časových bodoch táto práca využíva Banzhafov index, ktorého podstatou je určovanie pravdepodobnosti javu, kedy môže hlas jediného štátu zmeniť celkový výsledok hlasovania na pôde Rady EÚ. (Leech 2001: 19)

Banzhafov index reflektuje všetky relevantné kritéria pre dosahovanie kvalifikovanej väčšiny pri rozhodovacom procese v Rade EÚ. Jeho podstatou je koncept kritického aktéra, ktorý je pri hlasovaní kvalifikovanou väčšinou poslednou inštanciou na vytvorenie koalície, ktorá dosahuje potrebné atribúty na to, aby hlasmi svojich členov pri rozhodovaní kvalifikovanou väčšinou

prijala konkrétne rozhodnutie. Inými slovami, aktéra, ktorý by v prípade zmeny svojho rozhodnutia dokázal zmeniť celkový výsledok hlasovania. (Hosli 1999: 355)

Na výpočet hodnôt Banzhafovho indexu sa používajú rôzne automatizované algoritmy. Zrejme najrozšírenejším je ten, v rámci ktorého sa ku každej členskej krajine zúčastňujúcej sa na hlasovaní v Rade EÚ priradí počet účasť v úspešných koalíciách, v ktorých vystupuje ako vyššie spomínaný kritický aktér – teda všetkých zoskupení hlasujúcich štátov, ktoré by bez dodatočného hlasu určitého hlasujúceho členského štátu v Rade EÚ nedosiahli väčšinu potrebnú na prijatie rozhodnutia. (Leech 2001: 20)

Toto číslo sa dáva do pomeru ku všetkým situáciám, v ktorých je hociktorý spomedzi zúčastnených aktérov – prítomných a hlasujúcich členských štátov – schopný zmenou svojho rozhodnutia zmeniť aj celkový výsledok hlasovania, a hodnoty sa relativizujú.

Výsledné číslo, relativizovaný Banzhafov index, následne určuje relatívnu hlasovaciu silu štátov v Rade EÚ. (Leech - Aziz: 2007) Práve Banzhafov index bol v procese ratifikácie Lisabonskej zmluvy jedným z hlavných pilierov argumentačnej línie štátov, ktoré so zmenami v rozhodovacích procesoch v inštitúciách EÚ nesúhlasili, pretože si uvedomovali, že nové pravidlá by značne oslabili ich pozíciu v Rade EÚ (napríklad Poľsko či Španielska).

Tento index však vo svojej podstate umožňuje viac ako len vzájomné porovnanie štátov hlasujúcich na základe fixných pravidiel. Jeho pomocou sa dá vypočítať nielen to, akú relatívnu hlasovaciu silu štátom prisudzuje Lisabonská zmluva, ale aj to, ako sa táto veličina zmenila oproti ustanoveniam Zmluvy z Nice.

Takýto postup, ktorý sa pre potreby tejto práce, ktorá porovnáva pozíciu Slovenska v Rade EÚ v rokoch 2004 a 2019, javí ako najvhodnejší, je však relatívne komplikovanou procedúrou: ako totiž uvádzajú Baldwin a Widgrén (2004: 19), len pri 27-člennom zložení Rady EÚ bolo možné vytvoriť približne 134 miliónov koalícií, dnes je to viac ako 268 miliónov koalícií. Manuálne procedúry preto spravidla supľujú počítačové algoritmy.

Základným kameňom tohto výskumu je algoritmus, ktorý bol pripravený v jazyku R, pričom jeho funkčnosť bola pri všetkých výpočtoch kontrolovaná prostredníctvom aplikácie IPNice, ktorá bola navrhnutá profesorom Dennisom Leechom z University of Warwick (Leech - Leech 2004).

Táto webová aplikácia vznikla výlučne na účely analýzy hlasovaní v Rade EÚ, ide však o model, ktorý pracuje len s pravidlami, ktoré sú obsiahnuté v Zmluve z Nice, prípadne – po modifikácii vstupných premenných – v Lisabonskej zmluve. Vo svojom fungovaní totiž nereflektuje možnosť konsenzu medzi jednotlivými členskými štátmi či kultúrne, historické a geografické špecifiká, z ktorých pri rozhodovaní vyplývajú rôzne anomálie, rozhodovanie na nižšej úrovni a iné, poväčšine menej formálne atribúty rokovania Rady EÚ (Zbiral 2008: 113).

Autor výskumu si uvedomuje, že zistenia, ktoré jeho práca prináša, nemajú absolútny charakter, a preto ich treba posudzovať v omnoho širšom kontexte. Reálne rozhodovanie na pôde tejto inštitúcie má značne modifikovaný priebeh a do konečného výsledku vstupujú aj mnohé faktory, ktorých prítomnosť sa nedá predpovedať na základe znalosti platných formálnych pravidiel.

3 Výsledky výskumu

Pozícia SR v EP aj v Rade EÚ, dvoch najvýznamnejších inštitúciách v rámci rozhodovacieho procesu na úrovni EÚ, je, na rozdiel od postavenia SR v EK a ER, aj formálne dynamická, premenlivá. V oboch inštitúciách je totiž vyčíslenie hlasovacej sily naviazané na počet obyvateľov jednotlivých členských štátov EÚ, ktorý sa v čase mení (Zmluva o EÚ, článok 14 a článok 16). Výskum vychádza z údajov o počte obyvateľov krajín Únie k 1. januáru 2004 a k 1. januáru 2018 (údaje k 1. januáru 2019 Eurostat stále nezhrmaždil a nepublikoval, aj pre účely hlasovania na pôde Rady EÚ sa preto využívajú čísla z 1. januára 2018).

3.1. Európsky parlament

EP sa podľa Zmluvy o EÚ (článok 14) skladá zo zástupcov občanov Únie volených v slobodných (teda priamych, rovných, všeobecných a tajných) voľbách. V Únii zastupuje najmä záujmy občanov členských štátov (aj keď je pravda, že hlasovanie jednotlivých poslancov EP často podlieha „frakčnej réžii“), hlasovacia sila členských štátov EÚ v EP sa preto najčastejšie vyjadruje prostredníctvom pomeru počtu mandátov danej krajiny k celkovému počtu mandátov EP, a počtu obyvateľov danej krajiny k celkovému počtu obyvateľov EÚ (Tabuľka 1). Hlasovaciu silu jednotlivých členských štátov EÚ však možno vyjadriť aj iným spôsobom – počtom poslancov na určitý počet obyvateľov (Tabuľka 2), respektíve prevrátenou hodnotou tohto ukazovateľa – počtom obyvateľov na určitý počet poslancov danej krajiny (Tabuľka 3).

Tabuľka 1 Podiel obyvateľov (PO) a podiel poslancov (PP) členských štátov v roku 2004 a 2018 (v %). Zdroj: (Eurostat 2006: 55; Eurostat, 2018). Výpočty sú spracované autorom.

Členský štát	2004 PO	2004 PP	2018 PO	2018 PP	Členský štát	2004 PO	2004 PP	2018 PO	2018 PP
Belgicko	2,274	3,279	2,226	2,796	Luxembursko	0,099	0,820	0,117	0,799
Bulharsko	-	-	1,375	2,264	Maďarsko	2,213	3,279	1,907	2,796
Cyprus	0,160	0,820	0,169	0,799	Malta	0,087	0,683	0,093	0,799
Česká republika	2,234	3,279	2,069	2,796	Nemecko	18,052	13,525	16,159	12,783
Dánsko	1,181	1,913	1,128	1,731	Poľsko	8,353	7,377	7,407	6,791
Estónsko	0,296	0,820	0,257	0,799	Portugalsko	2,291	3,279	2,007	2,796
Fínsko	1,142	1,913	1,075	1,731	Rakúsko	1,780	2,459	1,721	2,397

Francúzsko	13,167	10,656	13,111	9,854	Rumunsko	-	-	3,808	4,261
Grécko	2,415	3,279	2,095	2,796	Slovensko	1,177	1,913	1,062	1,731
Holandsko	3,556	3,689	3,351	3,462	Slovinsko	0,437	0,956	0,403	1,065
Chorvátsko	-	-	0,801	1,465	Spojené kráľovstvo	13,058	10,656	12,919	9,720
Írsko	0,881	1,776	0,944	1,465	Španielsko	9,262	7,377	9,101	7,190
Litva	0,754	1,776	0,548	1,465	Švédsko	1,963	2,596	1,974	2,663
Lotyšsko	0,507	1,230	0,377	1,065	Taliansko	12,662	10,656	11,797	9,720

V roku 2004 tvorili obyvatelia SR približne 1,177 % z celkového počtu obyvateľov EÚ, no poslanci zo SR až približne 1,913 % z celkového počtu poslancov EP. V roku 2018, z ktorého pochádzajú posledné dostupné údaje o počte obyvateľov jednotlivých členských štátov EÚ, tvorili obyvatelia SR asi 1,062 % z celkového počtu obyvateľov EÚ, a poslanci zo SR až asi 1,731 % z celkového počtu poslancov EP. Podľa Zmluvy o EÚ (článok 14) je zastúpenie občanov „zostupne proporčné“, vyššie uvedené výpočty však potvrdzujú významné nadhodnotenie hlasovacej sily SR (v roku 2004 aj v roku 2018 o približne sedem desatín p.b.)

Tabuľka 2 Počet poslancov v EP na 1 milión obyvateľov členských krajín EÚ. Údaje o počte obyvateľov sú aktuálne k 1. januáru 2004 a 1. januáru 2018 (Eurostat 2006: 55; Eurostat 2018). Výpočty sú spracované autorom.

Členský štát	2004 P/O	2018 P/O	Členský štát	2004 P/O	2018 P/O
Belgicko	2,308	1,840	Luxembursko	13,286	9,967
Bulharsko	-	2,411	Maďarsko	2,372	2,148
Cyprus	8,215	6,943	Malta	12,503	12,613
Česká republika	2,350	1,979	Nemecko	1,200	1,159
Dánsko	2,594	2,249	Poľsko	1,414	1,343
Estónsko	4,441	4,548	Portugalsko	2,291	2,041
Fínsko	2,682	2,358	Rakúsko	2,211	2,040
Francúzsko	1,296	1,101	Rumunsko	-	1,639
Grécko	2,174	1,956	Slovensko	2,602	2,388
Holandsko	1,661	1,513	Slovinsko	3,506	3,871
Chorvátsko	-	2,679	Spojené kráľovstvo	1,307	1,102
Írsko	3,228	2,274	Španielsko	1,275	1,157
Litva	3,773	3,916	Švédsko	2,117	1,976
Lotyšsko	3,881	4,136	Taliansko	1,347	1,207

Tabuľka 3 Počet obyvateľov členských štátov EÚ na 1 poslanca v EP. Údaje o počte obyvateľov sú aktuálne k 1. januáru 2004 a 1. januáru 2018 (Eurostat 2006: 55; Eurostat 2018). Výpočty sú spracované autorom.

Členský štát	2004 O/P	2018 O/P	Členský štát	2004 O/P	2018 O/P
Belgicko	433 183	543 479	Luxembursko	75 267	100 334
Bulharsko		414 708	Maďarsko	421 529	465 637
Cyprus	121 733	144 039	Malta	79 980	79 284
Česká republika	425 479	505 241	Nemecko	833 654	863 021
Dánsko	385 543	444 707	Poľsko	707 233	744 641
Estónsko	225 183	219 856	Portugalsko	436 446	490 049
Fínsko	372 836	424 087	Rakúsko	452 228	490 126
Francúzsko	771 795	908 405	Rumunsko		610 113
Grécko	460 029	511 375	Slovensko	384 293	418 702
Holandsko	602 148	660 811	Slovinsko	285 200	258 360
Chorvátsko		373 227	Spojené kráľovstvo	765 382	907 370
Írsko	309 823	439 842	Španielsko	784 172	864 061
Litva	265 069	255 355	Švédsko	472 405	506 012
Lotyšsko	257 689	241 797	Taliansko	742 156	828 548

Tabuľka 2 aj Tabuľka 3 naznačujú, že pozícia SR (podobne ako pozícia ďalších 19 členských štátov EÚ) v EP sa z tohto uhla pohľadu mierne oslabil: v roku 2004 pripadalo na milión obyvateľov SR 2,602 europoslancov, v roku 2018 to bolo 2,388 europoslancov. Na druhej strane, v roku 2004 pripadalo na jedného europoslancov 384 293 obyvateľov SR, v roku 2018 to bolo až 418 702 obyvateľov SR. Zhoršenie pozície SR v EP bolo približne na úrovni priemeru celej EÚ.

Hoci sa však pozícia SR v tomto smere oslabil, v rámci EÚ je stále nadpriemerná: v roku 2018 totiž pripadalo na milión obyvateľov EÚ iba 1,465 europoslancov, a na druhej strane, na jedného europoslancov až 682 704 obyvateľov EÚ. Navyše, ako uvádza Tabuľka 1, hlasovacia sila zástupcov SR v EP bola už pri vstupe Slovenska do Únie relatívne výrazne nadhodnotená. Mierny pokles sily hlasu SR, ku ktorému v predchádzajúcich rokoch došlo najmä v súvislosti s rastom počtu obyvateľov, bol preto očakávanou a pochopiteľnou záležitosťou.

3.2. Rada Európskej únie

Rada EÚ sa podľa Zmluvy o EÚ (článok 16) „skladá z jedného zástupcu každého členského štátu na ministerskej úrovni, ktorý môže zaväzovať vládu príslušného členského štátu a hlasovať za ňu.“ V zmysle

ustanovení Zmluvy o EÚ a Zmluvy o fungovaní EÚ prijíma kolektívne rozhodnutia jednomyseľne, jednoduchou väčšinou alebo – a najčastejšie (podľa oficiálnej webstránky Rady EÚ (2018) až v 80 % prípadov) – kvalifikovanou väčšinou (v súvislosti s ktorou platia rôzne pravidlá v závislosti od toho, či sa Rada uznáva na návrh Komisie alebo vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, alebo na návrh inej inštitúcie/iného orgánu – táto skutočnosť je bližšie reflektovaná v nasledujúcich častiach textu).

Kým pri jednomyseľnom hlasovaní a hlasovaní jednoduchou väčšinou je hlasovacia sila členských štátov EÚ formálne statická, nemenná a rovnomerne rozložená (podobne ako v prípade hlasovania v EK či ER), pri hlasovaní kvalifikovanou väčšinou sa v čase, vzhľadom na zmeny pravidiel v primárnom práve EÚ a zmeny v počte obyvateľov Únie, mení.

Kým v roku 2004 upravovala hlasovaciu procedúru v Rade EÚ Zmluva o EÚ v znení Zmluvy z Nice (2001), v roku 2019 ju upravuje rovnaká zmluva v znení Lisabonskej zmluvy (2007). Tieto dva právne predpisy sú pritom v kontexte definície kvalifikovanej väčšiny diametrálne odlišné: v systéme distribúcie hlasov aj v systéme samotného hlasovania.

3.2.1. Systém distribúcie hlasov

Zmluva z Nice (rovnako ako všetky predchádzajúce zmluvy od vytvorenia Rady EÚ v roku 1958) definovala váhu hlasov členských štátov (inými slovami, ich počet pre zástupcov národných vlád). To, akú váhu prisúdila jednotlivým štátom, znázorňuje Tabuľka 4.

Tabuľka 4 Váha hlasov jednotlivých členských štátov EÚ podľa Zmluvy z Nice (2001).

Štát	Váha	Podiel
Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia, Taliansko	29	8,2 %
Španielsko, Poľsko	27	7,7 %
Holandsko	13	3,7 %
Grécko, Portugalsko, Belgicko, Česká republika, Maďarsko	12	3,4 %
Švédsko, Rakúsko	10	2,8 %
Dánsko, Slovensko, Fínsko, Írsko, Litva	7	2,0 %
Lotyšsko, Slovinsko, Estónsko, Cyprus, Luxembursko	4	1,1 %
Malta	3	0,9 %
Spolu	321	

Lisabonská zmluva od tohto princípu upustila a všetkým členským štátom, ktoré sa zúčastňujú na hlasovaní v rámci Rady, prideliť len po jeden hlas. V oblasti distribúcie hlasov medzi jednotlivé členské štáty EÚ upravila viaceré zásadné nedostatky, ktoré priniesla, alebo v dostatočnej miere nedokázala eliminovať Zmluva z Nice.

Jej prijatím a nadobudnutím účinnosti došlo zánikom systému váženia k spravodlivejšiemu prerozdeleniu hlasov, cez ktoré bolo eliminované výrazné

nadhodnotenie hlasov niektorých členských štátov v Rade. Rovnaký význam však mala i skutočnosť, že upustením od zaužívaného systému váženia sa Únia zvýšením flexibility pravidiel pripravila na nasledujúce rozšírenia, ktoré sa dnes zdajú byť len otázkou času, tak, aby nemusela byť opätovne modifikovaná celá hlasovacia procedúra.

Lisabonská zmluva preto, na rozdiel od Amsterdamskej zmluvy či Zmluvy z Nice, nie je v oblasti systému hlasovania Rady EÚ len jednoduchou modifikáciou predchádzajúcich právnych predpisov. Zásadne mení celú podstatu distribúcie hlasov medzi jednotlivé členské štáty, teda aj samotného hlasovania, a v podmienkach EÚ predstavuje právny predpis, ktorého aplikácia je významne ovplyvnená demografickými zmenami. Tie mali a majú vplyv aj na postavenie SR v EÚ.

3.2.2. Systém hlasovania

Zmluva z Nice stanovila pre úspešnú konštitúciu kvalifikovanej väčšiny hneď tri podmienky: po prvé, za prijatie rozhodnutia musela hlasovať nadpolovičná väčšina štátov; po druhé, nadpolovičná väčšina členských štátov musela odovzdať aspoň 74 % z celkového počtu hlasov (v prípade 25 členských štátov 232 z 321 hlasov, táto hodnota však nebola stanovená explicitne, dala sa vypočítať iba odpočítaním hodnoty blokujúcej menšiny zmenšenej o jeden hlas od celkového počtu hlasov); na návrh Európskej komisie bolo prijatá aj tretia podmienka, na základe ktorej museli štáty vytvárajúce kvalifikovanú väčšinu v rámci konkrétneho hlasovania na pôde Rady reprezentovať minimálne 62 percent celkového obyvateľstva Únie. O overenie toho, či bolo toto kritérium naplnené, mohol požiadať ktorýkoľvek členský štát, a ak sa potvrdilo, že podmienka splnená nebola, rozhodnutie prijaté nebolo. (Zmluva z Nice, článok 3).

Hoci sa môže zdať, že účelom prijatia populačného kritéria bola demokratizácia rozhodovacieho procesu, Moberg (2007: 5) a Zbíral (2008: 77) poukazuje na to, že hoci bolo hlasovanie na základe Zmluvy z Nice formálne založené až na troch kritériách, v skutočnosti bola relevantnou len podmienka počtu hlasov, a teda ich váha. Takmer všetky koalície, ktorých hlasy tvorili 74 percent celkového počtu hlasov v Rade, totiž spĺňali aj zvyšné dve kritéria. Váha hlasov jednotlivých štátov na zasadnutiach Rady EÚ tak ostala rozhodujúcou veličinou, od ktorej sa odvodzovala hlasovacia sila štátov, problémom však ostával neprimerane vysoký prah dosiahnutia kvalifikovanej väčšiny, ktorý rozhodovanie Rady EÚ v mnohých prípadoch blokoval.

Práve Lisabonská zmluva mala priniesť v súvislosti s efektivizáciou rozhodovania kvalifikovanou väčšinou v Rade EÚ zásadnú zmenu. Ako celok síce nadobudla účinnosť už 1. decembra 2009, no ustanovenia o nových pravidlách pre rozhodovacie postupy v Rade sa začali uplatňovať až 1. novembra 2014.

Lisabonská zmluva stanovuje, že hlasovanie kvalifikovanou väčšinou je úspešné, ak za návrh zahlasuje aspoň 55 % členských štátov, čo po poslednom rozšírení EÚ predstavuje 16 z 28 štátov, a zároveň ho podporia členské štáty, ktoré reprezentujú aspoň 65 % celkového počtu obyvateľov EÚ.

(Zmluva o EÚ, článok 16) Sústava týchto podmienok tak zvykne byť označovaná ako dvojité kvalifikovaná väčšina. Ak sa Rada neuznáša na návrh Komisie alebo vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, kvalifikovaná väčšina je vymedzená ako väčšina rovnajúca sa najmenej 72 % členov Rady, ktorí zastupujú zúčastnené členské štáty zahŕňajúce najmenej 65 % obyvateľstva týchto štátov. V takomto prípade sa neformálne hovorí o inštitúte tzv. posilnenej kvalifikovanej väčšiny (Zmluva o fungovaní EÚ, článok 238).

3.2.3. Porovnanie hlasovacej sily členských štátov EÚ (2004-2019)

Na výpočet hlasovacej sily členských štátov EÚ v Rade EÚ v rôznych časových bodoch sa najčastejšie používa Banzhafov index, ktorého podstatou je určovanie pravdepodobnosti javu, kedy môže hlas jediného štátu zmeniť celkový výsledok hlasovania na pôde Rady EÚ. (Leech 2001: 19)

Banzhafov index reflektuje všetky relevantné kritéria pre dosahovanie kvalifikovanej väčšiny pri rozhodovacom procese v Rade EÚ. Jeho podstatou je koncept kritického aktéra, ktorý je pri hlasovaní kvalifikovanou väčšinou poslednou inštanciou na vytvorenie koalície, ktorá dosahuje potrebné atribúty na to, aby hlasmi svojich členov pri rozhodovaní kvalifikovanou väčšinou prijala konkrétne rozhodnutie. Inými slovami, aktéra, ktorý by v prípade zmeny svojho rozhodnutia dokázal zmeniť celkový výsledok hlasovania. (Hosli 1999: 355)

Na výpočet hodnôt Banzhafovho indexu sa používajú rôzne automatizované algoritmy. Zrejme najrozšírenejším je ten, v rámci ktorého sa ku každej členskej krajine zúčastňujúcej sa na hlasovaní v Rade EÚ priradí počet účasť v úspešných koalíciách, v ktorých vystupuje ako vyššie spomínaný kritický aktér – teda všetkých zoskupení hlasujúcich štátov, ktoré by bez dodatočného hlasu určitého hlasujúceho členského štátu v Rade EÚ nedosiahli väčšinu potrebnú na prijatie rozhodnutia. (Leech 2001: 20)

Toto číslo sa dá následne do pomeru ku všetkým situáciám, v ktorých je hociktorý spomedzi zúčastnených aktérov – prítomných a hlasujúcich členských štátov – schopný zmenou svojho rozhodnutia zmeniť aj celkový výsledok hlasovania, a hodnoty sa relativizujú. Výsledné číslo, relativizovaný Banzhafov index, následne určuje relatívnu hlasovaciu silu štátov v Rade EÚ. (Leech - Aziz 2007) Práve Banzhafov index bol v procese ratifikácie Lisabonskej zmluvy jedným z hlavných pilierov argumentačnej línie štátov, ktoré so zmenami v rozhodovacích procesoch v inštitúciách EÚ nesúhlasili, pretože si uvedomovali, že nové pravidlá by značne oslabili ich pozíciu v Rade EÚ (napríklad Poľsko či Španielska).

Tento index však vo svojej podstate umožňuje viac ako len vzájomné porovnanie štátov hlasujúcich na základe fixných pravidiel. Jeho pomocou sa dá vypočítať nielen to, akú relatívnu hlasovaciu silu štátom prisudzuje Lisabonská zmluva, ale aj to, ako sa táto veličina zmenila oproti ustanoveniam Zmluvy z Nice.

Takýto postup, ktorý sa pre potreby tejto práce, ktorá porovnáva pozíciu Slovenska v Rade EÚ v rokoch 2004 a 2019, javí ako najvhodnejší, je

však relatívne komplikovanou procedúrou: ako totiž uvádzajú Baldwin a Widgrén (2004: 19), len pri 27-člennom zložení Rady EÚ bolo možné vytvoriť približne 134 miliónov koalícií. Dnes, po vstupe Chorvátska do EÚ, je toto číslo násobne vyššie. Manuálne procedúry preto spravidla supľujú počítačové algoritmy.

Základným kameňom tohto výskumu bol algoritmus, ktorý bol pripravený v jazyku R, pričom jeho funkčnosť bola pri všetkých výpočtoch kontrolovaná prostredníctvom aplikácie IPNice, ktorá bola navrhnutá profesorom Dennisom Leechom z University of Warwick (Leech - Leech 2004). Táto webová aplikácia vznikla výlučne na účely analýzy hlasovaní v Rade EÚ, ide však o model, ktorý pracuje len s pravidlami, ktoré sú obsiahnuté v Zmluve z Nice, prípadne – po modifikácii vstupných premenných – v Lisabonskej zmluve. Vo svojom fungovaní totiž nereflektuje možnosť konsenzu medzi jednotlivými členskými štátmi či kultúrne, historické a geografické špecifiká, z ktorých pri rozhodovaní vyplývajú rôzne anomálie, rozhodovanie na nižšej úrovni a iné, poväčšine menej formálne atribúty rokovania Rady EÚ (Zbírka 2008: 113).

Autor výskumu si preto uvedomuje, že zistenia, ktoré jeho práca prináša, nemajú absolútny charakter, a preto ich treba posudzovať v omnoho širšom kontexte. Reálne rozhodovanie na pôde tejto inštitúcie má značne modifikovaný priebeh a do konečného výsledku vstupujú aj mnohé faktory, ktorých prítomnosť sa nedá predpovedať na základe znalosti platných formálnych pravidiel.

Tabuľka 5 Relativizované hodnoty Banzhafovho indexu pre hlasovanie v Rade EÚ. Údaje o počte obyvateľov sú aktuálne k 1. januáru 2004 a 1. januáru 2018 (Eurostat 2006: 55; Eurostat 2018). Výpočty sú spracované autorom.

Členský štát	2004	2018	Δ (BI)	Δ (%)
Belgicko	0,03911	0,02899	-0,01012	-25,87574
Bulharsko	-	0,02486	0,02486	100,00000
Cyprus	0,01324	0,01862	0,00538	40,63444
Česko	0,03911	0,02853	-0,01058	-27,05190
Dánsko	0,02307	0,02323	0,00016	0,69354
Estónsko	0,01324	0,01933	0,00609	45,99698
Fínsko	0,02307	0,02323	0,00016	0,69354
Francúzsko	0,08567	0,08417	-0,00150	-1,75090
Grécko	0,03911	0,02854	-0,01057	-27,02634
Holandsko	0,04230	0,03495	-0,00735	-17,37589
Chorvátsko	-	0,02182	0,02182	100,00000
Írsko	0,02307	0,02228	-0,00079	-3,42436
Litva	0,02307	0,02021	-0,00286	-12,39705
Lotyšsko	0,01324	0,01977	0,00653	49,32024
Luxembursko	0,01324	0,01811	0,00487	36,78248

Maďarsko	0,03911	0,02735	-0,01176	-30,06904
Malta	0,00988	0,01811	0,00823	83,29960
Nemecko	0,08567	0,10286	0,01719	20,06537
Poľsko	0,08129	0,05065	-0,03064	-37,69221
Portugalsko	0,03911	0,02781	-0,01130	-28,89287
Rakúsko	0,03272	0,02647	-0,00625	-19,10147
Rumunsko	-	0,03700	0,03700	100,00000
Slovensko	0,02307	0,02323	0,00016	0,69354
Slovinsko	0,01324	0,01977	0,00653	49,32024
Spojené kráľovstvo	0,08567	0,08328	-0,00239	-2,78977
Španielsko	0,08129	0,06183	-0,01946	-23,93898
Švédsko	0,03272	0,02780	-0,00492	-15,03667
Taliansko	0,08567	0,07720	-0,00847	-9,88677

Tabuľka 5 znázorňuje skutočnosť, že pozícia Slovenska v Rade EÚ bola v roku 2004 (kedy sa uplatňovali pravidlá zo Zmluvy z Nice) horšia než v súčasnosti. Relativizovaná hodnota Banzhafovho indexu pre hlasovanie SR v Rade EÚ vzrástla o necelé percento, z 0,02307 na 0,02323.

Slovensko sa tak zaradilo k ďalším desiatim členským štátom Únie (nepočítajúc Bulharsko, Rumunsko a Chorvátsko, ktoré v roku 2004 neboli členmi EÚ), ktorých relatívna hlasovacia sila v Rade EÚ vzrástla. Naopak, najvýraznejšie straty zaznamenali štáty, ktorým Zmluva z Nice pri hlasovaní kvalifikovanou väčšinou prisúdila neprimerane vysokú silu hlasu – okrem Španielska a Poľska i Česko, Maďarsko, Belgicko či Grécko.

4 Zhrnutie

Slovensko je členským štátom EÚ od roku 2004. Počas pätnástich rokov jeho fungovania v tomto spoločenstve sa, vzhľadom na meniaci sa právny rámec fungovania a rozhodovania Únie, zmenila aj jeho pozícia v rámci EÚ. Sila hlasu SR v Únii je častou témou odborných i laických debát, a zároveň veľmi dôležitou „kartou“ v rámci diskusií a debát pred všetkými druhmi volieb, ktoré sa na území tejto krajiny organizujú – vrátane prezidentských či európskych, ktoré nás čakajú už v najbližších mesiacoch.

Hlavným cieľom nášho tohto bolo prispieť do verejnej diskusie o tejto skutočnosti a čo najdôslednejšie rozobrať postavenie SR v inštitucionálnom rámci EÚ. V našej analýze, ktorá sa opierala predovšetkým o kvantitatívne výskumné metódy, sme sa zamerali na silu Slovenska v Európskom Parlamente a v Rade EÚ – dvoch inštitúciách, ktoré zohrávajú zrejme najdôležitejšiu úlohu v rámci legislatívneho procesu v EÚ.

Napriek tomu, že verejný diskurz často ovládajú vyjadrenia rôznych nacionalistov a populistov o tom, že pozícia Slovenska v EÚ je slabá, či dokonca slabnúca, výsledky nášho výskumu potvrdzujú skutočnosť, že za 15

rokov pôsobenia tejto krajiny v EÚ sa jej postavenie v Rade EÚ mierne zlepšilo, a jej postavenie v EP síce mierne zhoršilo, no vzhľadom na jeho počiatkové nadhodnotenie a na zhoršenie pozície iných členských štátov ostalo nadpriemerné.

15 rokov Slovenska v inštitucionálnom rámci EÚ tak možno aj v tejto oblasti hodnotiť ako úspešný príbeh. Krajina sedí za hlavnými rokovacími stolmi Európy, má za nimi dôležité – ba čoraz dôležitejšie – slovo, pričom práve táto skutočnosť by mohla a mala byť komunikovaná omnoho častejšie a intenzívnejšie.

Zoznam literatúry

- Baldwin, R. – Widgrén, M. (2004): Winners and Losers under Various Dual-Majority Voting Rules for the EU's Council of Ministers [online]. Dostupné na: <https://www.ce-ps.eu/system/files/book/1116.pdf> [stiahnuté 10. 4. 2016]
- Eurobarometer (2018): Podpora EÚ na historicky najvyššej úrovni [online]. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/slovakia/sk/spravodajstvo-aktivita/-spravy/-okto-ber-2018/euro-barometer-2018.html> [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Eurostat (2006): Population statistics [online]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5685052/KS-EH-06-001-EN.PDF/1e141477-92-35-44bb-a24b-a55454c2bc42?version=1.0> [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Eurostat (2018): Population on 1 January [online]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en-&pcode=-tps00001-&plugin=1> [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Európska rada (2014): EUROPEAN COUNCIL DECISION concerning the number of members of the European Commission [online]. Dostupné na: https://re-gister.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST_176_2012_INIT [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Hosli, M., O. (1999): Power, Connected Coalitions, and Efficiency: Challenges to the Council of the EU. In: International Political Science Review, vyd. 20, č. 4, s. 371-391.
- Leech, D. (2001): An Empirical Comparison of the Performance of Classical Power Indices [online]. Dostupné na: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/re-search/working-papers/2008/twerp563.pdf> [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Leech, D. a Aziz, H. (2007): The double majority voting rule of the EU Reform Treaty as a democratic ideal for an enlarging union: an appraisal using voting power analysis. [online]. Dostupné na: http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/re-search/working-papers/20-07/twerp_24.pdf [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Leech, D. - Leech, R. (2004): IPNICE: A Computer Program for the Analysis of Qualified Majority Voting Power under the Treaty of Nice [online]. Dostupné na: <http://www.warwick.ac.uk/~ecaae/> [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Lisabonská zmluva, ktorou sa mení Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva (2007): [online]. Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/ecb/le-gal/pdf/sk_lisbon_treaty.pdf [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Moberg, A. (2007): Is the double majority really double? The second round in the debate of the voting rule in the EU Constitutional Treaty [online]. Dostupné na: <http://www.real-institutoelcano.org/documentos/WP2007/WP23-2007-Moberg-Double-Majority-EU-Co-nstitutiona-Treaty.pdf> [stiahnuté 10. 2. 2019]

- Rada EÚ (2018): Systém hlasovania. Kvalifikovaná väčšina [online].
Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/council-eu/voting-system/qualified-majority/> [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Zbírka, R. (2008): Teorie a praxe vyjednávání v Radě Evropské unie: Brno: Masarykova univerzita.
- Zmluva o Európskej únii a Zmluva o fungovaní Európskej únie (2010): [online]. Dostupné na: http://europa.eu/pol/pdf/consolidated-treaties_sk.pdf [stiahnuté 10. 2. 2019]
- Zmluva z Nice, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii, Zmluvy o založení Európskych spoločenstiev a niektoré súvisiace akty (2001): [online]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/zmluva-z-nice.pdf> [stiahnuté 10. 2. 2019]

Jakub Gábor is a PhD. student at Institute of European Studies and European Politics at Faculty of Social and Economic Sciences at Comenius University in Bratislava, Slovakia.

[e-mail: jakub.gabor@fses.uniba.sk]

Studies

MOŽNOSTI A LIMITY ROZVOJA DEMOKRATICKÝCH ŠTRUKTÚR V ISLAMSKOM PROSTREDÍ POSTSOVIETSKEJ STREDNEJ ÁZIE

POSSIBILITIES AND LIMITATIONS OF DEMOCRATIC STRUCTURES DEVELOPMENT IN ISLAMIC ENVIRONMENT OF POST-SOVIET CENTRAL ASIA

Lubomír ČECH

Abstract: In the last quarter of a century, Islam has become one of the key factors influencing social and political situation in counties of Central Asia. How to think about processes of the fast rejuvenation of Islam in these republics? It is about the return to the roots of identity, or a serious threat for local societies. Can we perceive Islam in Central Asia as an alternative ideology of the previous regime, mainly in looking for identity of local nations and ethnicities? The article aims at contributing to the discussion in professional circles, especially in connecting the seemingly irreconcilable factors – Islamization and development of democracy.

Key words: *Islam, Central Asia, Human Rights, Democratization, Re-Islamization, Heritage of the Past, National Identity*

1 Úvod

Rozpad Sovietskeho zväzu v roku 1991 priniesol vznik samostatnosti piatich krajín – Uzbekistanu, Kazachstanu, Kirgizska, Tadžikistanu a Turkménska. Udalosť bola prezentovaná ako triumf západného liberalizmu a šanca pre budovanie demokracie a pokroku v tomto regióne. Bývalé autonómne socialistické republiky stredoázijského regiónu však na túto možnosť neboli pripravené. Totalitné komunistické strany sa pretransformovali na prezidentské strany a prezentovali sa ako garant procesu demokratizácie.

Podľa Indexu demokracie, zostavovaného britskou spoločnosťou Economist Intelligence Unit, republiky postsovietskej Strednej Ázie aj po viac ako štvrtstoročí od získania nezávislosti sú v procese zmien, keďže nedosiahli výraznejší pokrok smerom k demokratizácii. Index demokracie je založený na piatich kategóriách: volebnom procese a pluralizme, občianskej slobode, fungovaní vlády, politickej participácii a politickej kultúre.

Všetkých päť štátov Strednej Ázie sú krajiny s väčšinovým moslimským obyvateľstvom, aj keď miera nábožnosti je v každej krajine iná.

Základnou otázkou je to, či islam je tou bariérou, ktorá bráni demokracii v Strednej Ázii. Definície demokracie sú často spochybňované, pričom na tému demokracia sa vedú neustále živé debaty. Všeobecná zhoda o tom, ako merať mieru a kvalitu demokracie neexistuje. Cieľom článku je zistiť, akú úlohu v tomto kontexte má moslimské náboženstvo, keď jeho vyznávači tvrdia, že je to viera plná tolerancie, pluralizmu, spravodlivosti a ľudských práv a jeho kritici argumentujú pravý opak (Bayat 2007: 59-75).

Pri spracovaní článku bola pre nás inšpiráciou teória medzinárodnej politickej sociológie, ktorá vzhľadom na dynamiku vývoja v stredoázijskej oblasti po roku 1991 umožnila vnímať zvolenú tému z interdisciplinárneho hľadiska. Umožnila zahrnúť poznatky z komparatívnych analýz viacerých autorov. Pri rešpektovaní logickej postupnosti skúmania sme vo výsledku syntetizovali všetky relevantné skutočnosti, potrebné pre záverečné hodnotenie.

2 Historické skúsenosti stredoázijského islamu

Ruské obsadenie Turkestanu (Vydra, Řoutil, Komendová, Hloušková, Téra 2017: 222) v druhej polovici XIX. storočia výrazne zvýšilo v regióne európsky vplyv. Táto situácia podnietila k životu reformné hnutie islamu, nazývané džadidizmus.¹ Nové hnutie sledovalo dva ciele:

1. zvýšiť úroveň vzdelanosti moslimského obyvateľstva Ruskej ríše na vtedajší moderný štandard;
2. na tomto základe zjednotiť turkické národy „od Bosporu až po Kašgar“ na spoločnom kultúrnom a jazykovom základe, vrátane zavedenia spoločnej abecedy.

Džadidisti svoje predstavy presadzovali v boji s konzervatívnymi silami, predovšetkým tradicionalistickým duchovenstvom (Exnerová 2008: 177-183), ktoré sa postupne veľmi silno politizovalo. Bolševici medzi džadidistickou inteligenciou našli mnohých priaznivcov. Džadidisti však boli motivovaní skôr nacionalistickým ako triednym myslením, a to ich viedlo k odvráteniu sa od moslimského komunizmu.

V rokoch 1937 – 1939 boli fyzicky zlikvidovaní prakticky všetci džadidistickí intelektuáli a centrom odporu voči sovietskemu ateizmu sa stali súfistické rády (taríqa). Sovietska vláda vnímala náboženstvo ako ideologickú konkurenciu komunizmu. Usilovala o jeho likvidáciu alebo aspoň o obmedzenie jeho vplyvu. Bolševici boli presvedčení, že náboženská identita bude nahradená národnou a obmedzili právne možnosti fungovania všetkých náboženstiev a náboženských inštitúcií.

Príkladom toho, že samotné revolučné nadšenie na akúkoľvek zmenu nestačí, pokiaľ neberie ohľad na miestne podmienky, bola v dvadsiatych rokoch 20. storočia kampaň za sekularizáciu vzdelávania a oslobodenie

¹ Džadidizmus – osobitná verzia islamu, ktorá v tejto oblasti vznikla v 19. storočí a ktorej učenie zdôrazňuje duchovný rozvoj a podporu školstva a slobodného myslenia (pozn. autora).

moslimských žien – chudžum. V čele hnutia boli najmä členovia komunistickej strany. Muži privádzali svoje ženy na námestie, kde im odoberali parandžu (závoj). Závoje potom boli hromadne spálené. Tí istí muži však po tejto demonštratívnej akcii svoje ženy opätovne zahaľovali. Len v rokoch 1927 – 1928 v dôsledku akcie za zrovnoprávnenie žien prišlo v Uzbekistane o život 2 500 žien (Exnerová 2008: 31).

Počas celej existencie Sovietskeho zväzu štátne vedenie zmiernilo svoj negatívny vzťah k islamu (ale aj k pravoslávnej cirkvi) iba v priebehu druhej svetovej vojny. Hlavným dôvodom boli potreby armády z pohľadu ľudských zdrojov, ktoré boli obrovské. Za vlády Chruščova útoky na náboženské vyznanie pokračovali. Obdobie vlády Brežneva bolo sprevádzané politikou posilnenia národných kultúr a rastu nacionalizmu. Vedľajším účinkom bol rastúci záujem o islamské dedičstvo stredoázijských národov. V ére Gorbačova sa posilnila pozícia tzv. oficiálneho islamu a došlo k jeho konečnému štruktúrovaniu pod niekoľko duchovných administratív. Súbežne s tým došlo k vymedzeniu oficiálneho a neoficiálneho islamu – súfismu.

Islam bol v Strednej Ázii za posledných 200 rokov konfrontovaný s celým radom výziev. Medzi nimi najviac rezonovala protináboženská politika sovietskej éry. Obrovské zdroje investované do grandióznych modernizačných projektov sovietskej moci (bez ohľadu na to, aký postoj k nim zaujalo miestne obyvateľstvo) predpokladali okrem iného sekularizáciu náboženského vedomia. Hovoríme o rozsiahlych projektoch v oblasti vzdelávania, o formovaní sovietskych predstáv „národných kultúr“, o filmovom priemysle, emancipácii žien atď. Na zabezpečenie týchto projektov boli vytvorené celé inštitúcie, ktoré nemohli nezanechať svoju stopu na spôsobe života autochtónneho obyvateľstva (Horák 2008: 49-56). Očakávalo sa, že silný politický tlak a industrializácia privedú miestne obyvateľstvo k tomu, že náboženstvo budú považovať za prežitok minulosti.

3 Islam ako neoddeliteľná súčasť postsovietskej Strednej Ázie

Proces reislamizácia, takmer jedno storočie od začiatku sovietskej ateizácie, potvrdzuje skutočnosť, že islam v Strednej Ázii vždy zostal fenoménom, ktorý formoval a formuje svetonázor a sociálne vzťahy tamajších obyvateľov. Výrazný kontrast medzi postsovietskou reislamizáciou a predchádzajúcim obdobím sovietskej deislamizácie je toho dôkazom. Protiklad medzi sovietskou ofenzívou proti islamu a postsovietskym oživením islamu však upozornil na protirečivú sociálno-politickú situáciu a duchovnú atmosféru v stredoázijských štátoch. Na jednej strane, náboženská exaltácia obyvateľstva s jeho miestnymi islamskými praktikami a osobitosťami, na druhej strane sa tamajší moslimovia stávajú súčasťou globálneho islamského sveta. Na jednej strane oživenie islamu ako viery, kultúry a hodnôt života, na druhej strane – jeho obmedzenia vyplývajúce z nepripravenosti na vonkajšie výzvy.

V postsovietskej ére sa vykryštalizoval stav, že hrozba radikálneho islamu v Strednej Ázii mala predovšetkým vnútornú dimenziu. Napríklad

v polovici 90-tych rokov bolo 80 % Kirgizov presvedčených o narastaní úlohy islamu v spoločnosti. Podobne tak rozmýšľali v Tadžikistane a Uzbekistane. Po deštrukcii ZSSR jednotliví občania, etnické skupiny a celé regióny stratili možnosť žiť podľa schémy, na ktorú si zvykli a stratili vieru v zajtrajší deň. Tým dostali zelenú predtým dlhodobo potláčané a deformované islamské hodnoty. Tie napriek teologickej a ideologickej deformovanosti pomerne verne zrkadlili nálady, vnútropolitické diskrepancie a niekedy až fatálnu sociálno-politickú situáciu v jednotlivých častiach regiónu (Juza 2013).

Proces postupného návratu islamu je možné demonštrovať na ukazovateľoch, ktoré súvisia s nárastom počtu mešít, imámov² a islamských vzdelávacích inštitúcií. V Kazachstane bolo v roku 1991 celkovo 68 mešít. Ich počet sa do roku 2016 zvýšil na 2 516. V Kirgizsku v roku 2009 bolo 1 973 mešít. V roku 2015 ich počet dosiahol číslo 2 669. Súčasne s tým dochádza aj k zvýšeniu počtu imámov. V Tadžikistane pôsobí 3 914 imámov (1 na 2 210 ľudí), v Kirgizsku 2 500 (1 na 2 408 ľudí), v Kazachstane 3 611 (1 na 49 ľudí) a v Uzbekistane 4 100 (1 na 7 824 ľudí). Výrazne sa v Strednej Ázii posilnilo islamské vzdelávanie, ale tu už nachádzame medzi krajinami rozdiely.

Najlepšie je na tom Kirgizsko, kde sa nachádza 112 učebných zariadení. Patrí sem 1 islamská univerzita, 9 vzdelávacích islamských inštitúcií a 102 medres.³ Najmenej islamských školských zariadení je v Tadžikistane. Existuje tu len jeden štátny islamský inštitút. V Kazachstane je 13 islamských vzdelávacích inštitúcií – 1 univerzita, 1 inštitút vyššieho vzdelávania, 9 medres a 2 strediská pre výučbu Koránu. V Uzbekistane je 11 islamských vzdelávacích zariadení – 2 islamské inštitúty, 9 medres (Nazarov 2017).

Všetky uvádzané krajiny postsovietskej Strednej Ázie, napriek svojej súčasnej rôznorodosti a špecifikám, majú spoločné tri rysy:

- náboženské strany sú oficiálne zakázané;⁴
- v každej zo štyroch stredoázijských krajín od roku 1991 do dnešného dňa došlo ku štyrom až šiestim udalostiam spojených s teroristickými aktivitami a náboženským extrémizmom;
- štátna náboženská politika je zdôvodňovaná záujmami zabezpečenia národnej bezpečnosti.

4 Charakter a stav demokracie v Strednej Ázii

Údaje uvádzané v Indexu demokracie pre postsovietske republiky Strednej Ázie pozitívne klasifikujú len Kirgizsko. Spomedzi 167 hodnotených

² Imám – islamský duchovný vodca alebo predstavený komunity. V pôvodnom význame slova predstavený moslimskej náboženskej obce, neskôr titul uznávaného znalca Koránu a náboženského práva. V súčasnosti je výraz imám používaný vo význame moslimského duchovného (pozn. autora).

³ Medresa (tiež madrasa) je islamská náboženská škola vyššieho typu, väčšinou fungujúca pri mešite (pozn. autora).

⁴ V Tadžikistane fungovala do roku 2015 Islamská strana obrody Tadžikistanu (pozn. autora).

krajín sa umiestnilo na 95. mieste (Democracy Index 2017: 87). Toto skóre bolo najlepšie v porovnaní s ostatnými štátmi Strednej Ázie, a dokonca lepšie ako skóre Ruska, ktorému patrila 135. priečka. Ostatné štáty Strednej Ázie sú zatiaľ stále zaradené medzi autoritárske režimy. Kazachstanu patrí v rebríčku Indexu demokracie 141. priečka a ďalšie tri štáty sú na chvoste tohto rebríčka: Uzbekistan na 158. priečke, Tadžikistan na 159. Priečke a Turkménsku patrí 162. priečka (Democracy Index 2017: 56).

Kirgizsko

Nová Kirgizská republika vyhlásila samostatnosť v roku 1991, čím sa malý hornatý štát definitívne oslobodil od centralizovanej sovietskej moci. Nezávislosť však nebola medzi ľuďmi prijatá s veľkým nadšením a národné povedomie a entuziazmus pri budovaní nového nezávislého štátu boli sotva badateľné. Na rozdiel od susedných štátov, v ktorých vládne jedna strana vedená diktátorom voleným na celý život, je Kirgizsko v dnešnej dobe považované za „ostrov demokracie“ v autoritatívnej Strednej Ázii.

V roku 2015 sa o kreslá v kirgizskom parlamente uchádzalo spolu 14 politických strán. Napriek tomu Kirgizsko podľa Schenkana (2015) nie je demokratická krajina dodržiavajúca západné normy. Politické strany v Kirgizsku nemajú svoje politické ani ideologické vymedzenie a chýbajú im tiež špecifické platformy, štruktúra, identita ako aj jednoznačné ekonomické a politické postoje. V krajine je rozšírená korupcia, narastá potlačanie opozície a za posledných 28 rokov nezávislosti nebola demokracia v tejto krajine nikdy tak nestabilná. V krajine chýba adekvátna politická účasť a kultúra dobrej správy vecí verejných.

Keď Kirgizsko získalo nezávislosť, chýbala mu jednota, legitímnosť a dôveryhodnosť. Neexistovala súdržnosť národa, pretože väčšina Kirgizov žila v kmeňoch a ľudia nemali zmysel pre zjednotenie. Do konca 80. rokov 19. storočia kirgizské kmene pozostávali z kočovníkov, ktorí voľne kontrolovali obrovské územie. Ich spoločnosť mala flexibilnú štruktúru, v ktorej každá rodina patrila ku klanu a následne k väčšiemu kmeňu.

Pod zámienkou etnického obrodzenia bol islam vyhlásený za časť národného dedičstva aj napriek tomu, že ho Kirgizi prijali pomerne neskoro. Napriek tomu sa zabúda na veľký potenciál islamu, ktorý by ako charakteristická zložka kirgizskej identity mohol vyplniť ideologické vákuum vytvorené po páde Sovietskeho zväzu. Aj keď s nezávislosťou Kirgizska bola vyhlásená aj náboženská sloboda a svetský charakter štátu, islam sa zámerne používa na posilňovanie kirgizskej identity a legitimizovanie moci. Lowe (2003: 122) upozorňuje na to, že počas rokov nezávislosti štát využíval islam ako politický nástroj na podporu národných záujmov, ktoré sú často zneužívané na posilnenie novej štátnej ideológie.

V moderných štátoch určujú mieru demokracie pluralizmus a ľudské práva. V Kirgizsku žije viac ako 80 národností, pričom Kirgizi ako hlavná etnická skupina tvoria 73,3 % z celkového počtu obyvateľov (5,6 milióna podľa sčítania ľudu v roku 2013). Ďalšími početnými etnickými skupinami sú Uzbeki (približne 14,6 %) žijúci na juhu a Rusi (5,8 %) na severe. Po zániku sovietskej

identity tieto nekirgizské etniká uviazli v novovzniknutej, pre nich cudzej krajine. Vláda sa skutočne snaží začleniť tieto etnické skupiny do novej republiky, no pre nekirgizské skupiny obyvateľstva je veľmi ťažké stotožniť sa so štátom, ktorý presadzuje kirgizskú kultúru a ľudový epos Manas (Lowe 2003: 127). Napriek tomu sú vzťahy medzi etnickými komunitami v Kirgizsku priateľské, aj keď v roku 2010 došlo v meste Oš (druhom najväčšom meste Kirgizska) ku konfliktom medzi dvomi hlavnými etnickými skupinami – Uzbekmi a Kirgizmi. Ich príčinou bol fakt, že Uzbekom bol v skutočnosti pridelený status druhoradého etnika. A ďalším citlivým momentom je, že hospodársky rast v jednotlivých regiónoch Kirgizska nie je rovnaký. Čoraz chudobnejší juh, kde žijú Uzbeki, čelí hospodárskej aj politickej nadradenosti severu z dôvodu klanového monopolu a etnických otázok.

Kazachstan

Z hospodárskeho hľadiska je Kazachstan dominantným štátom v Strednej Ázii, keďže produkuje 60 % hrubého domáceho produktu v regióne. Je to najmä vďaka ropnému priemyslu, plynárenstvu a bohatým minerálnym zdrojom. Podľa kazašskej ústavy je Kazachstan demokratický a sekulárny štát s rozmanitým kultúrnym dedičstvom. Napriek tomu na jeho status demokratickej a rovnoprávnej republiky vrhá tiež pochybnosti fakt, že v krajine vládol od vyhlásenia jej nezávislosti jediný prezident, 78-ročný Nursultan Nazarbajev (Lillis 2017).⁵ Kazachstan je vnímaný ako štát s konsolidovaným autoritatívnym režimom, ktorému v roku 2017 patrila v zozname Indexu demokracie 141. priečka.

Nijazbekov (2016) uvádza, že v Kazachstane takmer neexistuje opozícia. Kvôli silnej propagande režimu oponenti nemajú podporu ľudu a sú často zastrašovaní. Zisk z ťažby ropy a zemného plynu umožnil vládnucim štruktúram výrazne zvýšiť životnú úroveň obyvateľstva a prebudovať sociálnu infraštruktúru. Hospodárstvo závislé na rope malo za následok migráciu obyvateľstva z vidieka do väčších miest, najmä na severe Kazachstanu, čím sa vytvorila ekonomická nestabilita v poľnohospodárskych regiónoch.

Čo sa týka národnostného zloženia obyvateľstva, Kazachovia tvoria 63,1% a Rusi 23,7% obyvateľstva. Ďalšími zastúpenými etnikami sú Ukrajinci (2,1%), Uzbeki (2,8%), Tatári (1,3%) Bielorusi, Ujguri (1,4%), Azerbajdžanci, Kalmyci, Čuvaši, Poliaci, atď. Rusi sú dominantní najmä v priemyselnych oblastiach na severe krajiny. V roku 1985 mali Kazachovia 50 percent vrcholových pozícií v štáte, do roku 1997 sa zastúpenie zvýšilo na 83 % (Everett-Heath 2003: 186).

Uzbekistan

Keď získal Uzbekistan nezávislosť, musel čeliť problémom, ktoré brzdili jeho vývoj nasmerovaný k vytvoreniu národného štátu. Tieto problémy

⁵ Prezident Kazachstanu Nursultan Nazarbajev oznámil 19. 3. 2019 svoju rezignáciu na prezidentský úrad. Zachová si však pozíciu vedúceho bezpečnostnej rady krajiny a vodcu vládnucej strany (pozn. autora).

sa líšili od tých, s ktorými zápasili ostatné štáty Strednej Ázie. Etnické otázky, kmeňový systém a slabá ekonomika komplikovali Uzbekistanu cestu k demokracii. Podľa Indexu demokracie z roku 2017 je Uzbekistan označovaný ako autoritársky režim, ktorému v celosvetovom rebríčku patrila 158. priečka.

Ústava Uzbeckej republiky prijatá v roku 1992 presadzuje sekulárny a demokratický systém vládnutia charakterizovaný slobodou prejavu, náboženskou slobodou a panstvom práva. Napriek tomu od roku 1991 do roku 2016 viedol túto krajinu jeden líder, prezident Islam Karimov, ktorý vybudoval svoju moc na totalitnej štruktúre byrokracie a starého aparátu komunistickej strany z éry ZSSR. Vláda zdôvodňuje obmedzovanie osobnej slobody a slobody prejavu tým, že zdôrazňuje potrebu stability a postupných zmien, pričom uvádza konflikty a chaos v ostatných bývalých republikách ako odstrašujúci príklad (Government of Uzbekistan, „Facts and Details“, 2018). Pod vedením jedného muža bola moc v krajine nerovnomerne rozložená v rukách niekoľkých klanov, z ktorých najmocnejší bol v Samarkande, rodisku prezidenta Karimova. Ostatné klanové štruktúry (skupiny) – taškentská, ferganská, kaškandarijsko-surchandarijská a chórezmská boli od získania nezávislosti vytláčané na okraj spoločnosti.

Medzi problémy, ktoré Uzbekistan sužujú, patrí organizovaný zločin, korupcia, rodinkárstvo a politická represia. Berdikejevová (2009: 84) upozorňuje na to, že korupcia a zločin sú na najvyšších miestach tak prepletené, že štát v podstate inštitucionalizoval kriminalitu a korupciu. Všetky nelegálne obchody, vrátane produkcie ropy, zemného plynu, cukru, múky, distribúcie internetu a telekomunikácií, sa uskutočňujú prostredníctvom štátu. Písalo sa už aj o prípadoch nelegálneho obehu zlata a neželezných kovov.

V rebríčku nezávislej organizácie Freedom House (so sídlom vo Washingtone) sa Uzbekistan dlhodobo umiestňuje na jeho chvoste. V roku 2017 bol zaradený medzi 11 najhorších krajín, čo sa týka politických práv a občianskych slobôd. V roku 2017 boli prepustení niektorí politickí väzni, ktorí boli uväznení počas vlády Karimova. No takýchto známkov progresu je veľmi málo. Nezávislí novinári, aktivisti a politické osobnosti sú neustále prenasledovaní na regionálnej aj národnej úrovni, pričom zásadné ústavné reformy ešte len čakajú na schválenie (Government of Uzbekistan 2018).

Ďalším problémom Uzbekistanu súvisiacim s otázkou ľudských práv je náboženská sloboda. Na začiatku svojho funkčného obdobia sa prezident Karimov snažil opatrne získať dôveru tým, že sa odvolával na islamské náboženské cítenie a usiloval sa vybudovať sekulárny štát. Islam považoval za jeden z hlavných pilierov, na ktorom sa mohla budovať národná identita, no nie za cenu vzniku akéhokoľvek typu opozície, ktorá by mohla do značnej miery ohroziť jeho moc. Na konci 90-tych rokov prebehlo niekoľko súdnych procesov s údajnými stúpenkami wahhábizmu, ktorých cieľom bolo demonštrovať silu prezidentovej anti-islamskej kampane (Everett-Heath 2003: 193-194). Pri občianskych nepokojoch, ktoré v Uzbekistane vypukli v roku 2005, zahynulo v regióne Andijan niekoľko stoviek ľudí. Práve túto udalosť

mnohí vnímajú ako kľúčovú udalosť v histórii porušovania ľudských práv v Uzbekistane.

Na rozdiel od Kazachstanu, ktorý má bohaté zásoby ropy, sa Uzbekistanu nepodarilo dosiahnuť verejný blahobyť, lepšiu zdravotnú starostlivosť a ani ekonomický rast. Sovietsky zväz sa v minulosti pokúšal v Uzbekistane pestovať bavlnu v monokultúrach. Na konci sovietskej éry sa dopestovali dve tretiny až tri štvrtiny sovietskej bavlny práve v Uzbekistane, čo predstavovalo 75 % národného dôchodku, 40 % pracovných miest a 60 % spotreby štátnych prostriedkov. Napriek značnému poklesu produkcie bavlny Uzbekistan ešte aj dnes vyprodukuje približne 7 a 10 % svetovej produkcie bavlny, vďaka čomu mu patrí piate miesto na svete (Stringer 2003: 149). Bavlna aj naďalej zostáva hlavným ťahúňom uzbeckej ekonomiky. V dôsledku toho je Uzbekistan závislý od dovozu potravín, trpí nedostatkom vody a čelí iným environmentálnym problémom spôsobených nadmerným používaním hnojív a pesticidov na bavlníkových plantážach.

Tadžikistan

Na rozdiel od iných štátov Strednej Ázie bolo budovanie národného štátu v Tadžikistane pozastavené občianskou vojnou v rokoch 1992 až 1997. K prepuknutiu tohto konfliktu prispeli viaceré faktory, vrátane ekonomickej krízy a veľkého nesúladu medzi jednotlivými etnikami, ktorý vznikol ešte za sovietskej éry. Znevýhodnené provincie, regióny a klany sa vzopreli svojim bohatším náprotivkom. Niektorí odborníci sú toho názoru, že jednou z hlavných príčin občianskej vojny bolo odhodlanie elít v Khujande, ktoré mali počas sovietskej éry pod kontrolu ekonomiku aj politiku, udržať si moc. Klany z východných a centrálnych regiónov Kulab a Qarategin boli takýmto spôsobom vylúčené z procesu rozhodovania (Haghighi 2005: 303)

Aj keď sa v roku 1997 podarilo v krajine obnoviť mier, demokratická transformácia sa nezačala. Naopak, nadvládu a dominantné postavenie namiesto Khujandu získal Kulaibis. Emomali Rahmon, ktorý je prezidentom Tadžikistanu od roku 1994, tiež pochádza z regiónu Kulaibis. V decembri 2015 mu parlament udelil doživotnú trestnoprávnú imunitu. Okrem toho má tadžický prezident právo vetovať všetky dôležité rozhodnutia na národnej úrovni a slobodu osloviť národ alebo parlament v prípade záležitostí, ktoré on považuje za dôležité. V celonárodnom referende, ktoré sa uskutočnilo 22. mája 2016, bolo schválených niekoľko zmien týkajúcich sa ústavy, ako napríklad predĺženie funkčného obdobia prezidenta (Pannier 2016).

V správe nezávislej organizácie Freedom House z roku 2017 sa uvádza, že tadžická vláda naďalej svojvoľne obmedzuje slobodu prejavu, prístup k informáciám a právo na zakladanie občianskych združení. Politické práva a občianske slobody sú v Tadžikistane do značnej miery obmedzované vládou, ktorá neustále vedie kampaň spojenú s potláčaním politickej opozície a prejavmi nesúhlasu (Freedom in the world 2017: Tajikistan Profile).

Opozícia v tejto krajine nemôže vykonávať svoje aktivity legálne. Zhoršuje sa aj ekonomická situácia, pričom Tadžikistan zostáva aj po 28 rokoch samostatnosti závislý od zahraničnej pomoci. Nedostatok pracovných

príležitosti donútil viac ako 10 percent obyvateľstva odísť za prácou do zahraničia, väčšinou do Ruska (Pannier 2016).

Turkménsko

V roku 2017 sa Turkménsko umiestnilo v zozname zostavenom podľa Indexu demokracie na 162. priečke, nie až tak ďaleko pred štátmi ako sú Rovníková Guinea, Sýria či Severná Kórea. Podľa správy nezávislej organizácie Freedom House je Turkménsko do veľkej miery represívny a autoritársky štát, v ktorom sú politické práva a občianske slobody v praxi takmer úplne potlačené. Voľby v Turkménsku sú riadené štátom, čo umožňuje takmer jednohlasné víťazstvo pre prezidenta a jeho stranu. Korupcia v krajine je systematická, náboženské skupiny a menšiny sú prenasledované a politické opozícia sa netoleruje. Mnoho politických väzňov zostáva za mrežami alebo sú nezvestní. Bežné sú aj prípady mučenia a iných spôsobov porušovania ľudských práv (Freedom in the world 2017: Tajikistan Profile).

Turkménsko vyhlásilo bez väčších ťažkostí svoju nezávislosť 27. októbra 1991. Za prezidenta tohto nového nezávislého štátu bol zvolený Saparmurad Nijazov, ktorý bol predsedom Komunistickej strany Turkménskej SSR od roku 1985 a tiež predsedom Najvyššieho soviету v republike (v roku 1990). Komunistická strana zanikla, a tým umožnila vznik Demokratickej strany Turkménska, ktorá sa čoskoro stala prezidentovou stranou (Roy 2000: 135). Všetky menšie opozičné strany zmizli z politickej scény. už na začiatku.

Turkménska ústava ustanovila prezidentský systém posilnený kultom osobnosti spojeným prezidenta krajiny. Jeho portréty a fotografie boli vystavované všade. Objavili sa aj na každej bankovke, na fľašiach vodky predávaných v tejto moslimskej krajine a aj na billboardoch osadených na križovatkách. Žiaci v školách museli každý deň slávnostne prisahať, že zlé myšlienky o Nijazovovi sú protištátne, pričom množstvo vyučovacieho času sa venovalo memorovaniu výrokov Turkmenbašiho (otec všetkých Turkménov).

Od roku 2007 sa Gurbanguly Berdymuhamedov, Nijazovov nástupca, pokúša vymeniť kult Nijazova za svoj vlastný. Turkménsko je krajina bohatá na fosilné palivá. Napriek snahe vedemia krajiny získať si podporu obyvateľstva silnými ekonomickými a sociálnymi dotáciami, obyvateľstvo nemá zaistenú stálu a vyrovnanú životnú úroveň. Od roku 2016 sa ekonomická situácia zhoršila v súvislosti s celosvetovo nízkymi cenami energií, čo malo za následok nevyplatené mzdy a nedostatok potravín v celej krajine.

5 Stredná Ázia medzi demokraciou a jej sovietskym dedičstvom

Experti a politológovia nevidia budúcnosť demokracie v Strednej Ázii optimisticky. Proces demokratizácie v Strednej Ázii stagnuje. Aké sú príčiny zlyhania tohto procesu? (Akhmetova 2018: 74-91).

Prvou príčinou je fakt, že štáty Strednej Ázie nedokázali po získaní nezávislosti zaviesť demokratické politické systémy a štruktúry. Vo väčšine prípadov boli bývalé komunistické strany jednoducho pretransformované na

prezidentské strany s tým istým odkazom a postupmi (iróniou je, že tieto strany sami seba považujú za demokratické). Štátny aparát bol sovietskym dedičstvom. Staronoví lídri týchto krajín boli odchovancami sovietskeho režimu. Vo väčšine priamo pochádzali zo sovietskej nomenklatúry. No veľmi rýchlo sa stali hovorcami nacionalizmu, ktorý bol nepriateľský voči Rusku a otvorený Západu (Roy 2000: 57). V súčasnosti neexistujú v Strednej Ázii takmer žiadne náznaky alternatívnej opozície. Aj po 28 rokoch nezávislosti štáty Strednej Ázie trápí korupcia, organizovaná represia, rodinkárstvo a klientelizmus. Napriek tomu, že štáty Strednej Ázie pri vyhlásení svojej nezávislosti tvrdili, že sa vydajú na cestu k demokracii, bola ich vládna moc a občianska spoločnosť prebudovaná podľa vzoru totalitných sovietskych inštitúcií (Roy 2000: 56).

Druhá prekážka demokratizácie v Strednej Ázii súvisí s prehľbovaním rozdielov medzi jednotlivými etnikami, kmeňmi, regiónmi a klanmi, čo napokon viedlo až k občianskej vojne v Tadžikistane a etnickým konfliktom v ostatných štátoch (ako príklad môžeme uviesť konflikt medzi Kirgizmi a Uzbekmi v Oši v roku 2010). V tejto súvislosti sa jednotlivé vlády v regióne uchýlili k potláčaniu akejkoľvek politickej opozície za každú cenu, čím podnietili porušovanie ľudských práv, prenasledovanie a politickú represiu.

Súčasný etnický napätie v Strednej Ázii je v podstate dôsledkom umelého, no veľmi premysleného stanovenia geografických hraníc, ktoré bolo navrhnuté ešte počas sovietskej éry s cieľom marginalizovať a znevýhodniť veľké etnické skupiny a kmene v Strednej Ázii tým, že boli rozdelené do niekoľkých geografických oblastí (napríklad umelé hranice vo Fergane, ktoré boli vytvorené v dôsledku sovietskeho teritoriálneho ohraničenia v 20. rokoch minulého storočia a sú stále zdrojom mnohých teritoriálnych sporov medzi Kirgizskom a Uzbekistanom). Everett-Health je presvedčený, že „čiary nakreslené na mape Sovietskym zväzom v 20. rokoch minulého storočia – ktoré boli akceptované pri získaní nezávislosti v roku 1991 – sa kreslia nanovo, čo do výraznej miery zviditeľnilo význam pôvodnej sovietskej metodológie, majúcej za cieľ formovať politický a ekonomický vývoj v regióne“ (Everett-Health 2003: 1).

Tretou prekážkou demokratizácie je podľa Olivera Roya fakt, že nezávislosť štátov Strednej Ázie bola unáhlená a nie až tak žiadaná. Neexistovali tu žiadne hlboké historické spomienky na stratu národa a ani nacionalistické hnutia, ktoré by pripravili pôdu, tak ako to bolo v Arménsku, Gruzínsku a pobaltských krajinách (Roy 2000: 44).

Národnosti Strednej Ázie boli sovietskym „vynálezom“ z 20-tych rokov minulého storočia, pričom etniká ako Kirgizi či Kazachovia predtým nikdy neexistovali. Aj keď v minulosti medzi moslimami v Strednej Ázii existovali prejavy kolektívneho vedomia, ako napríklad náboženské, regionálne alebo dynastické spojenia, chýbalo v nej národné sebaurčenie. Napriek tomu Sovietsky zväz zavádzal v Strednej Ázii projekty budovania národov zamerané na budovanie svetského národného povedomia. Ruská koloniálna moc zaviedla administratívny, kultúrny a politický habitus ktorého

prostredníctvom boli vytvorené vymyslené národnosti v rámci entity, ktorá nemala predchodcov štátnosti (Roy 2000: 44).

Ešte pred tým, ako Rusko získalo nadvládu v Strednej Ázii, mali moc v tomto regióne prevažne dve chánstva Chiva a Kokand, spolu s emirátom Buchara. Turkménske, kazašské a kirgizské komunity boli rozdelené do nezávislých kmeňových federácií, na čele ktorých bol jeden vodca, pod ktorého vedením kmeňová rada spravovala záležitosti daného kmeňa. Prisahala sa vernosť chánovi alebo emirovi, ako aj klanu, kmeňu či etnickej skupine. Medzi Uzbekmi a Tadžikmi hral islam kľúčovú úlohu ako zložka kolektívnej identity. Táto viera určovala životný štýl a bola začlenená do politických a ekonomických štruktúr (Haghighi 2005: 294). Vplyv islamu medzi nomádskymi Kazachmi, Kirgizmi a Turkménmi bol bezvýznamný. Tieto komunity si zachovali svoju šamanistickú kultúru a sociálnu, politickú a ekonomickú identitu až do obdobia koloniálnej vlády.

*Štvrtou prekážkou demokratizácie v Strednej Ázii je fakt, že spoločnosť bola tesne po získaní nezávislosti a po sedemdesiatich rokoch komunizmu vystavená ideologickému vákuu. V krátkom období vyšli na svetlo sveta rôzne domáce a cudzie ideológie založené na etnicite, kultúre a islame. Vo väčšine prípadov vlády podporovali isté islamské a národnostné trendy, no zároveň používali hrozbu islamského extrémizmu na ospravedlnenie svojich antidemokratických stratégií. Táto byrokratická integrácia moslimského duchovenstva do politického systému prostredníctvom ideologických projektov existovala už od čias cára (Exnerová 2008: 177-178). Prístup cára a Sovietskeho zväzu k islamu, ktorý sa menil od tvrdej represie po periodickú toleranciu, negatívne ovplyvnil vývoj islamu v regióne. Narúšala sa štruktúra islamského vyššieho vzdelania, čo malo za následok absenciu vzdelaných islamských duchovných, ktorí mohli byť otvorenejší pokrokovým a umierneným myšlienkam. Do vysokých funkcií (*mufti*) boli zvyčajne dosadzovaní nekompetentní, ale bezvýhradne oddaní duchovní (Haghighi 2005: 302).*

Islam na národnej a individuálnej úrovni sa stal dôležitým nástrojom budovania identity, ale aj moci, kontroly a potlačania politickej opozície. Po roku 1991 vládnuce elity v Strednej Ázii nedokázali tolerovať akékoľvek vyjednávanie či dialóg s opozíciou, či už bola islamská alebo sekulárna. Táto stratégia politického vylúčenia spôsobila krízu legitímnosti vládnuce elity, ktorú ešte prehĺbovala korupcia a rodinkárstvo. V budúcnosti by mohla kríza prerásť do politickej nestability, čím by sa ešte viac komplikovali vyhliadky na demokratický vývoj. Táto situácia okrem iného znemožnila vývoj občianskej spoločnosti a politických strán, ktoré sú dôležitými predpokladmi fungujúcej demokracie (Haghighi 2005: 303).

V Kirgizsku musia lídri opozičných strán čeliť nátlaku a väzneniu. Uzbekistan a Turkménsko si udržali vládu jednej strany, čím v podstate zakázali všetku organizovanú politickú opozíciu. V Tadžikistane prezident Rahmonov účinne marginalizoval islamskú opozíciu a v júni v roku 2002 kazašský parlament schválil zákon, ktorý zakazoval zakladanie nových politických strán (pokiaľ nemali viac ako 50 000 členov a celoštátne

zastúpenie). Tým sa takmer znemožnilo legálne vytváranie nových opozičných hnutí a životaschopnej opozičnej elity, ktorá by sa mohla zúčastňovať na politickom dianí a rozhodovaní v Strednej Ázii (Haghayeghi 2005: 304).

Piatym dôvodom prečo zlyhal proces demokratizácie v tomto regióne je jav nazývaný „klasický koloniálny syndróm.“ Charakter politických a ekonomických vzťahov medzi Moskvou a Strednou Áziou mal za následok zraniteľné hospodárske systémy a neschopné politické vedenie v stredoázijskom regióne. Stredná Ázia sa kvôli svojej koloniálnej minulosti začala veľmi podobáť na krajiny tretieho sveta, ktoré produkujú základné suroviny a sú závislé od vývozu nerastných surovín, ako napríklad ropy, zemného plynu a zlata. Pôvodným účelom ruskej kolonizácie Strednej Ázie bolo určite získať spoľahlivé zdroje bavlny, ktoré mali napomôcť rastu textilného priemyslu v Rusku, ako aj získať prístup k novým vývozným trhom.

Sovietska vláda viedla takú istú politiku hospodárskeho vykorisťovania. Obmedzené štatistiky, ktoré boli dostupné počas sovietskej éry, analyzujú výsledky politiky monokultúrneho pestovania bavlny v Strednej Ázii: ku koncu sovietskej éry tento región produkoval 92 percent celkovej sovietskej produkcie (zvyšných 8 percent pochádzalo z Azerbajdžanu), čo predstavovalo 17 percent celosvetovej produkcie (Stringer 2005: 149). Kazachstan dodával uhlie na industrializáciu Ruska a neskôr Sovietskeho zväzu. Okrem toho boli Kazachstan a Turkménsko hlavnými producentmi ropy a zemného plynu. Turkménsko má tiež šieste najbohatšie zásoby zemného plynu a ropy na svete.

Sovietska administratíva sa pokúšala zaviesť stabilitu v Strednej Ázii, aby mohla aj naďalej tento región hospodársky využívať. Napriek tomu zostal stredoázijský región zaostalý v porovnaní s inými časťami Sovietskeho zväzu. Väčšina produkcie bola posielaná do centrálnej časti. Minerálne suroviny, vrátane uhlia a ropy, boli riskantne využívané ako súčasť centrálne plánovaného sovietskeho hospodárstva. Po získaní nezávislosti potreboval každý štát Strednej Ázie veľmi rýchlo vytvoriť svoju vlastnú ekonomickú štruktúru. Tento extrémne náročný proces mal za následok zvýšenú mieru inflácie, pokles reálnych príjmov a platov, a to najmä v Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane. Okrem toho tieto štáty nemali žiadne medzinárodné hospodárske a obchodné vzťahy (keďže tie mala predtým na starosti sovietska vláda). Aj dnes zostáva Rusko najväčším hospodárskym partnerom všetkých stredoázijských republík, vďaka čomu má pod kontrolou hlavné trasy vývozu ich ropy a zemného plynu. Napríklad vývoz turkménskeho zemného plynu a kazašskej ropy je závislý od ruského monopolu na vývoz surovín prostredníctvom potrubí. Aj z tohto dôvodu zostáva Stredná Ázia silne spätá so svojím bývalým kolonizátorom, zatiaľ čo Rusko si upevňuje svoj vplyv v regióne (Ruskom pomenovaný ako blízke zahraničie) podporovaním exitujúcich vládných štruktúr. Toto všetko spomaľuje demokratický vývoj v regióne.

Šiestym a posledným dôvodom neúspešnej demokratizácie je intenzívnejšie presadzovanie záujmov USA po teroristických útokoch z 11.

septembra 2001 (vojenská prítomnosť v Afganistane). Hneď na začiatku globálnej vojny proti terorizmu v roku 2001 poskytli Uzbekistan a Tadžikistan, ktoré majú spoločné hranice s Afganistanom, USA a ich spojencom svoje základne. Turkménsko taktiež poskytlo logistickú podporu, ako aj pátracie a záchranné jednotky. Spolu s Kazachstanom a Kirgizskom udelili stredoázijské štáty povolenia na prelety cez ich vzdušný priestor. Kirgizský parlament hlasovaním povolil Spojeným štátom používať jeho letiská na vykonávanie vojenských a humanitárnych aktivít v Afganistane (Hill 2001). Takáto pružná vojenská a politická spolupráca s USA posilnila pozície už existujúcich autoritárskych systémov, čím sa ešte viac zúžil priestor na vytvorenie demokratickej opozície v Strednej Ázii.

6 Záver

Demokratizácia v postsovietskych krajinách Strednej Ázie zlyháva vďaka vnútorným regionálnym aj medzinárodným faktorom.

Po prvé, vládnuce elity v Strednej Ázii nemali nikdy ambície a ani nikdy netúžili po demokratickej transformácii. Namiesto toho sa pevne držia pri moci, buď do smrti alebo kým nie sú donútení odovzdať svoju funkciu. Iróniou je, že každý stredoázijský štát má nástroje demokratického systému, ako napríklad voľby, legislatívu, súdy, zákony a ústavu. Tieto nástroje však fungujú len na papieri. V skutočnosti sa rozhodnutia prijímajú zhora, voľby sú zmanipulované, súdy a legislatívne orgány sú plné lojalistov. Samotné aplikovanie nástrojov demokracie nezavedie v štátoch demokraciu a nezaručí ľuďom blahobyť a spravodlivosť. Demokracia je o dobrej správe vecí verejných, ktorá musí byť vnímaná ako cesta k dosiahnutiu cieľa a nie ako hlavný cieľ vládnutia.

Po druhé, stredoázijské krajiny nezískali úplnú nezávislosť od Ruska. Z tohto dôvodu stále bojujú s následkami svojej koloniálnej minulosti, čo sa často označuje ako „klasický koloniálny syndróm.“ Ich ekonomické, politické a spoločenské základy sú hlboko poznačené ruským modelom. Kolonializmus zanechal mnohé nevyriešené problémy, akými sú etnické napätie, rasová nerovnosť, centrálné závislé hospodárske systémy a chudoba. Okrem toho je potrebné podoznieť, že väčšina štátov Strednej Ázie netúžila po samostatnosti. Ich národné povedomie bolo neisté a ich vládnuce elity neschopné vybudovať nové štáty na základe demokracie a liberalizmu. Preto bolo všetkých päť štátov donútených presadzovať národné povedomie v snahe zdôvodniť ich formovanie a existenciu, čo podľa Roberta Loweho vytvorilo jedinečné „laboratórium“ na budovanie nových štátov a ich ideológií (Lowe 2003: 106).

Po tretie, islam nezohral takmer žiadnu úlohu v zlyhaní procesu demokratizácie v Strednej Ázii. Islam bol marginalizovaný aj počas sovietskej éry aj po získaní nezávislosti. Jeho potenciál pri dosiahnutí dobrej správy vecí verejných bol úplne odignorovaný. Ak ho aj niektorí diktátori využili, použili ho skôr ako nástroj moci, kontroly a politického útlaku. Optimálny prístup, ktorý by využíval regulačnú funkciu islamu, sa doposiaľ nepodarilo nájsť v žiadnej

stredoázijskej republike. Prístup k islamizmu v Strednej Ázii je predovšetkým reakciou na to, že spomenutý optimálny prístup nie je k dispozícii.

Podľa nás umiernený islamizmus má potenciál na to, aby do Strednej Ázie priniesol podnety pre rozvoj regiónu. Pre naše tvrdenie máme minimálne tri argumenty:

1. Staré štruktúry bývalého komunistického režimu, ktoré v nových podmienkach po roku 1991 s väčšou alebo menšou úspešnosťou využili islam pre udržanie svojej moci, starnú. Nastáva čas generáčnej zmeny, aj keď napr. v súvislosti so zmenami na čele štátu po smrti I. Karimova v Uzbekistane nebude tento faktor pôsobiť zrejme až tak automaticky, ako sa predpokladalo. Vnútročné ekonomické záujmy, vonkajšie záujmy mocností a významná tradícia fungovania klanových štruktúr tu zohrávajú mimoriadny vplyv.

2. Návrat islamu do Strednej Ázie je sprevádzaný rastom jeho vplyvu na všetky súčasti spoločnosti. Islam je považovaný za alternatívnu ideológiu v postsovietskom hľadaní identity národov a etník stredoázijského regiónu.

3. Nové formy islamizmu, ktoré prichádzajú vo svojej uminenej, ale aj radikálnej podobe, majú celý rad priaznivcov. Jedni i druhí deklarujú pripravenosť zobrať na seba úlohu spoločenského fenoménu, ktorý pomôže stredoázijským republikám prekonať problémy súčasného vývoja.

Umelé uplatňované ideológie a štruktúry nemôžu priniesť dobré výsledky, najmä bez verejných požiadaviek a ochoty ich prijať. Preto je potrebné si položiť otázku, či je západný model demokracie jedinou správnu cestou, ktorá priniesie ľuďom spravodlivosť, blahobyť a šťastie. Mal by každý štát v rozvojovom svete sledovať každú menej či viac významnú udalosť v civilizovanom západnom svete? Odpoveď na túto otázku si vyžaduje hlbší výskum. Dôležité je však to, že aj keď Stredná Ázia neprechádza procesom demokratickej transformácie tak, ako ju vnímajú západné demokracie, stále sú potrebné zmeny smerom k dodržiavaniu ľudských práv a k zabezpečeniu bezpečnosti, spravodlivosti a blahobytu pre všetkých občanov. Väčšina odborníkov sa zhoduje na nasledujúcich krokoch, ktoré je potrebné v miestnych podmienkach realizovať:

– Najvyšší predstavitelia štátov Strednej Ázie by mali zamedziť a potláčať korupciu, rodinkárstvo, kmeňový systém, ako aj politickú a ekonomickú nespravodlivosť, keďže tieto neduhy veľmi škodia blahobytu, stabilite a bezpečnosti spoločnosti. Jednotlivé vlády v regióne musia zaručiť práva pre všetkých svojich občanov, bez ohľadu na ich pohlavie, vek, vierovyznanie, etnickú príslušnosť či sociálne zázemie.

– Politické elity v Strednej Ázii by mali byť otvorenejšie voči opozícii a alternatívnym názorom. Vôľa a práva občanov nesmú byť ignorované či porušované vnútornými alebo vonkajšími hráčmi pod zámienkou ochrany „demokracie“ alebo boja proti náboženskému extrémizmu. Demokraciu treba chápať skôr ako súbor hodnôt a princípov, pomocou ktorých sa dá vybudovať spravodlivá a umiernená spoločnosť, než vykorisťovateľský súbor nástrojov na udržanie moci a autority.

– Moslimskí náboženský lídri, vrátane učencov *ulamá*, duchovných *muffí* a hláv rôznych islamských organizácií v Strednej Ázii, sa musia sústrediť na to, aby dokázali lepšie vysvetliť ciele a princípy vládnej moci v islame.

– Médiá a vzdelávacie systémy v regióne by sa mali aktívne využívať na presadzovanie lepšieho porozumenia vlády a jej cieľov. To si vyžaduje nové učebnice a školské osnovy pre mládež v tomto regióne, aby mala pred sebou lepšiu a bezpečnejšiu budúcnosť, postavenú buď na systéme nazývanom „demokracia“ alebo podobnom systéme, ktorý bude zodpovedať miestnym historickým, kultúrnym a náboženským podmienkam.

Zoznam literatúry

- ABAŠIN, C. N. (2015): Sovetskij kiš'ak (Meždu kolonializmom i modernizacijej). [online]. In: *flibusta.site*, 2015. [Citované 27. 02. 2019]. Dostupné na: flibuste.site/b/406224/read.
- AKHMETOVA, E. (2018). Islam and the development of democratic opposition in central Asia. [online]. In: *Islam and Civilisational Renewal*, 9 (4). s. 74-91. [Citované 27. 02. 2019]. Dostupné na: <https://www.icrjournal.org/icr/index.php/icr/article/view/741/670>.
- BAYAT, A. (2007): Islam and Democracy: What Is the Real Question? [online]. In: ISIM Paper 8, Leiden: Amsterdam University Press, 2007. [Citované 23. 02. 2019]. Dostupné na: https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/12452/paper_bayat.pdf;sequence=1.
- BERDIKEEVA, S. (2009): Organized Crime in Central Asia: A Threat Assessment. [online]. In: *China and Eurasia Forum Quarterly* 7, No. 2 May/June 2009. [Citované 22. 02. 2019]. Dostupné na: <https://www.files.ethz.ch/isn/105451/CEFQ200905.pdf>.
- Democracy Index 2017: Free Speech under Attack (2018). [online]. In: *The Economist Intelligence Unit Limited*, 2018. [Citované 27. 02. 2019]. Dostupné na: https://pages.eiu.com/Jan-18-Democracy-Index_Registration-page.html.
- EVERETT-HEALTH, T. (2003): Instability and Identity in a Post-Soviet World. In: *Central Asia: Aspects of Transition*. London, New York: Routledge Curzon, 2003. 304 s. ISBN 13 9780700709571.
- EXNEROVÁ, V. (2008): *Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády*. Praha: Karolinum, 2008. 195 s. ISBN 978-80-246-1504-2.
- Freedom in the world (2017): Tajikistan Profile. [online]. In: *Freedom House*. [Citované 28. 02. 2019]. Dostupné na: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/Tajikistan>.
- HAGHAYEGHI, M. (2005): Central Asia and Azerbaijan. In: *Malick H., Hunter, S.: Modernization, Democracy, and Islam*. Washington: Center for Strategic and International Studies, 2005. 361 s. ISBN 0-275-98511-3.
- HAYS, J. (2008): Government of Uzbekistan. [online]. In: *Facts and Details*. [Citované 22. 02. 2019]. Dostupné na: http://factsanddetails.com/central-asia/Uzbekistan/sub8_3f/entry-4723.html.
- HILL, F. (2001): Contributions of Central Asian Nations to the Campaign Against Terrorism. [online]. In: *Brookings*. December 13, 2001. [Citované 28. 02. 2019]. Dostupné na: <https://www.brookings.edu/testimonies/contributions-of-central-asian-nations-to-the-campaign-against-terrorism/>.
- HORÁK, S. (2008): *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. Praha: Karolinum, 2008. 226 s. ISBN 978-80-246-1472-4.
- JUZA, P. (2013): Politický vplyv islamu – áno či nie...? [online]. In: *SLOVO.sk*, 1. 9. 2013. [Citované 27. 11. 2017]. Dostupné na:

- http://www.noveslovo.sk/c/Politicky_vplyv_islamu_v_Strednej_Azii_ano_ci_nie.
- LILLIS, J. (2017): Kazakhstan: Country Profile. [online]. In: *Freedom House*. [Citované 27. 02. 2019]. Dostupné na: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/kazakhstan>.
- LOWE, R. (2003): Nation Building and Identity in the Kyrgyz Republic. In: *Central Asia: Aspects of Transition*, ed. Tom Everett-Heath. London, New York: Routledge, 2003. 304 s. ISBN 9781135798239.
- MICHEL, C. (2017): Central Asia Still in the Democratic Doldrums. [online]. In: *The Diplomat*. [Citované 28. 02. 2019]. Dostupné na: <https://thediplomat.com/2017/02/central-asia-still-in-the-democratic-doldrums>.
- NAZAROV, A. (2017): Grupa politologov obobščila procesy islamizaciji v Centralnoj Aziji. [online]. In: *valmaty.alnaz.ru*. 9. 9. 2017. [Citované 22. 02. 2019]. Dostupné na: <http://valmaty.alnaz.ru/raznoye/islam-i-politika.html>.
- NIYAZBEKOV, N. (2016): Will Kazakhstan Ever Embrace Democracy? [online]. In: *U.S. News*. [Citované 28. 02. 2019]. Dostupné na: <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2016-10-24/will-kazakhstan-ever-embrace-democracy>.
- PANNIER, B. (2016): Why Does Tajikistan Need A Referendum? [online]. In: RFE/RL. May 20, 2016. [Citované 25. 02. 2019]. Dostupné na: <https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi-tajikistan-referendum-rahmon/27747496.html>.
- RODRIGES, A. M. (2011): *Reformacija i modernizacija usul-i džadid v religioznoj i političeskoj ideologiji na Vostoke (XIX. – XX. vv.)*. Moskva: Prometej, 2011. ISBN 978-50-402-5275-6.
- ROY, O. (2000): *The New Central Asia: The Creation of Nations*. New York: I. B. Tauris Publishers, 2000. ISBN-13: 978-0814775554.
- SCHENKKAN, N. (2015): Central Asia's Island of Democracy is Sinking. [online]. In: *Foreign Policy*. September 30, 2015. [Citované 25. 01. 2019]. Dostupné na <https://foreignpolicy.com/2015/09/30/central-asias-island-of-democracy-is-sinking-kyrgyzstan>.
- STRINGER, A. (2003): Soviet Development in Central Asia. In: *Central Asia: Aspects of Transition*, ed. Tom Everett-Heath. London, New York: Routledge, 2003. 304 s. ISBN 9781135798239.
- VYDRA, Z. – ŘOUTIL, M. – KOMENDOVÁ, J. – HLOUŠKOVÁ, K. – TĚRA, M. (2017): *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, 504 s. ISBN 9788074223242.

Lubomír Čech is an Associate Professor, Head of the Department of International Political Relations, Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Slovak Republic.
[e-mail: lubomir.cech@euba.sk]

Studies

PRÍČINY (NE)PODPORY POLITICKEJ STRANY KOTLEBA- ĽSNS – VOLIČSKÉ NARATÍVY⁶ CAUSES OF (NON)SUPPORT FOR THE KOTLEBA-ĽSNS POLITICAL PARTY – VOTERS' NARRATIVES

Jarmila ANDROVIČOVÁ - Adriana VASILKOVÁ

Abstract: The paper presents the results of partial analysis of the data from qualitative research of opinions and attitudes towards political party Kotleba-ĽSNS, which were collected in the form of semi-structured interviews. The text focuses on the analysis of the perception of the Kotleba-ĽSNS political party and on the reconstruction of the narratives used by respondents to express their views and attitudes. The authors apply the typology of narratives of relation towards politics by Grznár, Beránková, Černá, Samec to their own data and describe and identify narratives: engaged, factual, evasive and alienated. At the same time, the authors note the high recognition of the political party Kotleba-ĽSNS and also the fact that the spontaneous association of this political party with the threat in respondents' testimonies was almost absent.

Key words: *narratives, political party Kotleba-ĽSNS, extremism, qualitative research, voter, voters' behaviour*

1 Úvod

Myšlienka realizácie výskumu založeného na analýze kvalitatívnych rozhovorov s voličmi a podporovateľmi Mariana Kotlebu sa u nás objavila hneď po jeho zvolení do funkcie predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja. Do veľkej miery to bola reakcia na úvahy a otázky, ktoré nastoľovali viacerí analytici a novinári, ktorí sa pýtali, či sú Kotlebovi voliči naozaj stúpenkami extrémizmu, resp. či sa stotožňujú s ideami pravicového radikalizmu a extrémizmu alebo sa jedná o tzv. protestných voličov, ktorí tým len chcú vyslať istý signál súčasným politickým elitám. Myšlienka, že voliči Mariana Kotlebu nemôžu byť všetci extrémisti sa objavovala jednak z dôvodu predpokladaného nízkeho počtu takýchto ľudí,

⁶ Tento príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0755/17: Spoločensko-politické pozadie voličskej (ne)podpory politickej strany Kotleba – ĽSNS, ktorý je financovaný Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

ktorý by podľa predpokladov nepostačoval na jeho zvolenie za predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja (hoci je pravda, že extrémisti mohli byť lepšie mobilizovaní čo v kontexte všeobecne nízkej účasti v týchto voľbách mohlo zavážiť). Ďalším dôvodom pre takéto úvahy sa stalo zistenie, že Kotleba mal výraznú podporu aj v obciach s povstaleckou históriou a obciach, ktoré boli počas Druhej svetovej vojny vypálené nacistami. Zároveň tu bola skupina jeho voličov z prostredia mladých ľudí, u ktorej sa predpokladalo, že v ich prípade sa jednalo o akúsi „nerozvážnu voľbu“ založenú na opakovaní názorov rovesníkov spojenú s predstavou istej rebélie voči politickému mainstreamu a pocitu, že voliť Kotlebu je proste „cool“. V prípade mladých ľudí predstava typického protestného (sklamaneého) voliča úplne nesedí, takisto sa u mladých ľudí nepredpokladalo vyzreté vnútorné presvedčenie a stotožnenie sa s extrémistickými názormi a postojmi. Snaha o pochopenie názorového sveta voličov Kotleba-ĽSNS prirodzene rástla s rastúcimi preferenciami tejto politickej strany na celonárodnej úrovni a vyvrcholila keď sa podarilo strane uspieť vo voľbách do Národnej rady Slovenskej Republiky v roku 2016. Napokon, tento záujem stále trvá nakoľko preferencie tejto politickej strany sa podľa posledných prieskumov pohybujú na úrovni 10% a Marian Kotleba ako prezidentský kandidát získal v prvom kole veľmi podobný výsledok 10,4 % (ŠÚ SR 2019).

Spôsobov ako skúmať správanie sa voličov s akcentom na pochopenie ich názorov a postojov je niekoľko, my sme v našom výskume zvolili realizáciu kvalitatívnych pološtrukturovaných interview a v nich analýzu tzv. naratívov voličov. Realizácia tohto výskumu je teda snahou bližšie pochopiť postoje voličov k M. Kotlebovi a politike, ktorú reprezentuje jeho politická strana a zároveň bližšie pochopiť všeobecne názorový a postojový svet našich respondentov. Tento text je založený na priebežnej analýze časti zozbieraných dát. Keďže v kvalitatívnom výskume sa fáza zberu a fáza analýzy dát prekrývajú (Silverman, 2000), umožňuje nám to publikovať i čiastkové výsledky, ktoré zároveň prezentujeme s ohľadom na aplikáciu metódy tzv. saturácie vzorky. T.j. plánujeme zbierať dáta dovtedy, kým nezistíme, že nové dáta už neprinášajú nijaké podstatne nové zistenia do základného explanačného rámca, ktorý už bol nastolený. Celkovo sme doposiaľ realizovali 28 pološtrukturovaných rozhovorov s respondentmi z celého Slovenska. V prípade kvalitatívneho výskumu nemôžeme hovoriť o reprezentatívnosti vzorky, avšak našou snahou bolo, aby bola vzorka „pestrá“, aby sme sa vyhli tzv. zjavnej nevyváženosti vzorky vzhľadom na isté charakteristiky respondentov - ako sú miesto bydliska (vo vzťahu k veľkosti sídla), pohlavie a vek respondentov. Pestrosť vzorky nám pomohlo doplniť aj zapojenie študentov do výskumu. Dôležité je povedať, že všetci, čo sme sa na realizácii výskumu podieľali sme oslovovali prevažne ľudí z okruhu svojej rodiny a známych, čo v tomto type výskumu nepovažujeme za nevýhodu, skôr naopak, umožňuje to lepšie získať dôveru respondenta i vyššiu úprimnosť a uvoľnenosť odpovedí. Zároveň by to malo minimalizovať možnosť zavádzania v rozhovore, nakoľko predpokladáme, že dotazovateľ aspoň

sčasti poznal politické názory oslovených respondentov a oni si boli tejto skutočnosti vedomí.

Cieľom kvalitatívneho výskumu je skôr kreovanie nových hypotéz, než ich verifikovanie, (Disman 2007: 286) často je kvalitatívny výskum zdrojom inšpirácie pre ďalšie bádanie v danej oblasti, preto predkladané závery nemožno chápať ako zovšeobecniteľné, ale skôr istým spôsobom dopĺňajúce aktuálnu mozaiku poznania o názoroch a postojoch voličov (osobitne vo vzťahu k politickej strane Kotleba-ĽSNS). Použitie kvalitatívneho výskumu v oblasti štúdia politických názorov a postojov je pomerne zriedkavé a domnievame sa, že je to istá medzera v snahe porozumieť tomu ako sa tieto postoje a názory formujú a vyjadrujú. Pomerne ojedinelým pokusom zaplniť túto medzeru je štúdia mladých autorov Grznár, Bránková, Černá, Samec (2014), v ktorej na základe kvalitatívnych rozhovorov predstavujú typológiu kultúrnych repertoárov vzťahovania sa k politike. Táto štúdia bola inšpiráciou pre náš prístup k skúmaniu postojov k politickej strane Kotleba – ĽSNS kvalitatívnym spôsobom a v zasadení do celkového kontextu vnímania spoločenskej a politickej situácie, a nimi vytvorenú typológiu používame aj ako východisko k identifikácii naratívov našich respondentov.

Cieľom našej analýzy je rekonštruovať naratívy, ktoré respondenti využívajú vo vzťahu k popisovaniu a hodnoteniu 1. Spoločenskej situácie 2. Politickej situácie a 3. Politickej strany Kotleba-ĽSNS a jej predstaviteľov a to v ich vzájomnej previazanosti. V tomto texte sa sústreďíme prevažne na analýzu tretieho okruhu otázok – naratívov vo vzťahu k politickej strane Kotleba-ĽSNS. Vyjadrenia respondentov týkajúce sa všeobecných spoločenských a politických otázok budú samozrejme neskôr, pri celkovom vyhodnotení výsledkov výskumu, súčasťou explanačného rámca, zároveň majú svoj význam v rámci rozhovoru ako istá „kulisa“, pretože sme v rámci nášho výskumného dizajnu nechceli, aby respondenti vnímali rozhovor od začiatku ako rozhovor o Kotlebovi⁷, ale skôr ako rozhovor o politike a spoločnosti všeobecne, čím sa zvyšuje podľa nás šanca, že sa rozhovoru zúčastní názorovo širšia skupina respondentov. Vo výskume sme sa teda nezamerali len na voličov, resp. sympatizantov M. Kotlebu, ale na celé názorové a postojové spektrum voličov.⁸ Cieľom bolo predovšetkým rekonštruovať tzv. emické kategórie, s ktorými respondenti pracujú, teda kategórie, pojmy a výrazy, ktoré sú respondentom pri popisovaní sveta a politiky vlastné a nie sú do rozhovoru vnesené výskumníkom. Otázky sme preto v prvom rade kládli vždy veľmi všeobecne s cieľom zaznamenať spontánne asociácie respondentov, až po zaznamenaní takýchto odpovedí (napr. na otázku Ako vnímate súčasnú spoločenskú situáciu?) nasledovali podotázky spresňujúce tému.

⁷ Aj dotazovatelia boli inštruovaní, aby nehovorili, že sa bude jednať priamo o Kotlebu.

⁸ Dotazovatelia síce dostali inštrukciu aby sa, ak môžu (a teda poznajú niekoho takého vo svojom okolí) sústredili na sympatizantov M. Kotlebu, keďže je to predsa len skupina menej početná a viac rozptýlená a tým pádom aj ťažšie zachytiteľná vo vzorke.

Využitie analýzy naratívov sa v spoločenských vedách uplatňuje najmä od obdobia tzv. naratívneho, resp. diskurzívneho obratu v sociálnych vedách, teda od 60. rokov 20. storočia. Nejde o obrat k jazyku ako k objektu skúmania ale o zmenu paradigmy, spôsobu nazerania na jazyk ako na súčasť sociálneho sveta a na tzv. performativitu jazyka. Na jazyk a text sa teda prestáva nazerať len ako na popis, či referovanie k objektívnemu nejazykovému svetu, ale ako na aktívnu súčasť reprodukcie sociálneho sveta. Naratívy (príbehy) hrajú v tomto procese kľúčovú úlohu. Formovanie udalostí, javov vonkajšieho sveta do príbehu je prirodzenou súčasťou sociálneho a žitého sveta a slúži predovšetkým na ozmyselňovanie skúseností aktérov. Prostredníctvom príbehov teda usporadúvame nesúrodú sociálnu realitu do zmyslupnej sekvencie, ale vyslovovaním a šírením týchto príbehov zároveň sociálnu realitu utvárame. Formovanie príbehov nemá pritom nevyhnutne znaky nejakého epického literárneho diela, ale na druhej strane nie je rozhodne náhodné. Nenáhodnosť vyplýva jednak zo štrukturálnych charakteristík kultúrneho kontextu (čo je vôbec mysliteľné ako možné, reálne a zmyslupné v istej kultúre a v istom kontexte), jednak z osobných hodnotových preferencií a skúseností aktérov. V našej analýze sa zameriavame na rekonštrukciu naratívov voličov, t.j. sústreďujeme sa na otázku aké príbehy respondenti vo svojich rozprávaniach vytvárajú a ponúkajú, resp. aké príbehy využívajú, z akých čerpajú. Osobitne sa zameriavame na konfrontáciu a interakciu „veľkých“ diskurzov a individuálnych príbehov respondentov. Inými slovami, nejde len o to pozeráť na rozprávanie respondenta ako na jednoliaty príbeh o politike či spoločnosti (napokon nie všetky rozprávania by bolo možné označiť za koherentné a príbehové), ale pozrieť sa na to, ktoré z veľkých príbehov (náboženských, ideologických, diskurzov šírených médiami, politikmi, analytikmi, či jednoducho diskurzov prítomných v našej spoločnosti) nachádzajú odozvu v rozprávaniach našich respondentov. Zároveň sa ale sústredíme aj na tzv. „malé“ resp. „krátke“ naratívy – tie môžu a nemusia byť fragmentmi veľkých naratívov, jedná sa o potrebu akéhosi rýchleho zdôvodnenia svojho stanoviska, ktoré nemusí plne ladiť s autentickými názormi a postojmi respondenta. Ide teda o analýzu toho ako si respondenti vyberajú z vysvetlení, ktoré sú k dispozícii (politický mediálny diskurz, znalosť zdieľaných významov) v danej situácii a ako formulujú svoje stanovisko. Nejedná sa teda len o analýzu obsahov výpovedí, ale analyzujeme aj vnútornú logiku, argumentáciu, odosobnenosť alebo naopak situovanie samého seba do príbehu, zahrnutie skúsenosti vs. využívanie všeobecných fráz a pod.

2 Vnímanie politickej strany Kotleba-ĽSNS

Politické strany tvoria neoddeliteľnú súčasť súčasných demokratických systémov a sú považované za nevyhnutnú zložku prispievajúcu k tvorbe a fungovaniu politiky. Za politickú stranu je považovaná skupina ľudí organizovaná s cieľom získať vládnú moc, a to vo voľbách alebo inak. (Heywood 2004: 266) Politické strany agregujú a artikulujú záujmy,

súperia o hlasy voličov vo voľbách, snažia sa obsadzovať politické úrady a presadzovať konkrétnu politiku. (Hloušek – Kopeček - Šedo 2011: 194) Trend podpory krajne pravicových (extrémistických) politických strán, ktoré reflektujú spoločensko-politické výzvy súčasnej doby a ponúkajú pomerne jednoduché riešenia na zložité otázky, zaznamenávame nielen na Slovensku, ale vo viacerých krajinách Európy. Politická strana Kotleba-ĽSNS je aj v rámci tohto trendu pomerne špecifická vzhľadom na jednoznačnú orientáciu niektorých jej predstaviteľov na ideológiu fašizmu, od ktorej sa líder strany jednoznačne nedištancoval, napriek tomu, že upustil od jej otvorenej propagácie.

Vo vzťahu k vnímaniu politickej strany Kotleba – ĽSNS respondentmi nás zaujala vysoká poznateľnosť tejto strany. Tá sa pritom netýkala len „značky“ či mena predsedu, ale aj programových bodov tejto politickej strany. To znamená, že takmer všetci respondenti boli schopní uviesť minimálne jednu tému (väčšinou aj viacero tém), s ktorou Kotleba a jeho politická strana oslovujú voličov. Experti v oblasti politického marketingu často zdôrazňujú poznateľnosť strany a jej predstaviteľov ako jeden zo základných predpokladov úspechu politického subjektu. Táto skutočnosť sa pri analýze príčin podpory politickej strany Kotleba-ĽSNS zdôrazňuje pomerne zriedkavo, hoci môže byť jedným z významných faktorov jej podpory. Je zaujímavé, že táto vysoká poznateľnosť (i keď si uvedomujeme nereprezentatívnosť našej vzorky) sa tu objavuje napriek stratégii značnej časti mediálneho spektra neposkytovať priestor predstaviteľom tejto politickej strany.

V našej vzorke sme pracovali s pomerne širokou škálou postojov ku politickej strane Kotleba- ĽSNS. Škála sa na jednej strane začína postojmi, v rámci ktorých respondenti neboli schopní povedať na túto stranu nič dobré a na druhej strane postojmi, v rámci ktorých nevedeli respondenti pomenovať ani jednu vec, ktorá by im na tejto politickej strane prekážala. Zároveň však treba povedať, že takto vyhranených názorov bolo pomerne málo, celkovo sa dá teda konštatovať, že i v prípade tejto politickej strany, kde sme očakávali omnoho väčšiu polarizáciu a vyhranenosť názorov sa jedná o značné zastúpenie názorov „zmiernivých“, a to i na strane tých, ktorí s touto stranou nesympatizujú a nevoľia ju. Inými slovami je možné vysloviť hypotézu, že sa postojové spektrum (na strane zaujatia pozitívneho vs. negatívneho postoja) výrazne nelíši od postojového spektra niektorých iných politických strán. Aj niektoré iné politické strany majú skalných odporcov a skalných sympatizantov a medzitým širokú škálu ďalších postojov. Veľmi zaujímavé by bolo napríklad porovnanie postojov s politickou stranou Smer, ktorej vnímanie sa po udalostiach z minulého roka (vražda J. Kuciaka a M. Kušnírovej) ešte viac polarizovalo. Zdá sa teda, že fakt, že sa jedná o subjekt s nálepkou extrémistický, nemá zásadný vplyv na väčšiu vyhranenosť postojového spektra v našej skupine respondentov (i keď zdôrazňujeme, že sa v tejto fáze jedná o vyslovenú hypotézu, ktorú by bolo potrebné overiť ďalším výskumom).

Postojové spektrum sa zároveň vyznačuje rôznou kombináciou variantov vo vzťahu k hodnoteniu programu vs. osoby M. Kotlebu. Ku Kotlebovi vyjadrovali sympatie aj ľudia, ktorí s ním v mnohých bodoch

programu nesúhlasia. Niektorí pritom ani nevedeli presne zdôvodniť prečo. Padali vyjadrenia ako „bola by sranda“, „tak aspoň by nebola taká nuda“, „bol by to začiatok zmeny neviem či dobrej alebo zlej“. A na druhej strane, niektorí oceňovali jeho program, napriek vyjadrenému dištancu voči osobe M. Kotlebu.

„Keď si odmyslím, kto to je, čo to je za človeka, tak ten program je super, pretože chce odstrániť všetky neduhy, ktoré v republike sú. Otázka je, akým spôsobom by to dosiahol (Kotleba – pozn. autoriek), či by sa mu to podarilo a či by to zase neboli len body spísane na papieri. (žena, 72r.)

Zároveň stranu obhajovali aj jej nevoliči, dokonca i otvorení sympatizanti niektorých politických strán (v jednom prípade sa jednalo o Smer-SD, v druhom o SNS). Sympatie vo vzťahu k tejto politickej strane sa spájali predovšetkým s odvahou pomenovať problémy, otvárať niektoré témy, priniesť niečo nové, nastoliť zásadnú zmenu.

„...oslovila ma (strana Kotleba-ĽSNS -pozn. autoriek) tým, že pomenovali jasne problémy, ktoré dovtedy nikto nepomenoval a mali odvalu s nimi vystúpiť a toto je myslím sympatické každému človeku, ktorému záleží na Slovensku.“ (muž, 46r.)

Antipatie sa spájali s nekonceptnosťou, nereálnosťou programu, teatrálnosťou (uniformy), netransparentnosťou, nečitateľnosťou ale aj neznašanlivosťou a rasizmom, xenofóbiou.

„Čítal som ich program na internete (...) to, čím oslovujú voličov, je protirómske zameranie v zjednodušenom meradle, keby mohli, tak by ich najradšej niekam vyviezli, aby sa ich zbavili, sú to také názory, že ani Hitler by sa nehanbil. (...) ten program, čo si spomínam, hospodárska uzavretosť, vyrábať si všetko sami, ja si myslím, že je to cesta do nejakého Bieloruska - hospodársky krach, pretože taký malý štát si nedokáže vyrobiť všetko, čo potrebuje, bolo by to príliš drahé, viedlo by to k biede, ich hospodársky program by bol čistá katastrofa.“ (muž, stredný vek)

Niektorí respondenti sa zamerali menej na obsahovú kritiku a viac sa zaoberali spôsobmi, ktorými sa politická strana Kotleba-ĽSNS snaží oslovovať voličov a robiť politiku, i spôsobmi, ktorými sa mediálne prezentuje. Nejednalo sa teda o výhrady, ktoré by súviseli s diskutovaným problémom toho, či „kotlebovci“ sú alebo nie sú extrémisti, ale o kritiku, ktorá by mohla byť vznesená teoreticky i voči štandardnej politickej strane, ktorá im nie je sympatická a jej politikov považujú za nekompetentných:

„Vidím v tom dosť veľký politický amaterizmus a politikov typu ,na všetko máme riešenie, všetkého už bolo dosť“. Je to zase jeden z mnohých, ktorí chcú ľudí naštvať, aby volili nie za nich, ale proti niekomu a tým tie hlasy získať pre budúce parlamentné voľby... Nemám rád teatrálnosti, mne vadí to vystupovanie (...) ich reklama, to mi trochu vadí.“ (muž, 44r.)

Čo bolo pre nás opäť pomerne zaujímavým zistením, spontánne asociovanie strany, či jej predsedu s hrozbou alebo ohrozením (pre demokraciu, ľudské práva...) takmer nebolo prítomné. Objavovalo sa až po konkrétnej otázke a vzťahovalo sa najmä k príliš radikálnym riešeniam a hrozbe vystúpenia z EÚ, najmä v súvislosti s poškodením ekonomických záujmov Slovenska. Objavovalo sa však tiež popieranie možného rizika spájaného s touto politickou stranou, a to aj u nesympatizujúcich a kritických respondentov, kde sa zdôrazňovalo predovšetkým to, že strana nemá dostatočnú podporu (vrátane otvoreného alebo skrytého predpokladu, že ani nehrozí, že by ju mohli v budúcnosti získať).

„...myslím si, že nemôže ani nebude (hrozbou – pozn. autoriek), ľudia by im to nedovolili a jedna strana neovláda celý štát.“ (muž, 25r.)

Osobitne sme sa zamerali na zistenie toho, ako a či respondenti spájajú túto politickú stranu s extrémizmom. Treba zároveň povedať, že pojem opäť vo väčšine prípadov nezaznel z úst respondentov a respondentiek spontánne, ale až po otázke dotazovateľa. Na strane názorového spektra, ktoré popieralo asociovanie politickej strany Kotleba – ĽSNS s extrémizmom sa objavovali predovšetkým tri typy úvah. V prvom rade sa jednalo o zdôrazňovanie toho, že ich tak označujú iní (médiá, politici) so skrytým či otvoreným predpokladom, že im takto chcú vlastne škodiť.

„...tak nechápem, prečo ich ľudia označujú za extrémistickú stranu a absolútne sa s tým nestotožňujem. A myslím si, že sú to nejaké blbé výkriky ľudí, ktorí ich proste nemajú radi, chcú ich odsúdiť a ani sa nezaujímajú o ich program, ani o ich stranu, len proste zdieľajú názory iných ľudí.“ (žena, 24r.)

Druhý typ zdôvodnení sa opieral o konkrétnu argumentáciu na vyvrátenie tohto tvrdenia (napríklad „...Ústavný súd povedal, že nie sú...“) a tretí typ oddeľoval extrémistickú časť napojenú na túto politickú stranu od jej jadra, ktoré podľa nich extrémistické nie je.

„Nesledujem ich výroky a vyjadrenia, skôr by som povedal, že mnohí ľudia, ktorí sú s nimi spojení, sú napojení na extrémistickú scénu. A to im uškodí. Ja sledujem ich politický program a politické aktivity v parlamente a tam som nijaký problém nevidel.“ (muž, 46r.)

Toto posledné tvrdenie môžeme v jemne odlišnom variante zaradiť aj do skupiny názorov, ktoré súhlasia so stotožnením tejto politickej strany s extrémizmom. Kde sa konštatuje napr. „...*sú tam prvky extrémizmu, ale nie je to celá strana...*“ prípadne súhlas s tým, že boli extrémisti v minulosti, ale už pochybnosti o tom, či je to tak aj v súčasnosti.

„Majú tam členov, ktorí nepochybne inklinovali k fašizmu alebo prípadne k neonacizmu, ale označovať celú stranu kvôli pár jednotlivcom (za extrémistickú – pozn. autoriek), to si zas nemyslím. Vodca bol v minulosti extrémista, ale odsudzovať všetkých ľudí, ktorí sú v tejto strane? Lebo reálne sú tam aj slušní ľudia, nedal by som ich jedného vreca, že sú to extrémisti.“ (muž, 21r.)

Pri čiastkovom stotožnení sa s tým, že strana alebo niektoré jej aktivity extrémistické sú, sa pomerne často objavovalo aj ospravedlňovanie tohto konania situáciou resp. okolnosťami:

„...niektoré veci im vyšli, niektoré určite neschvaľujem a niektoré boli určite extrémistické, len žiaľbohu v našej spoločnosti aj zákony sú tak písané že väčšie práva majú viac neprispôsobiví ako riadny občan Slovenska.“ (muž, 37r.)

„Extrémna doba si vyžaduje extrémne činy...“ (muž, 22r.)

Na druhej strane stáli názory s jasným stotožnením sa s extrémistickým označením politickej strany Kotleba – ĽSNS, niekedy i s pridaným dôrazom „...*keby mal možnosť a moc, tak by pokračoval v Hitlerových šľapajach...*“ (žena, 44r.). Ďalšou skupinou názorov boli tie, ktoré boli polemické a teda hľadali odpoveď na otázku, či sú alebo nie sú kotlebovci extrémisti, a hoci častokrát nedali nakoniec jasnú odpoveď, niektoré prvky extrémizmu pri svojich úvahách pomenovali.

„...Neviem, či by som mal odvahu nazvať, že sú extrémisti, zatiaľ som až takéto niečo nezaznamenal, ale z toho, čo viem, myslím si, že všetci ostatní s nimi nechcú spolupracovať, takže časť toho extrémizmu tam môže byť.“ (muž, dôchodkový vek)

Z hľadiska tém, ktoré boli asociované s touto politickou stranou dominovala jednoznačne rómska problematika. Tu však treba povedať, že táto téma sa objavovala spontánne už v prípade všeobecných otázok o spoločenskej resp. politickej situácii. To mohlo spôsobiť, že ako téma už nastolená sa potom prirodzene ako prvá objavila aj v časti otázok venovanej politickej strane Kotleba – ĽSNS. V zásade však tento výskum opäť potvrdil štandardnosť antirómskej rétoriky, ktorá sa objavuje spontánne a neviaže sa

len na sympatizantov Kotleba-ĽSNS. Na tomto mieste je možné konfrontovať zistenia z nášho kvalitatívneho výskumu s kvantitatívnym výskumom, ktorý sme realizovali v roku 2015, kde sme pomocou Likertovej škály merali sklony k radikalizmu a extrémizmu na piatich dimenziách⁹ (Androvičová 2015). Najvýraznejší rozdiel oproti tým, ktorí ku Kotlebovi vyjadrovali skôr negatívne stanovisko, bol zistený na dimenzii odmietania Rómov. Dimenzia „odmietanie Rómov“ dosahovala v celej populácii najvyššie skóre (t.j. odmietanie Rómov je bežné u podporovateľov Kotlebu i u tých, čo s ním nesympatizujú) predsa len však platí, že u podporovateľov Kotlebu je odmietanie Rómov ešte výraznejšie. (ibid) Je teda zaujímavé, že práve negatívny postoj k rómskemu etniku, hoci je široko rozšírený, sa zdá byť stále indikátorom podpory M. Kotlebu, a to z hľadiska jeho intenzity, a tým zrejme aj ochoty podporovať radikálne riešenia v tejto otázke.

3 Naratívy vo vzťahu k politickej strane Kotleba-ĽSNS

Pri analýze naratívov sme aplikovali na naše dáta už existujúcu typológiu naratívov od autorov Grznár, Bránková, Černá, Samec (2014). Túto typológiu sme však vo vzťahu k našim dátam potrebovali doplniť a spresniť, teda sme do analýzy zahrnuli aj ďalšie dimenzie a typologizačné kritériá. Uvedená štvorica autorov realizovala „výskum naratívneho vzťahovania sa k političnu“ (ibid: 139). Ich slovami, skúmali „laické teórie politiky; v presvedčení, že tieto teórie orientujú ľudské konanie, a stávajú sa tak reálnymi vo svojich dôsledkoch.“ (ibid). Za týmto účelom analyzovali 35 naratívnych rozhovorov v priebehu akademického roka 2012/2013. Námetom týchto rozhovorov bola skúsenosť s obdobím normalizácie, prežívanie roku 1989, neskoršia transformácia a jej spätné hodnotenie a napokon súčasná politická situácia. Na základe tejto analýzy autori formulujú typológiu naratívov, resp. aplikujú koncept tzv. „kultúrneho repertoáru“, ktorý definujú podľa Ann Swindler ako „zásobáreň príbehov, symbolov, rituálov a videní sveta, ktoré je možné použiť v rôznych konfiguráciách na riešenie rozličných typov problémov.“ (ibid: 140). Autori pritom na základe analýzy kvalitatívnych rozhovorov identifikujú 4 základné kultúrne repertoáre: zaujatý, vecný, vyhýbavý a odcudzený (ibid).

Zaujaty repertoár charakterizujú ako príbeh, ktorý sa vyznačuje situovanosťou respondenta a teda jeho zaujatosťou príbehom. Podľa autorov cieľom výpovedí, ktoré spadali do tohto repertoáru bolo predovšetkým ukázať zaujatie pre vypovedané, dôraz bol kladený na identitu rozprávača, čo pri konštrukcii zápletky dovoľovalo identifikáciu s osobou politika alebo s inštitúciou. (ibid: 143) Typicky rozprávanie začína slovami: "ja si myslím", "ja som zažil" alebo obsahuje rozlišovacie kategórie ako "mám/nemám rád" alebo

⁹ Autoritatívnosť, nacionalizmus a odmietanie inakosti, odmietanie Rómov, preferovanie tradičných náboženských princípov a euroskepticizmus. Výskum bol realizovaný na vzorke 484 respondentov – obyvateľov Banskobystrického samosprávneho kraja.

"moje/cudzie". (ibid). V našom súbore dáť chápanie zaujatého repertoáru teba trochu doplniť a spresniť. Zaujaty repertoár sa vyznačoval silnou emočnou zaangažovanosťou a hodnotovou zainteresovanosťou. Nutne nemusel obsahovať situovanie samého seba ako aktéra príbehu, ale niekedy skôr ako akéhosi „**hovorcu**“ **národa**. Často sa tento naratív vyznačoval tým, že respondent hovorí za všetkých, prípadne zdôrazňuje, že všetci, či každý rozumný človek to musí takto vnímať. Často používa emocionálne podfarbené výrazy. Zároveň často používa argumentáciu osobnými skúsenosťami či konkrétnymi skúsenosťami iných aktérov.

„Musíme začať preventívou, buď im tie (rómske – pozn. autoriek) deti zoberieme, budú v detských domovoch. Kedykoľvek, kdekoľvek chodíme ide detský domov okolo nás, tie deti sa pozdravia. Tieto u nás ťa okradnú alebo zbijú - ktoré žijú pri rodičoch.(...)Tak mi nehovor, že Kotleba chce niečo zlé.(...) Samozrejme tie sociálne dávky chýbajú ako mne tak tebe, tak mojej manželke, každému chýbajú. Posledné komunálne voľby nám ukázali, že absolútne týmto politikom nikto nedôveruje, takže nehľadajú alternatívu ani v takejto strane ako je Kotleba, hľadajú absolútne nezávislých, tým politikom prestáva veriť celé Slovensko..“ (muž, 50r.)

Zaujaty repertoár môže znamenať veľmi širokú škálu názorov, ale aj veľmi širokú škálu hodnotení, čo však majú spoločné, je snaha apelovať na emócie a hodnoty, a zároveň je tu najsilnejšia snaha presvedčiť o správnosti svojho stanoviska. Zaradiť sem možno aj vyjadrenia, ktoré sú argumentujúce (podobne ako v nasledujúcom vecnom repertoári) avšak argumentácia je prevažne hodnotovo založená a apelujúca.

„Kotleba prehráva svoje bitky tým, že sa nevie vyrovnat' s tým, že na tomto území Rómovia žili, žijú a budú žiť a že tu treba urobiť niečo iné, že sa to nedá tak, že ich budeme biť, alebo osobitne vyčleňovať do nejakých iných území, že budú nejaké kvázi tábory, kde budú títo ľudia fungovať pod nejakým dozorom – to nie je dobré. Kotlebovci to nemajú premyslené a z hľadiska morálky, z hľadiska citu, z hľadiska spolupatričnosti –je to šikanovanie istej skupiny ľudí.“ (muž, 71r.)

Vecný repertoár charakterizujú autori ako vlastný respondentom, ktorí zdôvodňujú, zvažujú a premýšľajú. Tvrdenia sú dokladané vecnou argumentáciou. Respondent je tu teda skôr vonkajší pozorovateľ, snaží sa skôr presvedčiť o svojom záujme o niečo, než vyjadriť emocionálnu zaujatosť vo vzťahu k niečomu. Identita respondenta je tu teda menej dôležitá. Podobne ako repertoár zaujatý aj vecný repertoár sa môže vyznačovať silnou kritickosťou, ale tá je postavená viac na odosobnených úvahách než

emóciách. My k tomu dodávame, že práve tento druh repertoáru referuje akoby k istému druhu „laického“ **politického analytika**.

„Tento termín (extrémistický – pozn. autoriek), viem, že sa najskôr začal používať a potom sa usilovalo o jeho právnu formuláciu, je to špecifický pojem, ktorý nahrádza pojem populistická alebo krajne pravicová, ultrapravicová. Tento termín je prvoplánové nálepkovanie,ale je mediálne rozšírený. A v čom má byť strana extrémistická? Tak to by sme mohli označiť aj liberálov, že sú v niečom extrémni, že presadzujú niečo, čo sa v dnešnej spoločnosti nepáči...“ (muž, 46r.)

Treba ale zdôrazniť, že pri argumentácii sa nemusí jednať o formu racionality, ktorá je rozumná vo vedeckom slova zmysle. Sociálnemu vedcovi sa teda môže zdať, že sa jedná o mylnú argumentáciu, ale je tu jasná snaha zvažovať a mať veci podložené.

„...sa nemôžeme sami rozvíjať, predtým sme boli sebestačnou samostatnou krajinou, ktorá mala vlastné firmy, vyrábali sme si vlastné výrobky. Teraz, keď zjdeme do supermarketu, tak vidíme, že viac ako polovica výrobkov pochádza z iných krajín, a sú často krát nekvalitné. (...) tak môžeme si to pozrieť napríklad len v tom, že pred vstupom do Európskej únie koľko sme mali slovenských firiem na Slovensku. Len v okolí Žiliny bola Peza alebo Hyza, ale teraz keďže sme vstúpili do Európskej únie, tieto firmy slovenské proste zanikajú.(...) Kedysi sme boli, čo sa týka zbrojárstva, veľmi vyspelou krajinou, takže áno, viem vám to dokázať a môžem vám to podložiť aj grafmi alebo hocičím iným.“ (žena, 20r.)

Vyhýbavý repertoár sa vyznačoval podľa autorov dôrazom na pluralitu informácií a relativitu pravdy, absenciu morálnych súdov a absenciu výrazovej expresivity. Cieľom výrokov bolo vyjadrenie dezorientácie alebo nezájmu o rozprávané. Rozprávači podobne ako pri vecnom repertoári konštruujú zápletky o politických javoch v rámci "ono sa to deje" a seba stavajú do úlohy pasívneho diváka, ktorého život nemá žiadny prienik s politickým dňaním. (Grznár a kol. 2014: 144) Výpovede vyjadrujúce dištanc od politiky či formulujúce nepochopenie politického dňania vypovedali o snahe vyhnúť sa prijatiu jasného stanoviska k rozprávanému, čo tento repertoár jasne oddeľuje od repertoáru vecného. Pri aplikácii tohto typu repertoáru na naše dáta musíme opäť jeho chápanie trochu spresniť, resp. doplniť. V našich dátach sme nenašli silno zastúpené vyhýbanie sa odpovedi v zmysle chýbajúceho názoru, nezájmu alebo neschopnosti pomenovať javy a súvislosti politického dňania, mohli by sme teda skôr ako vyhýbavosť podčiarknuť **neistotu a polemickosť, ale aj istú zmierlivosť**, s ktorou

operovali vyjadrenia v tomto type naratívu. Zároveň na tomto mieste treba pripomenúť, že hovoríme o výpovediach, nie o celkovom rozhovore či respondentovi/tke ako takom. To znamená, že tento naratív mohol byť identifikovaný len pri niektorých výpovediach konkrétneho respondenta/tky a mohol byť kombinovaný s ďalšími naratívami. V tomto type naratívu sa teda zdôrazňovalo často, že všetko má svoje dobré i zlé stránky, že sa dá na vec pozerat' z rôznych uhlov pohľadu, že je to individuálne a pod. Tvrdenia sú predkladané opatrne, slovami „možno, neviem, nie som si istý/á“.

„Tak časti ľuďom sa nežije zle. Aj keď sú určite ľudia, ktorí sú na hranici chudoby, situácia nie je príliš ružová ako sa vraví, ale všetko je individuálne.... Zase je to individuálne, sú ľudia, ktorým sa dá veriť, ktorých vlastne poznáte dobre a sú ľudia, ktorým nemôžete veriť, skrátka, je to individuálne.“ (muž, 44r.)
„No vravím, to zase pretláčajú tie médiá, a zas človek do toho až tak nevidí. Takže extrémistická je podľa mňa dosť, majú podľa mňa niektoré extrémistické názory alebo mali, ale teraz – extrémistická? Až tak by som ju nenazval, majú možno extrémistické návrhy, ale celkovo... Už som z toho vypadol, vážne, neviem sa k tomu vyjadriť objektívne.“ (muž 24r.)

Využitie vyhýbavého repertoáru pritom nemusí opäť vypovedať o autentických postojoch respondenta (nemá jasný názor) môže byť situačne podmienené, t.j. v danej situácii respondent nechce alebo nevie jednoznačne svoj názor vyjadriť.

Odcudzený repertoár sa podľa autorov oproti vyhýbavému vyznačoval nie pasivitou ako takou, ale skôr aktívnou a expresívne prejavenu rezignáciou. Namiesto neporozumenia či absencie jasných názorov na politiku sa v tomto repertoári objavovalo zámerné zanedbávanie politického diania z dôvodu celkového znechutenia. Politické bolo vnímané ako špinavé, odpudzujúce, znečisťujúce, zároveň ako potenciálne nebezpečné, lživé a nemorálne. (ibid: 144) Pri odcudzenom repertoári však treba dodať (hoci zmyslom analýzy nie je kvantifikovať výskyt týchto repertoárov) že sa v našich rozhovoroch vyskytoval v najmenšej miere, čo môže byť spôsobené faktom, že respondenti, u ktorých prevažuje tento naratív sú často tými, ktorí účasť na rozhovore o spoločnosti a politike odmietnu. Alebo spôsob odpovedí ich stručnosť (v jednom prípade respondent odpovedal len áno, nie), môžu naznačovať istý dištanc voči nastolenej téme, ktorý môže ale nemusí znamenať i dištanc k politike ako takej.

„Neviem ako sa mám angažovať Čo ja viem neangažujem sa. Nikto ma o to nežiadal a ja sa nehrniem. Nie nebola som v strane, ja nepotrebujem žiadne združenie. Čo potrebujem urobiť som urobila, k tomu nepotrebujem žiadne združenie.“ (žena, 72r.)

Opäť treba pripomenúť, že identifikovanie tohto typu naratívu vo výpovediach neznamená charakteristiku osobnosti respondenta/ky ako takej. Tento naratív môže byť aplikovaný vo vzťahu k politike aj čiastkovo – pri istých témach, na ktoré sú respondenti citliví.

4 Záver

V prezentovanom texte sme využili interpretatívny prístup k skúmaniu politických názorov a postojov, založený na kvalitatívnej analýze rozhovorov. Snažili sme sa rekonštruovať respondentmi používané naratívy vychádzajúc z typológie kultúrnych repertoárov autorov Grznár, Beránková, Černá a Samec (2014). Tento text prezentuje zatiaľ len parciálne výsledky tej časti výskumu, v ktorej sme sa zamerali na analýzu názorov a postojov vzťahujúcich sa k politickej strane Kotleba-ĽSNS. Nielen na základe nášho výskumu možno tvrdiť, že extrémistické, resp. radikálne politické strany získavajú v ostatných troch dekádach oveľa výraznejšiu podporu od voličov, než tomu bolo v minulosti. Príčin, prečo je tomu tak, bolo identifikovaných viacero, od socioekonomických, cez politické, kultúrne, historické až po individuálno-psychologické. (Jesse - Mannewitz 2018; Mikulčíková 2010) Súčasný globalizujúci sa svet prináša so sebou mnoho problémov a výziev, ktoré u časti obyvateľstva vyvolávajú obavy a strach z toho, čo príde. Prehľbujú sa rozpory medzi predstavami o živote a realitou, strácajú sa istoty, ktoré boli vnímané ako stabilné a nemenné. Reakcie vládnych politikov na novovzniknuté problémy sa mnohokrát javia ako nedostatočné.

Pre čoraz viac občanov sa štandardní demokratickí politici stávajú nedôveryhodnými práve z dôvodu, že nedokázali splniť sľuby z predvolebnej kampane, týkajúce sa odstránenia rôznych spoločenských neduhov: odstránenia ekonomických problémov (chudoba, nezamestnanosť); sociálnych problémov (diskriminácia v rôznych podobách, nespravodlivé rozdeľovanie prostriedkov); ekologických problémov (neriešené ekologické hrozby súvisiace s nevhodnou štruktúrou priemyslu, poľnohospodárstva, najmä v potravinárstve); ale i bezpečnostných problémov (nekontrolovateľná migrácia, nestabilita hraníc, pacifistické trendy v bezpečnosti, ktoré podľa extrémistov vedú k ignorovaniu zjavných nepriateľov pre danú spoločnosť). (Lusková 2015: 69-76)

Tieto všeobecne aktuálne otázky, resp. výzvy sú jednoznačne viditeľné aj v slovenskom prostredí a politická strana Kotleba – ĽSNS ich vo svojom programe a vo svojich politických aktivitách reflektovala, prepojila ich so špecifikami slovenského prostredia a otvorila i "čisto" slovenské témy, ktoré obyvatelia Slovenska považujú za páľčivé a nedostatočne riešené. Akým spôsobom obyvatelia – občania Slovenska jej postavenie, program a vystupovanie na politickej scéne vnímajú, nám aspoň čiastočne objasnila čiastková analýza nášho výskumu. Vyhodnotenú rozhovory potvrdili vysokú poznateľnosť tejto strany, z čoho vyvodzujeme, že strana časťou svojho programu (predovšetkým protirómskou tematikou a s tým súvisiacou

sociálnou politikou, národnostnými témami, či kritikou súčasných politických elít), ako i vystupovaním jej predsedu v minulosti dokázala či už pozitívne alebo negatívne zaujať slovenského občana a časť respondentov ju považuje za politickú stranu, ktorá sa nebojí povedať svoj názor. V tomto kontexte je zaujímavé zistenie, že aj napriek biľagovaniu - negatívne hodnoteniu pojmu extrémizmus, s ktorým je strana spájaná, ju väčšina oslovených respondentov takto nevníma. V tomto prípade prichádzame k záverom, že oslovení respondenti (neprieč celou vekovou škálou) nepoznajú, čo extrémizmus je a ako sa obsahovo definuje, alebo z rôznych dôvodov (predpokladáme, že kompletným vyhodnotením rozhovorov to zistíme, zatiaľ sa v tejto súvislosti objavujú historické konotácie a reziduá) mu neprikladajú význam, resp. ho bagatelizujú.

Extrémistické politické strany nevznikajú zo dňa na deň. Sú to dlhodobo pôsobiace trendy v spoločnosti, reakcie na striedanie sa vlád, programových vyhlásení, konceptov rozvoja, integračných tendencií, všetko oficiálne legálnych a legalizovaných udalostí, s ktorými však nie sú všetci občania spokojní. Súčasné politické systémy umožňujú jestvovanie politickej opozície ako nevyhnutnosti demokracie. Ide len o to, či je to opozícia *alter ego* systému umožňujúca kontrolu, alternatívu a iné demokratické riešenia, alebo je to len archetyp postojov, ktoré niektoré štáty priviedli k fašizmu, najväčšej európskej hrozbe voči ľudskosti. (Eco 2004: 37) Politická strana ĽSNS sa politickou opozíciou stala svojim vstupom do Národnej rady. Jej pôsobenie ako parlamentnej politickej strany zatiaľ nie je ohrozené. Po verdikte Najvyššieho súdu, ktorý uviedol, že nemá dostatočné dôkazy, aby ju rozpustil, dôjde pravdepodobne k posilneniu jej postavenia. Môžeme síce predpokladať, že dôjde k zvýšenej polarizácii názorov, než je tomu v prípade iných politických strán, avšak postoje obyvateľov k nej sú mnohokrát rozporuplné a do istej miery aj nečitateľné. Aj pri značnej časti respondentov, ktorí Kotlebu nevolia a neprejavujú k nemu sympatie, dochádza postupne k procesu akéhosi „zmierenia“ a následnej legitimizácie tejto politickej strany i osoby M. Kotlebu. Jednoducho povedané silná voličská podpora, rovnako ako diskurz, ktorý zdôrazňuje voľbu Kotlebu ako protest, nie ako príklon k radikálnym a extrémistickým názorom, ako aj samotné pôsobenie politickej strany v legálne zvolených pozíciách vedie k legitimizácii podpory tejto politickej strany. To znamená, že reakcie okolia sa menia smerom k akceptácii voličov a podporovateľov Kotleba – ĽSNS, a to aj následne aj vo vzťahu k tým, ktorí rasisti a extrémisti naozaj sú.

Zoznam literatúry:

- Androvičová, J. (2015): Výskum sklonov k radikalizmu a extrémizmu obyvateľov Banskobystrického kraja. [online] Available at: <<http://www.zbystrujeme.sk>> [Accessed 16.6.2016].
- Disman, M. (2007): Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha, Karolinum.
- Eco, U. (2004): Päť úvah o morálke. Bratislava, Kalligram.
- Grznár, M. a kol. (2014): Politická kultura v naratívech. Kulturní repertoári vztahování se k současné politice. In: Anthropowebzin 3-4, 139-149.
- Heywood, A. (2004): Politologie. Praha, Eurolex Bohemia.
- Hloušek, V. - Kopeček, L. - Šedo, J. (2011): Politické systémy. Brno, Barrister & Principal.
- Jesse, E. - Mannewitz, T.(eds.) (2018): Extremismusforschung. Baden-Baden, Nomos.
- Lusková, M. (2015): Societal vulnerability Relation to extreme Weather Events. In: Bezpečnosť, extrémizmus, terorizmus. Podhájska, Východoeurópska agentúra pre rozvoj.
- Mikulčíková, A. (2010): Pravicový extrémizmus v Spolkovej republike Nemecko. Banská Bystrica, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB.
- Silverman, D. (2000): Ako robiť kvalitatívny výskum. Bratislava, Ikar.
- ŠÚ SR (2019): Voľby prezidenta Slovenskej Republiky 2019 - výsledky volieb. [online] Available at: <<http://volby.statistics.sk/prez/prez2019/sk/data01.html>> [Accessed 29.4.2019].

Adriana Vasil'ková is Associate Professor at the Department of Political Science, Faculty of Political Science and International Relations UMB in Banska Bystrica, Slovakia.
[e-mail: adriana.vasilkova@umb.sk]

Jarmila Androvičová is Assistant Professor at the Department of Political Science, Faculty of Political Science and International Relations UMB in Banska Bystrica, Slovakia.
[e-mail: jarmila.androvicova@umb.sk]

Studies

PRÍČINY NÁRASTU RADIKALIZMU A EXTRÉMIZMU V SLOVENSKEJ POLITIKE

CAUSES OF THE RISE OF RADICALISM AND EXTREMISM IN SLOVAK POLITICS

Jozef HRDLIČKA

Abstract: Even within Slovakia's conditions, radicalism and extremism - in their specific right-wing form - have become part of Slovak politics. In society, there is felt an increase in confrontational tendencies to the current political system, as well as to the way of solving various, particularly social, problems that exist in our nation. Dissatisfaction with the development of society after 1989 is evident among many population groups. Concurrently, the citizens' confidence in the „standard“ political parties and solutions tends to gradually disappear, and therefore the search for other developmental tendencies arises. The study offers an introduction to the basic definitions of the terms radicalism and extremism. Our attention is mainly paid towards searching and defining the current sources of the increase in tendencies that call for alternative ways of solving societal issues, which lead to the support of right-wing extremist trends within Slovak society and politics itself - the phenomenon of several countries in the European Union. We also strive to define these sources both at the European and the global policy level.

Key words: *radicalism, extremism, alternative, globalization, social tension, security*

1 Úvod

Radikalizmus a extrémizmus sú sprievodným javom politiky a v poslednom období možno tieto prejavy intenzívnejšie sledovať vo vedomí a konaní slovenskej verejnosti ako aj priamo na politickej scéne Slovenska. Nie je to fenomén slovenský. Práve naopak. Vo viacerých krajinách Európskej únie dochádza k nárastu podpory populistických, radikálnych až extrémistických politických prúdov. Zaujímavosťou je, že v európskom kontexte na podpore získavajú predovšetkým krajne pravicové, konzervatívne a nacionalistické subjekty. Na ľavom politickom spektre nedochádza k výraznému posilňovaniu jeho krajnej časti. Aj na Slovensku sa nárast týchto radikálnych tendencií okrem iného najmarkantnejšie odrazil v náraste popularity krajne pravicového, nacionalistického politického

subjektu, ktorý má od roku 2016 zastúpenie v Národnej rade Slovenskej republiky. V súčasnosti sa jeho podpora môže pohybovať na úrovni 10% a má tendenciu narastať. Primárnym cieľom tejto práce je zdefinovať hlavné príčiny nárastu radikalizmu a extrémizmu v slovenskej politike. Pokúsiť sa o zdôvodnenie toho, do akej miery možno tieto zdroje hľadať v nespokojnosti značnej skupiny obyvateľstva zo sociálno-politického vývoja v spoločnosti ako aj zo straty dôvery v súčasné politické elity. Rovnako tak hľadáme determinanty týchto javov v samotnej národnostnej či rasovej štruktúre Slovenska, kde predpokladáme ich latentnú existenciu. Pokúšame sa hľadať tieto príčiny aj v aktuálnom vývoji v európskej a tak trochu aj celosvetovej politike.

2 Metodika práce

V snahe hľadať a pokúsiť sa zdefinovať hlavné príčiny nárastu radikalizmu a extrémizmu v slovenskej spoločnosti sme použili dostupné práce viacerých autorov ako aj viaceré elektronické informačné zdroje zaoberajúce sa danou problematikou. Pokúsili sme sa o pojmovú charakteristiku tak aby sme vytvorili podmienky pre definovanie samotnej podstaty našej práce. Uplatnili sme historický prístup a pokúsili sme sa o vnímanie nami sledovanej problematiky v širšom spoločenskom ako aj historickom kontexte. Z empirických metód sme v práci využili vlastné pozorovania nami skúmaných javov v slovenskej spoločnosti a priamo v politickom prostredí. V práci boli využité výsledky viacerých volieb realizovaných v Slovenskej republike ako aj výsledky výskumov prieskumných agentúr uskutočňované na Slovensku i v európskom kontexte. V súlade s princípmi logiky a logického myslenia sme sa pokúsili formulovať závery obsiahnuté v práci.

3 Výsledky výskumu

Ak chcem analyzovať hlavné príčiny nárastu radikalizmu a extrémizmu je potrebné zdefinovať obsah uvedených pojmov. Vo všeobecnosti však neexistujú ich nejaké univerzálne či kodifikované definície. Rovnako tak neexistuje univerzálne vymedzenie – ohraničenie toho čo oba pojmy vystihujú a kde je medzi nimi hranica. V praktickej rovine politiky často dochádza k ich nesprávnemu stotožňovaniu a týmito termínmi sú príliš subjektívne označované „krajne radikálne“ postoje, subjekty či jednotlivci. Problémom však je stanovenie objektívnych kritérií, kedy môžeme hovoriť o legitímnom politickom názore prinášajúcom isté alternatívne riešenia voči tým „oficiálnym“ a kedy sa jedná o extrémistické tendencie ohrozujúce demokratický systém. V prejavoch viacerých významných politikov na Slovensku aktuálne dochádza k označovaniu alternatívnych politických názorov, postojov či subjektov za neštandardné, radikálne, populistické či extrémistické. V tejto súvislosti je potrebné skúmať, či sa tak deje na základe reálnych prejavov, ktoré sa približujú k obsahovému vymedzeniu spomenutých termínov alebo

sa tak deje v záujme politickej diskreditácie iného, opozičného (alternatívneho) politického postoja či koncepcie. Pre priblíženie obsahového rozmeru pojmov radikalizmus a extrémizmus uvádzame niektoré ich definície, ktoré sa pokúšajú uvedené pojmy vymedziť. V Koncepcii boja proti extrémizmu platnej na roky 2015 – 2019 „Extrémizmus označuje konanie a prejavy vychádzajúce z postojov krajne vyhrotenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie, ktoré či už priamo, alebo v určitom časovom horizonte deštruktívne pôsobia na existujúci demokratický systém a jeho základné atribúty. Druhou charakteristickou črtou extrémizmu a s ním spájaných aktivít je, že útočia na systém základných práv a slobôd garantovaných ústavou a medzinárodnými ľudsko-právnymi dokumentmi, alebo sa snažia svojimi aktivitami uplatňovanie týchto práv sťažiť, či znemožniť. Za ďalšie charakteristické znaky extrémizmu sa považuje snaha o obmedzenie, potlačanie, znemožnenie výkonu základných práv a slobôd pre určité skupiny obyvateľstva definované ich pohlavím, národnosťou, rasou, etnikom, farbou pleti, vierovyznaním, jazykom, sexuálnou orientáciou, príslušnosťou k spoločenskej triede, majetkom, ako aj používanie fyzického násillia či hrozba použitia násillia namiereného voči názorovým či politickým oponentom alebo ich majetku. Extrémizmus sa delí na pravicový, ľavicový, náboženský a extrémizmus zameraný na jednu otázku (ekologický, separatizmus a pod.)“ (Ministerstvo vnútra SR 2015: 3) Uvedená koncepcia Slovenskej republiky definuje aj radikalizmus. Týmto pojmom „označuje proces, v ktorom jednotlivci alebo skupiny pod vplyvom radikálnej politickej alebo náboženskej ideológie opustia hodnotový systém danej krajiny a osvoja si nový systém hodnôt, ktoré nie sú v súlade so základnými princípmi demokratickej spoločnosti ako je vláda práva, vrodenná ľudská dôstojnosť, rovnosť pred zákonom či univerzálny systém základných práv a slobôd. S takýmto osvojením radikálnej ideológie a oddelením jednotlivca od systému morálnych a právnych noriem existujúcich v demokratickej spoločnosti sa zvyšuje odhodlanie realizovať radikálnu ideológiu v praxi násillnými spôsobmi a toto môže niekedy viesť až k použitiu prostriedkov terorizmu.“ (Ministerstvo vnútra SR 2015: 4). Z definícií radikalizmu a extrémizmu v oficiálnych dokumentoch SR je evidentná obsahová blízkosť uvedených pojmov. V tomto zmysle je radikalizmus vnímaný ako niečo, čo môže prerásť do extrémizmu. Za prevenciu proti radikalizmu a extrémizmu sú považované rôzne intervencie (deradikalizácia) obsiahnuté v spomínanej koncepcii. Tá je zároveň snahou o napĺňanie záväzkov SR ako súčasti EU v tejto oblasti. Má ísť o predchádzanie radikalizácií, ktorá v zmysle koncepcie vedie k násillnému extrémizmu a terorizmu. Rizikom takto formulovanej prevencie však môže byť aprióri potlačanie akýchkoľvek alternatívnych riešení spoločenských problémov v hraniciach rešpektovania demokratických a pluralitných princípov minimálne v slovenskom a európskom kontexte a na druhej strane k posilneniu podmienok pre nárast extrémistických tendencií. Autori Ušiak a Nečas (2010) označujú výrazom extrémne predovšetkým niečo, čo je hraničné, krajné, niečo čo je na okraji záujmu od stredy spoločenského alebo politického myslenia. Za extrémne môžeme podľa nich považovať také

správanie, ktoré sa snaží o porušenie alebo odstránenie spoločenského poriadku, respektíve vnútroštátneho politického systému bez skúmania genézy a príčin. Výraz radikálne označuje konanie, ktoré smeruje k odhaleniu problému. (Ušiak, Nečas 2010: 84) Podľa Charváta (2007) môžeme radikalizmus chápať ako súhrn politických názorov, ktorých aplikácia v spoločnosti by viedla k rozsiahlym zmenám, avšak nie k likvidácii demokracie ako takej. Extrémizmus môžeme definovať ako akúkoľvek aktivitu smerujúcu proti ústave a demokracii.“ (Charvát 2007:13) V tomto kontexte je zaujímavá definícia extrémizmu, ktorú vo svojich prácach podáva Milo (2001). Pojem extrémizmus „charakterizuje proti-systémový postoj, je postojom krajne vyhrotenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie, postojov a názorov, ktoré sa objavujú v pozadí deštruktívnych aktivít. Pritom za deštruktívne, nežiaduce a nebezpečné je nutné považovať také aktivity, ktoré pôsobia či už priamo, alebo v určitom časovom horizonte deštruktívne na existujúci demokratický systém a snažia sa ho nahradiť systémom typu totalitného režimu, diktatúry, anarchie a podobne. Cieľom a dôsledkom takýchto aktivít je zničiť demokratický systém. (Milo 2001: 13) Za jeden z rozhodujúcich znakov extrémizmu považuje intoleranciu. V Koncepcii boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, spracovanej zložkami Ministerstva vnútra Slovenskej republiky sa konštatuje, že „situáciu v oblasti radikalizácie a extrémizmu možno v SR považovať za stabilnú a bez významnejších incidentov ohrozujúcich stabilitu štátu, je potrebné, aby sa k možným zmenám pristupovalo predvídavo a najmä s ohľadom na okolité štáty, či celkovú bezpečnostnú situáciu v Európe. Nárast radikalizácie obyvateľstva v krajinách za hranicami EÚ postihnutých vnútornými konfliktami, vznik ozbrojených skupín s extrémistickou ideológiou v týchto oblastiach a zapájanie občanov krajín EÚ do takýchto konfliktov totiž priamo ovplyvňuje aj bezpečnostnú situáciu krajín EÚ, vrátane Slovenska. Vychádzajúc z uvedeného je zrejmé, že pri existujúcej situácii je potrebné zamerať sa na prevenciu radikalizácie a elimináciu faktorov, ktoré ju podmieňujú. V kontexte extrémizmu nie je možné a ani správne chápať SR izolovane od týchto trendov a je preto potrebné venovať pozornosť aj vývoju v okolitých štátoch.“ (Ministerstvo vnútra SR 2015: 2) Napriek uvedenému konštatovaniu o stabilnej situácii v Slovenskej republike z ohľadu na radikalizmus a extrémizmus je možné v slovenskej spoločnosti a teda aj v slovenskej politike vnímať minimálne nárast tendencií volajúcich po radikálnych riešeníach mnohých spoločenských problémov. Nárast týchto radikálnych nálad a postojov ako aj potenciálny nárast extrémistických tendencií je aktuálny v celom európskom kontexte. Jeho hlavné zdroje z ohľadu na Slovensko možno podľa nášho názoru hľadať vo vnútornej genéze slovenskej spoločnosti predovšetkým po spoločensko-politických zmenách na konci 80. rokov minulého storočia ako aj v integračnom procese Slovenska do euro-atlantických štruktúr a s tým súvisiacimi javmi. Rovnako tak sú tieto tendencie odrazom aktuálnej politiky Európskej únie ako aj bezpečnostnej politiky vo svete. Obdobie posledných tridsiatich rokov je predovšetkým v európskom prostredí charakterizované týmito zásadnými spoločensko-politickými zmenami a rovnako tak zmenami

v oblasti bezpečnosti. Tieto zmeny prirodzeným spôsobom mobilizujú radikalizačný či extrémistický potenciál, ktorý je plnou súčasťou každej spoločnosti. Opäť zdôrazňujeme potrebu alebo aspoň snahu o rozlišovanie radikálnych tendencií v spoločnosti, ktoré môžu byť alternatívou pre súčasnú politiku politických elít od radikálnych, smerujúcich k extrémistickým prejavom a cieľom.

4 Konflikt očakávaní a spoločenskej reality

Medzi dominantné zdroje nárastu radikalizmu v spoločnosti považujeme konflikt medzi očakávaniami spoločnosti na prelome rokov 1989 – 1990 a dnešnou realitou. S odstupom už takmer tridsiatich rokov možno usudzovať, že hlavné príčiny pádu vtedajšieho režimu mali predovšetkým ekonomický a nie politický charakter. Väčšina spoločnosti síce volala po väčšej slobode, slobode slova, slobode cestovania, slobodných voľbách či slobode podnikania no predovšetkým jej prekážalo ekonomické zaostávanie či nižšia životná úroveň v porovnaní s najvyspelejšími krajinami sveta. Možno konštatovať, že v centre pozornosti spoločnosti bola sociálna spravodlivosť – väčšia aká bola dosiahnutá. Vývoj v spoločnosti však smeroval k radikálnej podobe neoliberalizmu, ktorého sprievodným javom bolo tunelovanie podnikov, živelná privatizácia, extrémny nárast nezamestnanosti a sociálnej odkázanosti ako aj citeľná polarizácia príjmov v spoločnosti typická predovšetkým pre prvé decénium po novembri 1989. „Krajiny Európy sa počas 90. rokov 20. storočia dostali do konfrontácie s politickými, sociálnymi a hospodárskymi zmenami. Počas tohto obdobia nastali výrazné zmeny v oblasti spoločenských a kultúrnych identít, ktoré nanovo formovali vzťahy medzi štátmi – národmi – regiónmi.“ (Liďák: 2007: 158) V ďalšom období nastúpil výpredaj strategických podnikov štátu a takmer totálne vyradenie štátneho podnikania v ekonomike krajiny. V ekonomických vzťahoch sa rozhodujúcim stal privátny sektor s dominanciou nadnárodných spoločností. Slovensko bolo vystavené tlaku globalizácie a začlenené do globálneho ekonomického priestoru a stratilo charakter pluralitnej ekonomiky. Prelom tisícročí bol poznačený liberálnymi experimentami vládných garnitúr predovšetkým v podobe reforiem zdravotníctva, školstva a celého sociálneho systému. Všetky tieto uvedené skutočnosti je možné v zmysle vyššie podaných definícií radikalizmu označiť za radikálne. Zaujímavý postoj zastáva Charvát (2007: 15), ktorý uvádza, že za radikálne môžu byť považované aj rozsiahle liberálne reformy, realizované v Slovenskej republike politickými predstaviteľmi počas obdobia vlád v rokoch 1998 - 2006. Boli to predovšetkým transformácia slovenského hospodárstva a s tým súvisiace zmeny v majetkovej štruktúre krajiny, liberalizácia a samozrejme mnohé sociálne reformy, ktoré na väčšinu obyvateľstva zapôsobili šokovo a v značnej miere skomplikovali a zhoršili ich životné podmienky. Za pozornosť stojí aj postoj Ľuboša Blahu¹⁰, ktorý v kontexte definovania atmosféry v spoločnosti

¹⁰ Politológ PÚ SAV, poslanec NR SR za stranu SMER – SD.

na začiatku roku 2016 vyjadril takýto postoj: „Všade rastie nespokojnosť ľudí s globálnou nerovnosťou, sociálnou neistotou, aroganciou nadnárodného kapitálu a nespravodlivosťou..... , práve preto je na vzostupe extrémna pravica, ktorá rastie aj v mnohých európskych krajinách. Podľa neho jedinou odpoveďou na rast krajnej pravice musí byť silný sociálny štát, deglobalizácia a návrat k pracujúcim ľuďom.“ (SITA 2016) V súčasnosti akékoľvek snahy hoci len v deklaratívnej (programovej) podobe volajúce po prešetrení privatizačných procesov, volajúcich po vyvlastnení vo verejnom záujme či po demokratizácii ekonomiky v zmysle posilnenia štátneho podnikania sú súčasnými politickými elitami za masívnej podpory mienkotvorných médií označované za prejav krajného politického extrémizmu. Uvedený konflikt medzi očakávaniami väčšiny obyvateľstva na začiatku roku 1989 a spoločenskou realitou na prahu roku 2019 je zdrojom apatickeho prístupu ako aj zdrojom nárastu radikálnych nálad v spoločnosti. Sklamanie z vývoja v spoločnosti po roku 1989 nepriamo potvrdzuje aj reprezentatívny výskum verejnej mienky, realizovaný agentúrou Focus pre Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika v apríli 2018. Podľa neho až 42,6 % respondentov si myslí, že ľuďom sa žilo lepšie pred novembrom 1989. 19,8% respondentov tvrdí, že výrazne lepšie a 22,8% o niečo lepšie. 32,1% respondentov si myslí, že vývoj po novembri 1989 priniesol lepší život. (Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika 2018) Túto názorovú tendenciu potvrdzuje aj analýza Globsec zverejnený v máji 2018, podľa ktorého 41% Slovákov tvrdí, že sa im žilo lepšie pred koncom studenej vojny. (Hajdu - Klingová – Milo 2018)

5 Sklamanie z politických elít

Sklamanie z aktuálneho vývoja v spoločnosti za posledných tridsať rokov je sprevádzané aj stratou občianskej dôvery v politické elity, ktoré sa konštituovali v demokratickom a pluralitnom prostredí od začiatku 90. rokov 20. storočia. V štruktúrach vládnej moci na Slovensku došlo po roku 1989 k vystriedaniu politických subjektov reprezentujúcich hlavné politické prúdy súčasnosti. Na vládnej moci participovali subjekty reprezentujúce záujmy národných kapitálových vrstiev, subjekty realizujúce liberálne reformy ako aj vládne koalície s dominanciou sociálnych demokratov. S výnimkou „sociálnodemokratických“ vlád boli realizované opatrenia vyostrujúce sociálne napätie v spoločnosti a konzervujúce a prehľbujúce privatizačný model súčasného sociálno-ekonomického a politického systému. Vlády s dominanciou sociálnej demokracie síce v značnej miere otupili vyhranené sociálne napätie v spoločnosti no doposiaľ nedokázali koncepčnou politikou zabezpečiť také zmeny v štruktúre slovenského hospodárstva, ktoré by boli stabilnou zárukou udržateľnosti zavedených sociálnych opatrení ako aj ďalšieho prehľbovania sociálneho charakteru štátu. Zároveň aktuálne čelia vážnym podozreniam z rôznych korupčných afér a prepojeniam na rôzne ekonomické skupiny. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že sa tak deje predovšetkým na základe tlaku opozičných politických subjektov, liberálne orientovaného prezidenta Slovenskej republiky a za výdatnej podpory

mienkotvorných médií. Z hľadiska radikálnych politických prejavov na Slovensku je zaujímavá politická kríza v spoločnosti vyvolaná predovšetkým opozíciou, prezidentom a médiami na Slovensku v apríli roku 2018 po vražde investigatívneho novinára a jeho partnerky, využitá na útok proti legitímnym mocenským zložkám SR. Z pohľadu dodržiavania ústavných princípov ako aj rešpektovania výsledkov parlamentných volieb z ktorých vzišli mocenské zložky možno badať snahu opozície minimálne o neštandardné (ak nie radikálne, nedemokratické) prevzatie mocenských pozícií v spoločnosti. Všetky tieto skutočnosti majú dlhodobý a postupne deprimujúci efekt na slovenskú verejnosť a spôsobujú stratu dôvery v „štandardné“ politické subjekty, „štandardné“ riešenia, ako aj demokratické mechanizmy štátu. Toto tvrdenie podporuje aj postupne klesajúca účasť vo voľbách do NR SR od roku 1990, ktorá v posledných rokoch osciluje do úrovne 60%.¹¹ Voľby do NR SR sú zároveň voľbami, ktoré sa spomedzi všetkých vyznačujú najvyššou účasťou. Pokiaľ sme pri prvom definovanom a predpokladanom zdroji poukázali predovšetkým na vnútorne, sociálno-ekonomické a možno i morálne príčiny nárastu radikalizmu a extrémizmu v tomto bode zdôrazňujeme politickú rovinu. Nárast radikalizmu či extrémizmu v spoločnosti sa konkrétne prejavil už v parlamentných voľbách v roku 2016 a to vstupom do NR SR politického subjektu, ktorý nesie prvky extrémnych politických prístupov a hlási sa k politickému systému Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945.

6 Možné etnické, národnostné a iné menšinové strety

Medzi latentné hrozby posilňovania radikálnych a v tomto prípade extrémistických postojov a aj konania na Slovensku patria národnostné a etnické menšiny. Najväčšou je rómska menšina, ktorá sa neprejavuje agresívnym správaním a teda nie je sama o sebe nositeľom extrémistického konania. V jej prípade však je problémom špecifická kultúrna identita, spôsob života a s tým súvisiaca neprispôsobivosť veľkej časti tejto komunity. Takto definovaná rómska menšina naráža na odpor určitej časti majoritného obyvateľstva a často krátko je zdrojom aj otvorených konfliktov. „Extrémistické konanie občanov, ktoré je charakterizované najmä radikálnymi riešeniami, je deklarované ako náprava spoločenských problémov, pretože súčasnej politickej elite sa vyčíta, že tento problém nedokáže efektívne riešiť. Extrémistické skupiny tak poskytujú svoj vlastný pohľad na riešenie vzniknutej situácie.“ (Ušiak - Nečas 2010: 88) V prípade tejto menšiny je podľa nášho názoru nevyhnutné konštatovať, že sa v značnej miere stala obeťou transformácie slovenskej spoločnosti po roku 1989 a v dôsledku skrytej, ekonomickej diskriminácie bola jej značná časť uvrhnutá do úrovne sociálnej odkázanosti a biedy. Aj v dôsledku týchto faktorov došlo v mnohých prípadoch

¹¹ Účasť v parlamentných voľbách na Slovensku od roku 1990: 1990 - 95,39 %, 1992 - 84,20 %, 1994 - 75,65%, 1998 - 82,24%, 2002 - 70,06 %, 2006 - 54,67%, 2010 - 58,83%, 2012 - 59,11%, 2016 - 59,82%.

k strate pracovných návykov, záujmu o vzdelanie, zodpovednosti ako aj k záujmu participovať na aktívnom rozvoji spoločnosti. Značná časť tejto menšiny je odkázaná na sociálny systém čo spoločne s vysokou kriminálnou činnosťou taktiež vyvoláva odpor viacerých kategórií majoritného obyvateľstva. Tento problém sa doposiaľ nepodarilo vyriešiť a zatiaľ nejestvujú jeho efektívne a koncepčné riešenia. Do budúcnosti možno očakávať, že uvedená problematika spolu s možnými demografickými zmenami na Slovensku môže byť aktívnym zdrojom nárastu extrémizmu v spoločnosti. Za istých okolností môže byť z hľadiska záujmu nami sledovanej témy problematická aj maďarská národnostná menšina. V súlade s historickým vývojom Slovenska je početnou a prirodzenou menšinou na Slovensku. Jej existencia či isté kultúrne a jazykové špecifiká nie sú samé o sebe problematické a ani zdrojom napätia. Problematickým sa stávajú niektoré politické požiadavky (zrušenie Benešových dekrétov, jazykové, autonómne....) nastrojované domácimi či zahraničnými politickými elitami. Takéto požiadavky, ktoré narážajú na štátnu a národnú suverenitu a celistvosť Slovenska vyvolávajú tlak a radikalizujú situáciu na oboch stranách.

7 Kríza Európskej únie a konflikt hodnôt

Európska únia prechádza v poslednom období turbulentným vývojom, ktorý súvisí predovšetkým s otázkami prehlbovania integrácie. Výrazne sa prejavujú nedostatky v jej inštitucionálnej štruktúre a dochádza k výraznému oslabovaniu dôvery Európanov v jej politické elity. Zdá sa, že európska integrácia primárne založená na rozvoji kapitálu (voľný pohyb kapitálu, tovaru, služieb a osôb...) opomína sociálny rozmer a stavia multikulturalizmus a európanstvo nad národné a štátne záujmy členských štátov ako aj nad ich historické, národné, kultúrne i náboženské tradície. Pretrvávajú zásadné rozdiely v sociálnych štandardoch medzi členskými štátmi. Prejavujú sa zásadné hodnotové rozdiely medzi krajinami západnej Európy a krajinami bývalého východného bloku. Ukazuje sa, že aj niektoré krajiny ktoré všeobecne radíme ku krajinám západnej Európy ako napríklad Taliansko, Španielsko či Portugalsko majú hodnotovo bližšie k východu ako k západu. Rozdiel v hodnotách medzi západnými a stredovýchodnými krajinami Európy potvrdil aj výskum americkej inštitúcie Pew Research Center realizovaný v rokoch 2015 až 2017. Výskum zisťoval postoje ľudí k národnostným a náboženským hodnotám k problematike manželstva rovnakého pohlavia ako aj k otázkam legálneho potratu. Celkový výsledok uvedeného prieskumu potvrdil rozdiely vo vnímaní uvedených hodnôt v krajinách západu a východu Európy. Pokiaľ krajiny západnej Európy sa vyznačujú značnou liberálnou orientáciou tak krajiny strednej a východnej Európy zaujímajú prevažne konzervatívne postoje. Potvrdili sa zásadné rozdiely v koncepciách národných identít. V krajinách bývalého východného bloku, medzi ktoré patrí aj Slovensko podľa výskumu je kresťanstvo dôležitou súčasťou národnej identity. V tomto zmysle by len menej ako polovica respondentov prijala do svojej rodiny moslima či žida. Homosexuálne manželstvá sú v krajinách

západnej Európe v prevažnej miere podporované no v krajinách „východu“ prevažne odmietané. Legálne potraty podporuje okolo 60 % ľudí na západe a v krajinách východu sú potraty väčšinou odmietané. Krajiny strednej a východnej Európy podľa uvádzaného výskumu zastávajú v prevažnej miere názor, že život v rodnej krajine a tradície sú dôležitou súčasťou národnej identity. V krajinách západnej Európy s výnimkou Portugalska, Španielska či Talianska to tak nie je.¹² Aktuálna utečenecká kríza a s ňou spojené otázky legálnej migrácie a snaha európskych politických špičiek stanovovať kvóty prerozdelenia migrantov pre jednotlivé krajiny EÚ pôsobia deštruktívnym spôsobom na samotnú podstatu integrácie. „S príchodom imigrantov dochádza k stretu migrujúcej menšiny s pôvodným obyvateľstvom, môžeme teda hovoriť o vytváraní multikultnej spoločnosti, ktorú tvoria skupiny ľudí s rozdielnym etnickým, rasovým, náboženským, politickým a spoločenským základom.“ (Dancáková 2015: 181) Vo viacerých členských štátoch únie vrátane Slovenska je vyvolávaný pocit ohrozenia sociálneho modelu ako aj ohrozenia národných identít a kultúrno-historických tradícií. Aktuálne Veľká Británia opúšťa úniu a vo viacerých krajinách rastie euroskepticizmus čoho dôkazom sú aj postoje viacerých krajín ako napríklad Maďarska či Talianska. Takáto napätá politická, ekonomická i sociálna situácia môže logicky vytvárať vhodné podmienky pre nárast národnej, rasovej i náboženskej intolerancie.

8 Prechod z monopolárneho na multipolárny svet

Vývoj v medzinárodných vzťahoch a v bezpečnostnej politike vo svete prešiel za posledné tri decéna turbulentnými zmenami. Rozpad Sovietskeho zväzu a pád režimov v bývalom východnom bloku v deväťdesiatych rokoch minulého storočia a následné rozširovanie NATO zabezpečili dominantné postavenie USA v medzinárodných vzťahoch. V poslednom období však s rastúcou vojenskou silou a ekonomickým potenciálom Ruskej federácie ako aj Číny dochádza k zásadnému obratu a k vytváraniu multipolárneho sveta. Rast vplyvu Ruska a Číny v medzinárodných vzťahoch vyvoláva odpor a rôzne konfrontácie medzi týmito krajinami a „západom“. Vojenské operácie realizované USA a jeho európskymi spojencami v uplynulom období napríklad v bývalej Juhoslávii, Afganistane, Iraku, Líbyi, Sýrii či zasahovanie „západu“ do vnútropolitických pomerov v rôznych krajinách ako napríklad Gruzínsko či aktuálne Ukrajina a Venezuela vedú k postupnej strate dôvery v bezpečnostné mechanizmy budované od začiatku deväťdesiatych rokov. Slovensko ako členský štát Európskej únie a NATO je priamo i nepriamo zaťahované do konfrontácie euroatlantických štruktúr s Ruskou federáciou. Vo viacerých otázkach týkajúcich sa medzinárodnej a bezpečnostnej politiky je veľmi výrazne badať vážne rozpory medzi jednotlivými politickými špičkami krajiny. Ukazuje sa, že historická i kultúrna blízkosť (rovnako tak silné

¹² Výskum realizovaný na vzorke takmer 56-tisíc dospelých Európanov v 34 krajinách.

spoločné kresťanské hodnoty) Slovenska a Slovákov k slovanskému Rusku môžu byť potenciálnym zdrojom odmietania súčasnej euroatlantickej orientácie Slovenska. Inštitút Globsec začiatkom roku 2018 publikoval výsledky prieskumu, ktoré túto tendenciu potvrdzujú. Prieskum bol realizovaný v krajinách Vyšehradskej štvorky a pýtal sa respondentov na názor na Európsku úniu a Severoatlantickú alianciu. Cieľovou skupinou boli mladí ľudia vo veku od 18 do 34 rokov z ktorých len 35,4 % Slovákov hodnotí NATO pozitívne. Podľa prieskumu uvedeného inštitútu až 41% Slovákov pozitívne hodnotilo s pomedzi svetových lídrov práve prezidenta Ruskej federácie Putina. Uvedený prieskum poukazuje aj na vysoké percento obyvateľov strednej Európy odmietajúcich vojenské riešenia konfliktov vo svete a zvýrazňuje skepticizmus Slovákov k NATO. (Hajdu - Klingová – Milo 2018) Konfrontácia medzi „západom“ a „východom“ ktorá je v medzinárodných vzťahoch evidentná sa veľmi výrazne prejavuje na formovaní verejnej mienky v krajinách strednej Európy. Bez ohľadu na objektívny základ oboch tendencií (ktorého analýza nie je predmetom tejto práce) môže mať radikalizačný charakter.

9 Zhrnutie

Radikalizmus a extrémizmus sú javy aktuálne prítomné aj v demokratických, pluralistických spoločnostiach. Zdrojom týchto prejavov v súčasnosti ako sme sa snažili poukázať môže byť konkrétna sociálna situácia, riešenie národnostnej, etnickej či sexuálnej problematiky ale aj aktuálne otázky a riešenie problémov kultúrno historického charakteru. Značný vplyv majú aj udalosti a vývoj v medzinárodných vzťahoch a v medzinárodnej bezpečnosti. V podmienkach Slovenska sú podľa nami charakterizovaných hlavných príčin nárastu radikalizmu a extrémizmu relevantné dôvody či podmienky na posilňovanie takýchto tendencií. V praktickej politike na Slovensku ako sme už viac krát spomenuli, nachádzajú tieto momenty svoju oporu v krajných pravicových riešeniach, ktoré môžu spĺňať kritéria extrémizmu. Zdôraznili sme aj potrebu v kontexte slovenskej politiky rozlišovať medzi názormi a postojmi, ktoré môžu byť z hľadiska súčasných spoločenských a vývojových trendov síce neštandardné no v rámci rešpektovania demokratických princípov a demokratickej súťaže môžu byť pozitívnou alternatívou riešenia spoločenských problémov a v konečnom dôsledku môžu prehľbovať demokratický charakter spoločnosti. Koncepcia boja proti extrémizmu na Slovensku sa svojimi formuláciami sústreďuje predovšetkým na výchovné a možno konštatovať preventívne opatrenia proti nárastu radikalizmu a extrémizmu. „Extrémizmus je potrebné potláčať od samotného zárodku a práve preto má koncepcia, odrážať vôľu celej spoločnosti predchádzať a zamedziť prejavom extrémizmu a procesu radikalizácie. Keďže radikalizáciu a extrémizmus môže spoločnosť nečinnosťou a ľahostajnosťou podnecovať, v obsahu koncepcie je stanovený ambiciózný cieľ a to zamedziť radikalizácií prostredníctvom vzdelávania a zvyšovania povedomia spoločnosti. Len efektívnym a racionálnym prístupom

je možné predchádzať následkom radikalizácie a extrémizmu.“ (Ministerstvo vnútra SR 2015: 3) V nadväznosti na takto charakterizované ciele a nami podanú charakteristiku niektorých možných príčin nárastu radikalizmu a extrémizmu v slovenských podmienkach sa nám javí za dôležité zdôrazniť, že intenzita týchto prejavov je adekvátna tomu, ako sú mocenské – politické zložky schopné alebo neschopné riešiť najmarkantnejšie problémy jednotlivých stránok spoločnosti. Práve v tejto schopnosti môže byť najväčšia prevencia týchto spoločenských javov. Táto schopnosť je však podmienená adekvátnou úrovňou poznania príčin, ktoré spôsobujú také zmeny vo verejnej mienke ľudí, ktoré ich nasmerujú k neštandardným východiskám. Poznávanie týchto príčin je predmetom tejto práce a v ňom tkvie aj jej možný praktický rozmer. V oblasti politickej vedy predpokladáme jej obohatenie v oblastiach skúmania problematiky radikalizmu a extrémizmu. Uvádzané príčiny v slovenských podmienkach nie sú z ďaleka vyčerpané a preto si problematika vyžaduje hlbší a komplexnejší prístup.

Zoznam literatúry

- Danics, Š. (2007): Radikalizmus – extrémizmus – antisystémovosť. In: Radikalizmus a jeho projevy v súčasnom svete. Kolín, Nezávisle centrum pro studium politiky, Academia Rerum Civilium, VŠPSV.
- Dancáková, I. (2015): Prečo multikulturalizmus zlyhal? In: Medzinárodné vzťahy 2015. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, Bratislava, Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov.
- Dudášová, M. (2015): Extrémizmus stredy – teoretický konštrukt alebo skutočné ohrozenie európskej demokracie?. In: Medzinárodné vzťahy 2015. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, Bratislava, Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov.
- Hajdu, D. - Klingová, K. – Milo, D. (2018): GLOBSEC Trends 2018 Central Europe: One Region, Different Perspectives. [cit. 14. mája 2018]. Dostupné na internete: <https://www.globsec.org/news/globsec-trends-central-europe-different-perspectives/>
- Charvát, J.(2007): Současný politický extrémismus a radikalismus, Praha, Portál.
- Ministerstvo vnútra SR (2015): Konceptia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019. Ministerstvo vnútra SR.
- Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika (2018): Prieskum verejnej mienky zameraný na vnímanie socializmu. [cit. 28. júna 2018]. Dostupné na internete: <http://www.konzervativizmus.sk/article.php?6198>
- Lidák, J. (2007): Radikalizmus a problémy prisťahovalectva v Európe. In: Radikalizmus a jeho projevy v súčasnom svete. Kolín, Nezávisle centrum pro studium politiky, Academia Rerum Civilium, Vysoká škola politických a spoločenských vied.
- Milo, D. (2001): Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike. Neonacisti, ich hnutia a ciele, Bratislava: Ľudia proti rasizmu.
- Pew Research Center (2018): Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities, and Key Social Issues. [cit. 29. októbra 2019]. Dostupné na internete: <https://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/>
- SITA (2016): S extrémizmom treba bojovať sociálnym štátom, hovorí Blaha. Zoznam.sk. [cit. 26. decembra 2016]. Dostupné na internete: <https://glob.zoznam.sk/s-extremizmom-treba-bojovat-socialnym-statom-hovori-blaha/>
- Ušiak, J. - Nečas, P. (2010): Prejavy radikalizmu a extrémizmu v SR. In: Politické vedy 3, Banská Bystrica, UMB, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov.

Jozef Hrdlička is an external PhD. student at the Department of Political Science, Alexander Dubček University of Trenčín
[e-mail: jozefhrdlicka77@gmail.com]

Discussion

ROZDELENIE POLITICKEJ SCÉNY NA ĽAVICU A PRAVICU DIVISION OF THE POLITICAL SCENE TO THE LEFT AND RIGHT

Jana ŠULEKOVÁ

Abstract: The paper deals with the division of the political scene into right-wing and left-wing parties. At present, the differences between the parties are blurred and the division of the political scene to the right and left is referred to as outdated and does not reflect the social reality. The paper analyzes the relevance and timeliness of the right-to-left division. Political parties promote different ideologies - opinions, attitudes, defend the interests of different groups. It is natural that political entities represent different interests, represent different ideologies and values. The question is whether the identification of political entities by right-left division is necessary and up-to-date. Political parties divide primarily in the linear political spectrum into a conservative-liberal right and a social-democratic left. In the right-left spectrum, these are the ideologies of fascism-conservatism-liberalism-socialism-communism. Despite criticism, political parties tend to justify their existence philosophically and adopt an ideology. Such determination helps the observer to navigate the tangle of political parties. Some authors claim that the differences between the right and the left still exist, but they are no longer as striking as in the past. Right-wing breakdown simplifies voters to identify the political party or person they give their vote to.

Key words: *ideology, right and left, relevance of dichotomy, validity of dichotomy*

1 Úvod

Príspevok analyzuje význam delenia politickej scény na ľavicu a pravicu. Zaoberá sa aktuálnosťou, významom a dôvodom tohto delenia. Cieľom príspevku je odpovedať na otázku, či je tento pohľad na politické spektrum stále aktuálny, platný a odrážajúci realitu. V súčasnosti sa rozdiely medzi stranami stierajú a rozdelenie politickej scény na pravicu a ľavicu, členenie je označované ako neaktuálne a nereflektuje aktuálny spoločenský stav. Na dosiahnutie cieľa využijem metódu analýzy aj syntézy a budem vychádzať z odbornej literatúry, vedeckých štúdií a iných relevantných zdrojov.

Politické strany presadzujú rôzne ideológie – názory, postoje, obhajujú záujmy rôznych skupín. S vývojom politických strán transformujúcich sa od kádrových, masových a „catch all“ strán sa rovnako transformovalo aj ich ideologické pozadie. Nástupom masových strán sa stranícko-politický protiklad (konzervativizmus vs. liberalizmus) zmenil (Tóth, 2008). Politické strany sa v lineárnom politickom spektre rozdeľujú primárne na konzervatívnu-liberálnu pravicu a sociálno-demokratickú ľavicu. V pravo-ľavom spektre ide o ideológie fašizmus-konzervativizmus-liberalizmus-socializmus-komunizmus. Otázkou je, či sú v súčasnosti tieto ideologické – izmy vlastne relevantné. (Kubát, 2002) Stratilo rozdelenie politických strán na ľavicu a pravicu význam? Je toto delenie vôbec potrebné?

2 Kritika delenia politickej scény

Delenie politickej scény na pravicové a ľavicové strany je podľa niektorých teoretikov zbytočné. V niektorých dielach sa prejavovali rôzne podoby tzv. „endizmu“, teda konca ideológií. S najvýraznejšou formuláciou vystúpil D. Bell, na ktorého zapôsobilo, že politika na Západe po 2.svetovej vojne sa vyznačovala širokou zhodou politických strán a absenciou zásadných ideologických rozdielov. Politika napravo a naľavo sa zredukovala na technické otázky ako zabezpečiť blahobyť a podobne. Po vojne sa predstavitelia ľavice a pravice zhodovali na spoločnom ciele „riadeného kapitalizmu“. Koniec idej rozoberal aj Fukuyama, ktorý tvrdil, že na celom svete sa skončila základná ideologická diskusia. (Heywood, 2008)

Na opačnej strane niektorí autori prezentujú, že ideológie stále existujú, ale že na stále zložitejšej politickej scéne nie je dichotomické členenie na dva tábory vyhovujúce. Demokracia predpokladá mnoho záujmových a názorových skupín, ktoré niekedy stoja proti sebe a niekedy svoje záujmy prekrývajú. V názorovej pluralite, ktorá dáva priestor rôznym kombináciám nie je správne nahliadať na politické strany v zmysle buď ľavica alebo pravica. Ak niečo nie je pravicové, neznamená že to je ľavicové. (Bobbio, 2003)

Ďalším z hlavných dôvodov kritiky delenia politickej scény je samotná činnosť politických strán. Skutočne politické strany, ktoré disponujú politickou mocou konajú v mene ideológie, ktoré presadzujú? Na jednej strane ideologické pravo-ľavé členenie politického spektra neaktuálne. V súčasnej situácii, kedy sa politické strany snažia získať masy, aj napriek rôznej ideologickej príslušnosti konajú rovnako. V určitých situáciách by sa pravicové aj ľavicové strany zachovali rovnako. V niektorých situáciách by ľavicové strany konali pravicovo a pravicové strany ľavicovo. Pravičiar a ľavičiar sú konfrontovaní s novými problémami a reagujú viac menej podobne, pretože chcú vyhovieť požiadavkám svojich voličov. Podľa Bobbia už údajne nie sú medzi stranami také rozdiely, aby bolo dané rozdelenie na ľavicu a pravicu relevantné. (Bobbio, 2003)

Pravo-ľavé členenie zároveň nie je univerzálne, takáto determinácia je charakteristická najmä pre Európu. V USA, ale aj v iných krajinách sveta je

takáto diferenciácia zriedkavá. (Tóth, 2002) Pravo-ľavé členenie je kritizované aj z dôvodu, že stratilo zo svojej pôvodnej popisnej hodnoty. Spoločnosť sa neustále transformuje, vznikajú nové politické problémy a vznikajú strany, ktoré nezapadajú do tradičného pravo-ľavého členenia. Ako príklad Bobbio uvádza Stranu zelených. Je pravicová alebo ľavicová? Podľa tradičných kritérií ju nemožno považovať ani za pravicovú ani za ľavicovú (Bobbio, 2003). Teórii delenia politickej scény sa teda vyčíta, aj že je povrchná a zjednošujúca a neobsahuje všetky ideológie.

3 Význam delenia politickej scény

Aj napriek uvedenej kritike sa väčšina politických strán v Európe sa snaží zdôvodniť svoju politiku filozoficky. Politické strany prijímajú nejakú ideológiu. Determinácia pomocou ideológie pomáha pozorovateľovi orientovať sa v spleti politických strán. Diferenciácia z hľadiska ideológie z hľadiska ideológii na dve resp. tri skupiny (ľavica, pravica, stred alebo socialisti, konzervatívci a liberáli) sa síce skomplikovala kvôli premene ideologických strán na všefudové pri zachovaní rovnakého označenia názvu. (Tóth, 2002).

Niektorí autori oponujú s názorom, že rozdiely medzi pravicou a ľavicou stále existujú, ale už nie sú také markantné ako v minulosti. Takisto vyvracajú aj argument, že ľavo-pravé členenie je príliš zjednodušujúce. Za pravicou a ľavicou stoja rôzne programy, myšlienky, záujmy a postoje ako sa má spoločnosť uberať. (Bobbio, 2003). Toto členenie zastrešuje viac ako dva smery. Pravo-ľavej dyáde sa niekedy vyčíta aj existencia politického stred, čo súvisí s dnešnou politikou. V demokratických systémoch s rozvinutým systémom pluralizmom medzi pravicou a ľavicou existuje stred, ktorý nepatrí ani k jednej ani k druhej strane. Dyáda vrátane „tretieho“ nám pomôže pochopiť systém v celej jeho šírke a členitosti. Práve vďaka politickému stred vieme rozlíšiť stred, ktorý je bližšie k ľavici a stred, ktorý je bližšie k pravici. Takémuto systému nahráva volebný systém, ktorý zvyšuje množstvo politických strán. (Bobbio, 2003)

Ďalším potvrdením relevantnosti, aktuálnosti a platnosti dichotómie medzi ľavicou a pravicou je, že toto rozdelenie nebude mať význam ak jeden z dvojice prestane existovať. To je skutočný základ názoru na pravo-ľavé členenie. (Anderson, 2005) Okrem toho sú hodnotové orientácie niečím hlbším ako politika. Skúsenosti naznačujú, že hodnotové resp. ideologické paradigmy sú stabilné a skúsenosť z politického správania úzko súvisí s hodnotením sveta. Ideologické (hodnotové paradigmy) sa v rámci zmien vyčerpávajú, menia, ale nikdy úplne nevymiznú. Politické subjekty sa snažia osloviť, čo najväčší počet voličov s určitou ideológiou, ktorá sa môže v čase meniť, ale vždy bude prítomná. Podľa Gefferta existujú tri základné piliere, ktoré ovplyvňujú slovenské myslenie v politike: národný, náboženský, ekonomicko-sociálny. (Geffert, 2006) Politické subjekty sú potom úspešné v závislosti od toho, ako citlivo dokážu nájsť rovnováhu medzi spomínanými piliermi.

Členenie je stále najpoužívanejším kritériom aj keď kritérií akým sa klasifikujú politické strany je veľa. Žiadna strana presne nezodpovedá v plnom rozsahu modelu, ktorý by mala v teoretickej konštrukcii predstavovať. Pravo-ľavé členenie v zložitej spleti delení orientáciu nestažuje a nekomplikuje, práve naopak.

4 Záver

Pravo-ľavé členenie politického spektra je pomerne rozšírené a známe. V kontexte zmien niektorí autori tvrdia, že ideológie a ideologické členenia už nemajú význam. Politické strany často krát konajú rovnako. V niektorých prípadoch dokonca pravicové strany konajú ľavicovo a ľavicové strany konajú pravicovo. Na nové situácie reagujú podobne, pretože chcú vyhovieť požiadavkám svojich voličov. Pravo-ľavé členenie sa kritizuje aj z dôvodu, že nie je univerzálne – spravidla sa takto politické strany členia v Európe, v USA alebo v iných krajinách sa takéto členenie nepoužíva. Takisto sa nedá uplatniť na niektoré novovzniknuté strany – napr. Strana zelených. Aj napriek uvedenej kritike sa spravidla politické strany snažia svoj existenciu odôvodniť filozoficky a prijímajú nejakú ideológiu. Takáto determinácia pomáha pozorovateľovi orientovať sa v spleti politických strán. Niektorí autori tvrdia, že rozdiely medzi pravicou a ľavicou stále existujú, ale už nie sú také markantné ako v minulosti. Toto rozdelenie takisto zastrešuje viac ako dva smery, nahráva tomu volebný systém, ktorý zvyšuje množstvo politických strán. Členenie je stále významné napr. aj pri voľbách. Pravo-ľavé členenie v zložitej spleti politických subjektov, orientáciu zjednodušuje a okrem iného pomáha voličom identifikovať politickú stranu alebo osobu, ktorej dajú svoj hlas.

Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že členenie politického spektra je aj bude reálne, aj napriek stále sa meniacim podmienkam. Problémom ostáva realizácia ideológií a hodnôt politických subjektov v reálnej politike po získaní moci.

Zoznam literatúry

- Anderson, P. (2005): Spectrum from right to left in the world of ideas, London, Verso.
- Bobbio, N. (2003): Pravice a levice. Duvod a smysl rozdělení politické scény, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Geffert, R. (2006): K výsledkom parlamentných volieb 2006 v Slovenskej republike, In: Gbúrová, M. (ed. 2006): Voľby 2006 v štátoch V4, Bratislava, SLOVACONTACT.
- Heywood, A. (2004) : Politologie, Praha, Eurolex Bohemia.
- Heywood, A. (2008): Politické ideologie, Plzeň, Aleš Čenek.
- Kubát, M. (2002) : Úvod do štúdia politickej vedy, Praha, Eurolex Bohemia.
- Lysý, J. (2004): Úvod do politickej vedy, Bratislava, Občianske združenie Sociálna práca.
- Novák, M. (2011): Úvod do štúdia politiky, Praha, Sociologické nakladateľstvo.
- Škutová, D. (2015): Ideologické aspekty slovenskej pravice vo výskume bezpečnosti. In: Bezpečnostné fórum 2015, Zborník vedeckých prác, II. zväzok, [online], Dostupné na internete: <https://docplayer.pl/25314963-Bezpecnostne-forum-2015.html> [cit. 20/01/2017].
- Tóth, R. (2002): Politické strany, Trnava, Univerzita sv.Cyrila a Metoda v Trnave.
- Tóth, R. a kol. (2008):: Úvod do politických vied, Bratislava, Smaragd.

Jana Šuleková is a PhD candidate at Faculty of Political Science and International Relations Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia.
[e-mail: jsulekova3@studenti.umb.sk]

Discussion

JADRO A PERIFÉRIA EURÓPSKEJ ÚNIE – ASPEKTY SKÚMANIA

CORE AND PERIPHERY OF EUROPEAN UNION – ASPECTS OF THE RESEARCH

Ľubica HARAKALOVÁ

Abstract: The White Paper on the Future of Europe has intensified the debate on defining the core and periphery of the European Union. European integration has been based on solidarity and unity from the outset, with economic cooperation being a prerequisite. The aim of the article is to describe the research aspects of core and the periphery of the EU in the context of the current perception of EU integration or disintegration. The issue of core and periphery is analyzed in the context of economic, political and legal issues. The aim is not a detailed description of the phenomena examined, but only a description of them based on the analysis of scientific articles and studies. In particular, the author used more recent studies and articles to examine individual aspects, some of them based on empirical measurements, statistics and models. A description of the aspects of the research was based on analyses of scientific articles, scientific publications and studies. Member States' macroeconomic indicators are key actors in the EU's division to the core and periphery, but they may not be relevant either. Recently, social differences in the euro area member countries, but also in the EU as a whole, are being discussed. We also describe other factors that affect the position of Member States in the context of this division. By synthesizing different approaches, we summarize the aspects of examining the position of EU Member States in the core-periphery model.

Key words: *European Union, core, periphery, integration, aspects of research*

1 Úvod

Model dvojrýchlostnej resp. viacrýchlostnej Európy je v súčasnosti čoraz aktuálnejší, či už to politici, ekonómovia, vedci alebo iné zainteresované osoby chcú, alebo naopak nechcú pripustiť. V poslednej dobe sa ukazuje, že nielen ekonomiky, ale aj záujmy členských štátov EÚ sú rozdielne, čo na jednej strane spája, ale na druhej strane rozdeľuje. (Briganti 2017) Diskusie na tému jadro a periféria Európskej únie sa intenzívne začali po zverejnení Bielej knihy o budúcnosti Európy. Je potrebné zdôrazniť, že aj pred jej

zverejnením sa analyzovali pojmy jadro a periféria Európskej únie, pričom tieto diskusie sa predovšetkým týkali otázok menovej únie alebo fiškálnej politiky členských štátov EÚ.

2 Vývoj vzťahov jadra a periférie v rámci EÚ

Princípy solidarity a zjednotenia sú najčastejšie proklamované spôsoby fungovania Európskej únie. Implementovanie týchto princípov sa javí ako čoraz komplikovanejšie ak ich chceme uplatniť vo všetkých oblastiach fungovania členských štátov a tiež pri uplatňovaní jednotlivých politik EÚ. Ako upozorňuje Keller (2017), že pokiaľ nebudú členské štáty uplatňovať princípy jednoty a solidarity, povedie to k tomu, že jadro Európy sa zomkne a bude pokračovať v integrácii. Ostatné členské štáty zostanú na periférii a budú za jadrom stále viac a viac zaostávať.

Keďže členské štáty a národy EÚ sú "zjednotené v rozmanitosti", zdá sa byť prirodzené, že európska konštrukcia používa modely diferencovanej integrácie, aby mohla účinne konať pri zohľadnení tejto rozmanitosti. V dnešnej Európe, kde sa zdá, že politická heterogenosť je viac akútna než kedykoľvek predtým, zdá sa, že diferencovanejšia integrácia je takmer prirodzenou cestou pre EÚ. Diferencovaná integrácia sa javí ako jedna z možností riešenia súčasnej situácie nie však strategická priorita. (Bertoncini 2017)

Už samotné členstvo v EÚ bolo považované za vstup medzi elitné štáty Európy, a za vyšší stupeň integračnej elity je vstup do eurozóny a shengenského priestoru. "Klauzula o výnimke" udelená Spojenému kráľovstvu a Dánsku na začiatku menovej únie na začiatku 90. rokov je typickým príkladom toho, že nie všetky členské štáty príslušnosť k týmto integračným „podmnožinám“ (menová únia, schengenský priestor) považujú za výhodu.

Rozširovaním EÚ, najmä pristúpením Grécka a neskôr Španielska a Portugalska sa vnútorná heterogenita EÚ začala zväčšovať. Toto rozšírenie bolo politickým a nie ekonomickým rozhodnutím a podobne to bolo aj so vstupom týchto štátov do menovej únie. Rozšírenie EÚ v roku 2004 o štáty predovšetkým východnej Európy, neskôr vstup do EMÚ väčšej časti z nich, heterogenitu EÚ len prehĺbilo. Homogenitu nezaviedli ani nástroje fiškálnej politiky EÚ ako napr. maastrichtské kritériá, Pakt stability a rastu atď. (Staněk, Ivanová, 2016).

Roky 2008-2010 znamenali zlom v percepcii európskych národov o EÚ. Mnohí sa stali dosť kritickými, čo bolo vo veľkej miere výsledkom toho, že Európska komisia zhromaždila neoliberalne opatrenia a zároveň tvrdila, že presadzuje známu "slobodnú a nenarušenú hospodársku súťaž", ku ktorej sa v rokoch 2009 až 2010 pridala kríza eura a hlboký vplyv hospodárskeho krízou. (Toussaint 2011)

Po postupnom utlmení dôsledkov finančnej a ekonomickej krízy, zasiahla Európu a najmä niektoré štáty EÚ migračná kríza. Riešenia, ktoré navrhovali predstavitelia inštitúcií EÚ a politici členských štátov EÚ boli

častokrát úplne rozdielne. Migračná politika v ostatnej dobe najviac rozdelila EÚ a vystavila ju doteraz najväčšej skúške. Navyiac súbežne s krízovými udalosťami sa čoraz intenzívnejšie diskutuje, či sa má EÚ viac integrovať a približovať sa modelu federálneho štátu, alebo naopak väčší priestor majú mať vlády členských štátov.

3 Metodológia

Vymedzenie pojmu jadro a periféria sa v odbornej literatúre začalo používať až na začiatku 21.storočia, napriek tomu, že vnímanie rozdielov medzi členskými štátmi EÚ bolo evidentné. Častejšie sa používali výrazy nespravodlivé, diskriminačné a pod., a aj to väčšinou v textoch, ktoré boli kritické voči EÚ. Jednou z najčastejšie kritizovaných politík, ktoré vykazuje aj v súčasnosti diskriminačné prvky voči novým členským štátom je napríklad spoločná poľnohospodárska politika.

Krízové javy ako boli finančná kríza a migračná kríza poukázali na rozdielne dôsledky, ktoré mali v členských štátoch EÚ. Na negatívne dôsledky krízových javov, ktoré mali rôzne dopady v jednotlivých členských štátoch reagovali nielen politické elity, ale aj občania a takisto bol zaznamenaný nárast euroskeptických až extrémistických nálad. Biela kniha o budúcnosti Európy bola reakciou na danú situáciu a napriek tomu, že sa tieto pojmy v nej nevyskytujú, začali sa používať nielen v jazyku politikov, ale aj v odbornej literatúre.

V článku využívame odborné publikácie, ktoré používajú pojmy heterogenita, konvergencia, divergencia (Staněk, Ivanová 2016),diferencovaná integrácia (Bertoncini 2017), autori ako Gracia (2017), Ágh (2016), Botta, Tippet, Onaran (2017) a ďalší používajú pojem jadro a periféria. Uvedení autori analyzujú tieto pojmy z rôznych aspektov skúmania, pričom jasne interpretujú výsledky svojich či už empirických výsledkov alebo diskusií.

Vnímanie integrácie je v členských štátoch EÚ rôzne, kým v občania v zakladajúcich štátoch vnímajú integráciu pozitívne, a to najmä v štátoch jadra (Nemecko, Francúzsko), v krajinách s diferencovanou integráciou (Dánsko, Veľká Británia) a v štátoch periférie je vnímanie integrácie skeptickejšie. (Bolstad 2015)

4 Aspekty skúmania jadra a periférie EÚ

Oblasť ekonomickej integrácie, alebo skôr konvergenie ekonomík členských štátov EÚ je z pohľadu rôznych analýz jadra a periférie EÚ najdôležitejším aspektom skúmania členských štátov. Signifikantným aspektom skúmania a zároveň sledovania je fiškálna politika členských štátov a to najmä dodržiavanie maastrichtských kritérií (pre krajiny eurozóny) predovšetkým dodržiavanie výšky deficitu verejných financií a celková výška štátneho dlhu. Pričom samotné členstvo krajiny v EMÚ neznamená

automaticky jej vyššie preferencie smerom k jadrú EÚ (príklad Grécka na jednej strane a Českej republiky na strane druhej).

To kým boli spôsobené krízové javy, ako sa správali banky, investori v štátoch najviac postihnutých krízou je predmetom samostatných analýz. Ako konštatuje Toussaint (2011), je to aj vzťahom bankového sektora jadra, disproporciami medzi prílevom a odlevom investícií najmä v štátoch východnej Európy. Globálna finančná kríza rozdelila EÚ na jadro a perifériu, pričom perifériu tvoria nové členské štáty. EÚ zaplatila vysokú cenu, že zanedbávala problémy na juhu a môže zaplatiť vysokú cenu, že zanedbáva problémy na východe. (Ágh 2016)

Európska centrálna banka (ECB) iste zohrala pozitívnu úlohu pri zachovaní stability v eurozóne, avšak dosiahli sa väčšie rozdiely medzi jadrom a perifériou, lebo finančná pomoc sa v konečnom dôsledku nedostala do domácich výrobných sektorov (rozumej periférie), ale do ekonomického jadra. Pretože existencia rozdielnej dynamiky jadra a periférie eurozóny a jeden spôsob menovej politiky nie je vhodný pre rôzne regionálne rozvojové problémy. ECB mala poskytovať pomoc pre tieto regióny inovatívnymi spôsobmi, kvantitatívne uvoľňovanie sa ukázalo ako neefektívne. (Botta, Tippet, Onaran 2018)

Na druhej strane treba otvorene povedať, že mnohé zo štátov EÚ nemajú na to, aby vstúpili do menovej únie. Je to pre nich trápenie a omnoho jednoduchšie by pre nich bolo, keby boli mimo EMÚ. (Staněk, Ivanová 2019)

Ďalším aspektom skúmania v kontexte jadro/periféria EÚ, je oblasť sociálnej politiky, ktorá je komplikovanou vzhľadom na jej rôznorodosť posudzovania. Pohľady na sociálnu politiku členského štátu sa môžu líšiť aj podľa očakávaní občanov, čo by im mal štát poskytovať. Tieto očakávania sa môžu líšiť v kontexte politického vývoja v štátoch východnej Európy, v ktorých ich občania sú zvyknutí na vyššiu mieru „dávania“ zo strany štátu. Solidarita je nielen ideologický koncept, ale aj praktický, ekonomický koncept, podľa ktorého ak potrebujete sociálnu podporu, dostanete ju od ostatných. Ale keď sa karta obráti a podporu potrebujú iní, zaplatíte za nich vy. (Briganti 2017)

Dvojrychlostný charakter dnešnej Európy je možno dokázať priepasťou, ktorá oddeľuje mzdy tých, ktorí žijú v bývalej východnej Európe, od tých, ktorí žijú a pracujú na Západe. (Keller 2017) Podobne môžeme hodnotiť aj výšku sociálnych dávok a iných opatrení v sociálnej oblasti. Otázka je, či výkonnosť a produktivita práce v krajinách tzv. východného bloku naozaj tak priepastne zaostáva ako je to pri mzdách. Odpoveď je omnoho zložitejšia – súvisí s celkovou štruktúrou našich ekonomík, vlastníckymi vzťahmi a tiež sídlom jednotlivých firiem. (Fassmann 2016). Štáty, ktoré sa orientujú len na montáž a finalizáciu výroby, nemožno považovať sa štáty s vysokými priemernými mzdami, čo ich automaticky diskvalifikuje z jadra EÚ. S toto oblasťou úzko súvisí vzdelávací systém členských štátov EÚ, investície do vedy a výskumu v pomere percentuálneho podielu výšky HDP členského štátu a ich celkový inovačný potenciál.

Myšlienka vytvorenia tzv. sociálnej únie naráža tak na obrovský rozdiel medzi výškou minimálnej mzdy, priemernej mzdy, výšky dôchodkov

a všeobecne ostatných sociálnych dávok v jednotlivých členských štátoch, najmä medzi západnými a východnými. Nereálnosť vytvorenia spoločnej sociálnej politiky sa nedávno preukázala pri znížení prídavkov na deti pre občanov ostatných členských krajín pracujúcich v Rakúsku.

V oblasti sociálnej politiky väčšia miera integrácie neodstráni zásadný problém a to je vzťah medzi zamestnancami a zamestnávateľmi, t.j. medzi veľkými nadnárodnými finančnými korporáciami, veľkými finančnými skupinami a ich zamestnancami. Pretože ako uvádza Keller (2017) tu zohrávajú úlohu len vlády členských štátov, ktoré samé prehlbujú divergenciu v mzdovej oblasti. Pretože len väčšia miera integrácie by mohla vziať moc vládam a parlamentom členským štátom EÚ v tejto oblasti.

Ďalším oblasťou sociálneho aspektu skúmania problematiky jadra a periférie EÚ je miera nezamestnanosti v členských štátoch EÚ, chudobnejšie regióny samozrejme vykazujú vyššie hodnoty, a špecifické formy nezamestnanosti – dlhodobá nezamestnanosť, nezamestnanosť marginalizovaných a iných ohrozených skupín je dlhodobo vysoká. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že celková miera nezamestnanosti v Eurozóne je dlhodobo vyššia ako celková miera nezamestnanosti v EÚ – 28. (Eurostat, 2019b)

Špecifický aspekt skúmania teórie jadro/periféria EÚ a to z geografického hľadiska skúmal Gracia (2017). Skúmal vzťah medzi devalváciou meny v chudobných štátoch Európy a vzdialenosťou od priemyselného jadra (tzv. Európsky Metropolis). Poukázal na fakt, že štáty, ktoré sú vzdialenejšie od takto definovaného priemyselného jadra vykazujú najväčšiu devalváciu svojej meny (Grécko) a najmenšiu tie, ktoré sú v centre jadra (Nemecko, Švačiaro). Čiže všetko sa deje v centre a štáty periférne sú menej konkurencieschopné. Svoj výskum dopĺňa o geografický aspekt ďalej o prípad Slovinska, ktoré vykazuje geografickú blízkosť k takto definovanému geografickému jadru. Túto blízkosť vykazuje aj Katalánsko, na základe ktorej ilustruje jeho ekonomickú prosperitu

Osobitným aspektom je postavenie EÚ v rámci sveta, vplyv vnútornej heterogenity EÚ a divergencie členských štátov v jednotlivých oblastiach. V súčasnosti je to najmä ohromná technologická priepasť medzi Európou a USA. Aj keď EÚ reaguje implementáciou svojich strategických programov v rámci svojich členských štátov, je to práve veľká divergencia dosahovania cieľov, ktorá je prekážkou pri dobiehaní sveta. Aké sú reálne možnosti niektorých členských štátov dosiahnuť výdavky 3 % HDP na vedu a výskum v rámci cieľa Stratégia Európa 2020? (Eurostat, 2019) Jednou z možností je vytvoriť nový prístup k využitiu výsledkov vedecko – výskumnej prostredníctvom európskeho patentu (Plechanovová a kol., 2006), čo by znamenalo zmeniť postoj členského štátu a EÚ, ktorý v tomto prípade vystupuje ako konkurent. Či všetky ciele Európy 2020 budú dosiahnuté, budeme vedieť až po roku 2020, čo však vieme dnes je, že napr. ani ciele predchádzajúceho strategického dokumentu (Lisabonská stratégia) neboli naplnené, najmä ciele týkajúce sa plnej zamestnanosti a rýchlejšieho ekonomického rastu. (Mach, 2012) Zaujímavé z pohľadu jadra a periférie sú

hodnotenia v tzv. Lisbon Review, kde je uverejnené poradie členských štátov EÚ v plnení cieľov Lisabonskej stratégie. Lepšiu výkonnosť preukázali niektoré nové členské štáty ako staré - napr. Taliansko. (Tiruneh, 2011)

5 Zhrnutie

Faktom je, že už teraz majú chudobnejšie štáty EÚ čoraz menšiu možnosť zabezpečiť sociálne práva svojich občanov na takej úrovni ako v bohatších členských krajinách. Priamym dôsledkom je postoj ich občanov k vládnymi inštitúciami a nepriamo aj k otázke európskej integrácie ako takej. Zároveň môžeme očakávať aj zmenu politického postoja občanov, pokiaľ sa začne meniť ich sociálny status k horšiemu, t.j. radikalizácia politickej scény v členských krajinách EÚ a to bez ohľadu, či sa jedná o jadro alebo perifériu. Pretože stále zostáva nezodpovedaná otázka, prečo za rovnakú prácu na rovnakom mieste nedostávajú zamestnanci rovnakú mzdu?

V tejto súvislosti sa vynára ďalšia otázka a to, či ďalšie rozširovanie EÚ nezvýši mieru heterogenity EÚ, pretože o vstup sa usilujú krajiny rozdielne nielen z pohľadu ekonomického (aj keď plnia požadované ekonomické kritériá), ale aj kultúrneho, historického, ale najmä v kontexte veľkých sociálnych rozdielov. Opatrenia ECB a európske fondy nenaplnili očakávania o znižovaní rozdielov medzi zaostalými a vyspelými regiónmi, ale stali sa nástrojom moci, či už v rámci členských štátov, ktoré sú čistými príjemcami, alebo zo strany európskych predstaviteľov. Zvyšovanie rozdielov medzi regiónmi, trvalé neriešenie problémov zaostalých regiónov môže priniesť ďalšiu krízu, ktorá je priestorom pre populistické a jednoduché riešenia. Nemožno viesť diskusie o jadre v jadre a periférii na periférii. (Ágh 2016)

Zoznam literatúry

- Ágh, A. (2016): The core-periphery divide in the EU transformation crisis: challenges to the Visegrád Four http://www.iesw.lublin.pl/rocznik/articles/RIESW_1732-1395_14-2-271.pdf
- Bertoncini Y. (2017): L'intégration Différenciée Dans L'union Européenne : Une Légitimité À Géométrie Variable <http://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/01/integrationdifferenciee-bertoncini-ijd-feb17.pdf>
- Bolstad, J. (2014) : Dynamics of European integration: Public opinion in the core and periphery http://www.eup.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/european-politics-dam/documents/People/Publications/Group_EUP/Boelstad/Dynamics.pdf
- Botta, A, Tippet, B., Onaran , O.(2018) : Core-Periphery Divergence And Secular Stagnation In The Eurozone https://www.feps-europe.eu/Assets/Publications/PostFiles/624_1.pdf
- Briganti, F. (2017): Jadro je samo osebe príliš úzky formát <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/interview/taliansky-politolog-jadro-je-samo-osebe-prilis-uzky-format/>
- Eurostat (2019 b) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics
- Eurostat (2019a) <https://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/europe-2020-strategy/main-tables>
- Fassmann, J. (2016):Mýty, fakta, souvislosti kolem nemzdových nákladů práce Odbory a Průmysl4.0 In. Pohledy 1/2016 <https://docplayer.cz/26433739-Myty-fakta-souvislosti-kolem-nemzdovych-nakladu-prace-odbory-a-prumysl-4-0.html>
- Gracia, E . (2017) The Curse Of Geography And The Dilemma Of Europe's Periphery <https://www.westga.edu/~bquest/2017/geography2017.pdf>
- Keller, J. (2017): Evropské rozpory ve světle migrace. Praha: Sociologické nakladatelství, 2017. ISBN 978-80-7419-249-4
- Mach, P. (2012) ja vystoupit z EU.Praha: Vydavatelství Dokořán s.r.o.. ISBN 978-80-7363-463-6
- Plechanovová, B.a kol.(2006) : Evropská unie na počátku 21. století. Refornní procesy a institucionální změna. Praha: Nakladatelství Karolinum. ISBN 80-246-1154-6
- Staněk P., Ivanová P.(2016) :Bratislava: Wolters Kluwer Európska únia na križovatke - Postrehy a inšpirujúce riešenia, s.125
- Tiruneh, W.M. (2011) : Determinaty ekonomického rastu a konkurencieschopnosti: Výzvy a príležitosti. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-7144-187-8
- Toussaint, E.(2011) : Core vs.periphery in the EU <http://www.cadtm.org/Core-vs-Periphery-in-the-EU> 21.6.2011

Lubica Harakaľová is an assistant professor at Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy, Faculty of International Relations at University of Economics in Bratislava, Slovakia.
[e-mail: lubica.harakalova@euba.sk]

Discussion

SOFT POWER AND CULTURAL DIPLOMACY OF SLOVAK REPUBLIC **MÄKKÄ SILA A KULTÚRNA DIPLOMACIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

Natália GODA

Abstract: The aim of the article is to provide an analysis of the current functioning of Slovak cultural diplomacy and its interconnection with Slovak institutions also the aim of the article is to introduce concrete tools, means and programs through which Slovakia realize its cultural diplomacy and spreads its culture and art abroad. The first chapter examines the theoretical level of the concept of soft power, from the perspective of various authors. Subsequently, the second chapter analyzes cultural diplomacy, while the third chapter deal with the activities of bodies responsible for the performance and management of cultural diplomacy.

Key words: *Soft power, cultural diplomacy, Slovak Republic*

1 Introduction

Culture has become an integral part of international relations. States have increasingly begun to use its potential for its own purposes and to manage its power in its own purposes. The cultural dimension of international relations, within the framework of the foreign policy of the state, deals with cultural, public diplomacy. Its role is to contribute to promoting the foreign policy interests of the state on the world stage by suitable use of culture.

The cultural diplomacy of the Slovak Republic has gradually begun to develop since the establishment of the independent Slovak Republic in 1993. However, the possibilities of developing the cultural diplomacy are naturally determined by the real possibilities and ambitions of the SR as a small state.

The notion of cultural diplomacy is part of the concept of soft power. Therefore, in the introductory part of the article, we will focus more closely on the definition of soft power, we will look at how individual authors define it and we will approach its individual components. In the second chapter, we pay attention to cultural diplomacy in general - we define the notion and functions of cultural diplomacy, we will identify the main actors of the cultural diplomacy of the state, the tools used by these actors in its implementation. The last part of the article is devoted to the analysis of tools of cultural diplomacy of the

Slovak Republic - we will deal with the activities of bodies responsible for the performance and management of cultural diplomacy. The aim of the article is to introduce concrete tools, means and programs through which Slovakia realize its cultural diplomacy and spreads its culture and art abroad.

2 Soft Power

Power in international relations has traditionally been defined in easily quantifiable „hard terms“, understood in the context of military and economic might. Hard power generally stands for: using force, the threat of force, economic sanctions, or inducements of payment. In contrast, soft power describes the use of positive attraction and persuasion to achieve foreign policy objectives (The Soft Power). Soft power can be defined in a number of ways.

Joseph Nye first developed the concept of soft power in his book *Bound to Lead* from 1990.¹³ According to him, the soft power as *„the ability to affect others to obtain the outcomes one wants through attraction rather than coercion or payment. A country’s soft power rests on its resources of culture, values and policies“* (Nye 2008: 94).

Breslin says that *„soft power is conceived as the idea that others will align themselves to you and your policy preferences because they are attracted to your political and social system, values and policies“* (Breslin 2011: 8).

To add some further definition, according to Cambridge dictionary, soft power means the use of a country's cultural and economic influence to persuade other countries to do something, rather than the use of military power (Cambridge Dictionary).

Joseph Nye set out three primary sources of soft power political values, culture, and foreign policy. States have a number of ways to use employ soft power techniques in their international relations, as well as in their domestic politics.

If the state, which is using Soft power as a part of its diplomacy want to be successful, has to promote its policies favorable to others. States, which are trying to hide its bad policy by soft power is mostly self- serving or arrogant, they are not representing soft power right way.

3 Cultural diplomacy

The notion of cultural diplomacy becomes large today in the foreign policy practice of nation and states as well as in cultural discourse. Subject of cultural diplomacy is a component of soft power and includes a wide range of

¹³ His point was that the US was the strongest nation on earth in military and economic terms. And he has suggested that also the values and ideals that gave substance to the “hard stuff,” meaning that liberty, democracy and culture the American way were also factors to take into account.

actors and interest activities. There is often a lack of clarity in the way the notion is used, on exactly what its practice involves and there is no consensus on definition of this term.

Polish theorist (M. Ryniewska) defines cultural diplomacy as: building a positive image of the state through a culture that aims to strengthen mutual understanding among nations.

According to the US Department of State, cultural diplomacy is considered as an attempt to spread culture to the world through music, art, philosophy, or values (US Department of State).

In the opinion of E. Paitinka (2015: 120), the cultural diplomacy has the following three basic functions:

1. Promoting implementation of foreign policy priorities of the state
2. Formation of the cultural identity of the state
3. Promoting friendly relations between states

Culture represents an ideal medium for public diplomacy, since it has the ability to reach substantial numbers of people. It has an essential role in the process of enriching a country's reputation, in driving public perceptions towards more durable understanding of the country and its values (Anholt 2007). The cultural aspect of national image is irreplaceable, because it is uniquely linked to the country itself and it is dignifying because it shows the spiritual and intellectual qualities of the country's people and institutions.

The common motivation of cultural diplomacies of all countries is to promote them self in a positive way. To fulfill this goal states mostly use their financial and human capital for supporting cultural centers which are based in other counties, for organizing cultural events, teaching language, exchanging artist, exchanging students, teachers or scientist, presenting domestic cinematography, literature, art and more.

As a good example for promotion domestic culture abroad we consider Cultural centers. Cultural centers are one way how to transfer culture through cultural diplomacy abroad. To the most influential cultural centers belong Alliance Française, the British Council and the German Goethe Institute, and the active Cervantes Institute set up by the Spanish Government. The cultural departments of the embassies complement the agenda of the cultural centers, and if such a center does not operate in the country, the embassy replaces it fully. Their main activity is primarily to teach a language complemented by other cultural activities such as lectures, exhibitions, concerts and other forms of art presentation. These activities generally determine the direction of cultural diplomacy of individual states

Exchange people has shown as a good tool for cultural diplomacy. Exchanges of artists and personalities of cultural life are organized with the aim of expanding cooperation with local artists and presenting art activities abroad in the form of concerts, exhibitions, and dance performances. In some countries exist specialized organizations which support foreign artists, eg. Visiting Arts in the UK and Cultures France in France

Academic exchanges for students, teachers, and scientists are becoming increasingly attractive. They enable new approaches to teaching and research and apply lessons learned to improve home country conditions. Getting to know the host country its language are good prerequisites for creating friendly relationships and making future collaboration easier.

Translation support helps to present home literature in the host state and allows foreign readers to get to know, for example, history, current life, and views on the political situation that also affects foreign policy (Tomalová 2008).

4 Cultural diplomacy of Slovak republic

Character of Slovak cultural diplomacy is naturally determined by the real possibilities and ambitions of the SR as a small state. The emphasis of the CD of Slovak Republic is therefore mainly on building the cultural identity of the Slovakia in international relations and the focus of the Slovak cultural presentation is aimed primarily at promoting the SR as an attractive holiday destination in order to support active tourism (Ministry of Foreign Affairs: Representation of Slovak) In other areas, the possibilities of the CD of the Slovak Republic are particularly limited for financial reasons.

4.1 Institutions supporting cultural diplomacy of Slovak Republic

Ministry of foreign affairs and European affairs of the Slovak republic is the central authority of the Slovak Republic responsible for the implementation of the cultural diplomacy of Slovakia. The aim of the CD is to promote Slovak culture through its dissemination abroad, to help the spread of foreign culture in Slovakia, to promote tolerance, mutual respect and dialogue of civilizations and their enrichment. The Ministry also developed several strategic documents focusing on the area of public diplomacy - *Medium-term Public Diplomacy Development Concept in the conditions of the Ministry of Foreign Affairs of 2009 or the Annual Report of Ministry of foreign affairs and European affairs of SR for 2017*. Within the Ministry of Foreign Affairs there is a Department of Public and Cultural Diplomacy, which includes two departments - The Department of Public Diplomacy and the Department of Cultural Diplomacy. The Department of Cultural Diplomacy is in charge of the following tasks (Ministry of Foreign Affairs: Cultural diplomacy):

- Formation and implementation of bilateral relations in the field of culture, education and science - as an example, the *Agreement between the Government of the Slovak Republic and the Government of the Republic of Kenya on Cultural Cooperation* in 2011
- Management of activities of Slovak Institutes
- Development of multilateral relations in the field of international cultural cooperation
- Representation of the Ministry in international cultural organizations - as an example - UNESCO, the Visegrad Group, the International Organization of Francophonie

- Presenting the cultural values of other countries in the SR - within this area, it also supports the support of national minorities living in the Slovak Republic, for example *The Culture of National Minorities Program 2011* or participation in *International Days of Francophonie*

As an great example of activity of Slovak embassy we can see in Croatia. In the framework of the promotion of Slovak art and culture in Croatia, the Embassy of the Slovak Republic in Zagreb organized on 19 and 20 November 2018 the sixth year of the project "*Slovak Culture in Zagreb*". The opening of the exhibition "*Slovak Illustrators at the BIB 1967 - 2017*" was organized within the project. It was the collection which represents a representative, artistically quality sample of the creation of Slovak illustrators of children's books for the period of 50 years. This year's Slovak Culture in Zagreb is also presented by an exhibition of originals of Slovak postage stamps. This is a traveling exhibition project for the 25th anniversary of the statehood of the Slovak Republic. Another topic of the Slovak Culture project in Zagreb was the discussion of "Litera Tour" with representatives of contemporary Slovak literary generation by Radovan Potočár and Václav Kostelansky at the Faculty of Arts of the University of Zagreb (Ministry of Foreign Affairs: Slovak Culture in Zagreb).

The Ministry of Culture of the Slovak Republic is the central state authority responsible for culture and its funding and its primary objective in the field of foreign policy is the presentation and visibility of Slovak culture at home and abroad. The most significant activities are developed within the framework of the individual programs of the European Union, the Central European Initiative, the Council of Europe and Visegrad cooperation. In 2009 Ministry of foreign affairs of the SR and Ministry of culture of the SR signed a *Cooperation Agreement to ensure the tasks of cultural diplomacy and the presentation of Slovak art and culture abroad*.

4.2 Nation branding of Slovakia

National branding is perceived by the Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of the Slovak Republic as a process of branding the landscape, identifying the most relevant attributes specific to our country, their attractive and trustworthy expression and delivery to target groups. The aim is to create and introduce into the presentation practice of the Slovak Republic a set of attractive, trustworthy communication messages and their graphic representations, which are identified by relevant domestic actors and which will help to create a positive image of Slovakia abroad. The quality presentation of the landscape helps to create better conditions for attracting foreign investments, increasing our attractiveness for tourists and supporting the export of Slovak products to world markets (Ministry of Foreign Affairs: Nation branding).

The Slovakia.travel portal was created on the basis of a project called National Single Tourism Information System of the Slovak Republic. The project was implemented under measure 2.3 of the Sectoral Operational

Program Industry and Services for the Slovak Tourist Agency. It is the official, central information and tourism information system of the SR (the official tourist portal of Slovakia) on the Internet, which is to promote Slovakia as a tourist destination. The main mission and priority of this portal is the provision of information and motivation to tourists – including the information about destinations, Slovakia UNESCO Sights, Tourist regions, Culture and monuments, traditions and gastronomy, History, Practical information, Promo videos, events etc (Slovakia.travel).

Slovakia has its own new visualization since 2016 - a slogan and the brand *Good Idea Slovakia* – an uniform visual identity of state administration, coherence of government policies and the need for a systematic solution of the unified presentation of the Slovak Republic abroad in the future. According to Minister of Foreign Affairs and European Affairs this slogan means that Slovakia is a country of good ideas. The aim is a graphical visualization of our country and an idealized story to be communicated (Ministry of Foreign Affairs: Good idea Slovakia).

4.3 Spread of Slovak culture abroad

In this part we will focus on different tools through which Slovak Republic realizes its cultural diplomacy – Slovak Institutes, film production, Slovak folklore.

Slovak Institutes represent the institutional basis for the presentation of Slovak art and culture abroad. Currently there are 8 Slovak cultural institutes in these capital cities: Berlin, Budapest, Moscow, Paris, Prague, Rome, Warsaw and Vienna.

Slovak institutes and embassies of the Slovak Republic regularly organize various events, such as the exhibitions for important anniversaries of important personalities or anniversaries of important historical events in the area of promotion and presentation of Slovakia (Ministry of Foreign Affairs: Slovak Institutes). As an example is an exhibition to mark the 80th anniversary of the tragic death of M.R. Štefánik under the title *M.R. Štefánik, the astronomer, the soldier, the politician (1880-1919)* or the exhibition *Slovakia - the Velvet Revolution of 1898*, which was realized in 2009.

Even though our film industry is relatively small, we can also enjoy quality pictures. Many of them have been celebrated not only at home but also abroad and have won many awards.

- Shop on Parade/ Obchod na korze

Obchod na korze is the only Slovak film that has won the Oscar price. The film shows the dark period of the Slovak state and the arization.

- I'm sitting on a show and I'm fine/ Sedím na konári a je mi dobre

The 1989 film was awarded at the film festival in Venice, Strasbourg and Moscow, also at the Czechoslovak Film Festival. The film reveals the story of four young people living in the post war period.

- Eva Nová

The film about a once-famous actress has earned several awards, but the biggest one is the Critics Award at the Toronto International Film Festival.

- The Teacher/ Učiteľka

Thanks to the talent of the actress who played the main character, she was awarded the Best Female Actress Award in Karlovy Vary. However, the teacher was also interested in nominations on the Czech Lion/ Český lev or at the price of the Sun on the net/ Slnko v sieti.

- The Line/ Čiara

An outstanding Slovak film from last year won the prize for directing at the Karlovy Vary Festival and Best Art Direction in Chicago. The story from the Slovak border also crazed spectators and literally beat the recordings in cinemas.

4.4 Other tools of promoting Slovak culture abroad

- The Slovak folk artistic group SĽUK

SĽUK is a professional artistic body in Slovakia and was involved in the digitization of the cultural heritage of Slovakia, the digital content created is available on the Slovakiana portal. SĽUK builds on folk traditions, crafts them, develops it into a stylized artistic expression that it presents through program performances. The whole production of SĽUK is a collective artistic creation with a wide range of collaborators - composers, choreographers, artists, folklore professionals, pedagogues, etc. Besides rich domestic production, SĽUK has successfully represented Slovak folk art in almost all countries of Asia, Africa and America (SĽuk.sk: SĽUK).

- The Literary Information Centre

LIC is a conceptual documentary workplace in the field of original literary work in the Slovak Republic and Slovak literary work abroad. In this context, LIC performs in particular the following tasks: continuously monitors and provides a presentation of Slovak literature in Slovakia and in the world, cooperates with foreign publishers in the publishing of works by Slovak authors and financially supports these editions, cooperates with foreign organizations working in the field of artistic translation in order to spread the values of Slovak literature, organizes book expositions of the Slovak Republic at selected book fairs and exhibitions abroad together with accompanying literary and cultural events (licentrum.sk: About us).

- Folkloria

Folkloria - The Museum of Traditional Folk Clothing, is a project of modern, interactive and exceptional character and exposure of Slovak costumes. The glory of Slovak costumes, connected with diversity and wide variability, is an invaluable cultural heritage of our nation, which we must approach the general public.

- PRO LIBRIS

The joint program of the *Ministry of Culture of the Slovak Republic*, *Slovnaft* and the *Central European Foundation* is supporting the publication of works by young artists and the publication of translations of contemporary European literary works. The aim of the project was to support prose and poetic works, or the first edition of the artistic creation from European literature to the Slovak language.

This program was designed for writers and translators and focused on two categories of book publishing - the publication of works by young Slovak authors under 35 and the publishing of the translational artistic literature of contemporary European works.

The aim of the program was to support the development of Slovak literature and increase the availability of translations of contemporary European works (Slovnaft: New grant program).

- Portal of culture SLOVAKIANA

In November 2015, the Slovakiana Culture Portal was launched, making the results of the digitization of the Slovak cultural heritage available for the professional and non-professional public. The portal is part of the *European cultural portals network* headed by the cultural portal Europeana. Content on the portal will be continually updated with further digitization of cultural heritage (Slovakiana: Cultural Heritage).

5 Summary

Cultural diplomacy, as a sector of diplomacy, is primarily related to foreign policy, but equally to its cultural policy. In line with their objectives, as the component of soft power concept is involved in facilitating the international exchange of ideas, information and cultural values, and is the preferred method of achieving trust and goals in peaceful ways.

This sector of diplomacy co-creates a picture of the country, which is one of the important factors enabling the successful promotion of national interests in the political, security and economic spheres. Therefore, even a small state such as the Slovak Republic strives to gain international influence through various instruments of cultural diplomacy - by supporting cultural events, exchanging personalities of cultural life, educational institutions, translations, academic exchanges, as well as through film production and artistic activities of folklore ensembles. A very important instrument of cultural diplomacy is the Slovak Institutes and their current number - 8 is based on the current financial support and the value orientation of the Slovak foreign policy.

The cultural diplomacy of the Slovak Republic falls under the competence of several actors - the Ministry of Culture of the Slovak Republic in the field of methodology of Slovak Institutes, the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic in the field of management of Slovak Institutes and the concept of a unified presentation of Slovak art and culture abroad.

The current network of Slovak Institutes as a manifestation of Slovak cultural diplomacy is becoming an increasingly important and promising instrument of Slovak foreign policy thanks to the successful events in the form of exhibitions, films, theater performances, celebrations of various anniversaries and other thematic programs, which only prove the effective use of the cultural potential of Slovakia through Slovak Institutes, which continuously contribute to creating a positive image of Slovakia abroad. Therefore, it is strategically important for the Slovak Republic to provide sufficient financial coverage in this area of foreign policy in the future.

References

- Anholt, S. (2007): *Competitive Identity. The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*.
- Breslin, S. (2011): *The soft Notion of China's Soft Power*. [cit.2019-06-02]. Available online: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Asia/0211pp_breslin.pdf s.8.
- Cummings, M. (2003): *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. Cultural Diplomacy Series.
- Lic: About Us. [cit.2019-10-02]. Available online: <http://www.litcentrum.sk/lic>.
- Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of Slovak Republic: Presentation of Slovak Republic Abroad. [cit.2019-08-02]. Available online: https://www.mzv.sk/ministerstvo/verejna_diplomacia-prezentacia_slovenska_v_zahranici.
- Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of Slovak Republic: Cultural Diplomacy. [cit.2019-08-02]. Available online: https://www.mzv.sk/ministerstvo/kulturna_diplomacia.
- Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of Slovak Republic: Slovak Culture in zagreb. [cit.2019-09-02]. Available online: https://www.mzv.sk/detail-aktuality/-/asset_publisher/Hp2qxs2Z6I5/content/slovenska-kultura-v-zahrebe.
- Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of Slovak Republic: Nation Branding of Slovakia. [cit.2019-09-02]. Available online: https://www.mzv.sk/ministerstvo/verejna_diplomacia-branding_slovenska.
- Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of Slovak Republic: Good Idea Slovakia. [cit.2019-10-02]. Available online: <https://www.mzv.sk/znacka-slovenska/strucny-prehľad-doterajsich-aktivit>.
- Ministry of Foreign Affairs and European Affairs of Slovak Republic: Slovak Institutes. [cit.2019-10-02]. Available online: Nye, J. (2008): *Public diplomacy and soft power*. 2008. s. 94.
- Cambridge Dictionary: Soft Power. [cit.2019-06-02]. Available online: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/soft-power>.
- Paitinka, E.(2015): *Cultural Diplomacy and Its Organizational and Institutional Models In Selected States*. In: Journal Of International Relations. s. 120.
- Ryniejska, M.(2009): *Cultural Diplomacy as a Form of International Communication*. [cit.2019-06-02]. Available online: <http://www.interarts.net/descargas/interarts664.pdf>.
- Sluk: [cit.2019-10-02]. Available online: <http://www.sluk.sk/sk/sluk>.
- Slovakia.travel: About Slovakia.travel Portal. [cit.2019-09-02]. Available online: <http://slovakia.travel/o-portali>.

- Slovnaft: New Grant Program of Supporting Literature Pro Libris. [cit.2019-10-02]. Available online: <<https://slovnaft.sk/sk/o-nas/pre-media/aktuality/1694-nov-grantov-program-podpory-literatury-pro-libris/>>.
- The Soft Power: What is Soft Power? [cit.2019-06-02]. Available online: <<https://softpower30.com/what-is-soft-power/>>.
- Tomalová. E (2008).: *Kulturní diplomacie: Francouzská zkušenost*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2008. ISBN 9788086506739.
- US Department of State: 2005 - Cultural Diplomacy: The Linchpin of Public Diplomacy. [cit.2019-06-02]. Available online: <<https://www.state.gov/pdcommission/reports/54256.htm>>. <https://www.mzv.sk/ministerstvo/kulturna_diplomacia-slovenske_instituty>.
- Slovakiana: Slovakiana Cultural Heritage of Slovakia. [cit.2019-10-02]. Available online: <<https://www.slovakiana.sk/>>.

Natália Goda is an internal doctoral student at Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy, Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Slovakia.
[e-mail: natalia.goda@euba.sk]

Discussion

SLOVENSKO A OBSE **SLOVAKIA AND OSCE**

Marcela BARČÁKOVÁ

Abstract: The Organization for Security and Cooperation in Europe is currently the largest regional security organization. The Slovak Republic chairs this organization from January 1, 2019 for one calendar year. Since we consider this Presidency to be important and complex, not only for the Presidency itself, but also for the Slovak Parliament, the government, and the ministries, we have decided to contribute to the OSCE debate with this article. The aim of our contribution is to point out the activities of the Organization for Security and Cooperation in Europe, as well as to bring this organization closer to both the general public and the professional public.

Key words: *OSCE, Slovakia, Chairmanship, priorities, organization, security*

1 Úvod

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe je aktuálne najväčšou regionálnou bezpečnostnou organizáciou. Slovenská republika predsedá tejto organizácii od 1. januára 2019 po dobu jedného kalendárneho roku. Nakoľko vnímame toto predsedníctvo ako dôležité a komplexne náročné, nielen pre samotnú funkciu predsedníctva, no taktiež pre slovenský parlament, vládu, či samotné ministerstvá, rozhodli sme a prispieť k diskusii o OBSE týmto príspevkom. Cieľom nášho príspevku je poukázať na činnosti a aktivity Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, no v neposlednom rade túto organizáciu priblížiť pre laickú ale i odbornú verejnosť. Okrem iného máme za cieľ bližšie poukázať na predsedníctvo a priority Slovenska v OBSE.

2 Metodika práce

V našom príspevku sme použili primárne deskriptívnu metódu, a to najmä pri opise činností, aktivít a organizácie OBSE samotnej. Sekundárnou metódou je použitie empiricko-analytického hľadiska s využitím primárnych zdrojov ako vedecké a odborné články, no taktiež zdroje ako osobné rozhovory a vyhlásenia dostupné na internetových portáloch. Sekundárnym zdrojom sú dáta dostupné na internetových stránkach OBSE, ktoré využijeme najmä pri deskripcii samotnej organizácie.

Príspevok je rozdelený na dve základné časti. Prvou z nich je priblíženie Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe ako takej - vznik, pôsobenie, misie a ciele. Túto časť sme sa rozhodli venovať samotnej OBSE najmä pre definovanie a deskripciu danej organizácie, pre lepšie pochopenie jej činností a aktivít. Druhou časťou je priblíženie predsedníctva Slovenskej republiky a priority, ktoré si Slovensko na začiatku predsedníctva OBSE stanovilo. Snahou bolo prispieť k diskusii o tejto organizácii, no taktiež prispieť k diskusii o vážnosti a prestíži tohto predsedníctva nielen pre Slovenskú republiku, no i pre širšie spektrum členských štátov.

3 Výsledky výskumu

OBSE je najväčšou regionálnou bezpečnostnou organizáciou na svete. Jej členom je 57 členských štátov a má aj ďalších 11 partnerských krajín. Členovia OBSE sa spoločne usilujú o mier a stabilitu a jej cieľom je taktiež zabezpečovanie demokracie. OBSE možno chápať ako určitú platformu, resp. fórum na ktorom je možný dialóg pre udržiavanie mieru, stability, prevenciu agresie, slobody médií a demokratizácie vo svete. Členské krajiny sú Albánsko, Andora, Arménsko, Azerbajdžan, Belgicko, Bielorusko, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Cyprus, Česká republika, Čierna Hora, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Gruzínsko, Holandsko, Chorvátsko, Írsko, Island, Kanada, Kazachstan, Kirgizsko, Lichtenštajnsko, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Maďarsko, Malta, Moldavsko, Monako, Mongolsko, Nemecko, Nórsko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, Ruská federácia, San Marino, Severné Macedónsko, Slovenská republika, Slovinsko, Spojené kráľovstvo, Spojené štáty americké, Srbsko, Svätá stolica, Španielsko, Švajčiarsko, Švédsko, Tadžikistan, Taliansko, Turecko, Turkménsko, Ukrajina a Uzbekistan. OBSE v jednotlivých regiónoch spolupracuje aj s partnermi pre spoluprácu v Ázii, ktorými sú Afganistan, Austrália, Japonsko, Kórejská republika, Thajsko a s partnermi pre spoluprácu v regióne Stredozemného mora, ktorými sú Alžírsko, Egypt, Izrael, Maroko, Tunis a Jordánsko (MZV SR 2019)

Vznik Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe siaha do sedemdesiatych rokov 20. storočia, kedy ešte pôsobila pod názvom Konferencia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (ďalej ako KBSE). Helsinským aktom z 1. augusta 1975 sa 35 členských krajín zaviazalo rešpektovať spoločné pravidlá a princípy, tzv. Dekalóg. Dekalóg bol akýmsi Desatorom, resp. predstavoval desať princípov, ktoré usmerňovali správanie sa členských štátov voči sebe, no taktiež navonok. Usmerňovali komunikáciu členských krajín a zároveň komunikáciu pri možných konfliktoch, či nedorozumeniach. Desatoro princípov sa vzťahovalo konkrétne na:

1. zvrchovanú rovnosť a rešpektovanie práv vyplývajúcich zo zvrchovanosti;
2. nepoužitie sily alebo hrozby silou;
3. neporušiteľnosť hraníc;
4. územnú integritu štátov;

5. mierové riešenie sporov;
6. nezasahovanie do vnútorných záležitostí;
7. rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd, vrátane slobody myslenia, svedomia, náboženstva a presvedčenia;
8. rovnoprávnosť a právo národov na sebaurčenie;
9. spoluprácu medzi štátmi;
10. svedomité plnenie záväzkov podľa medzinárodného práva. (Helsinský dekalóg 1975: 2-4)

Konferencia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe celý čas plnila úlohu platformy pre otvorený dialóg medzi krajinami. Túto platformu využíval aj komunistický blok a Západ. Počas Studenej vojny a najmä jej koncom sa KBSE konala v novembri 1990, kedy sa zorganizoval summit v Paríži, kde KBSE pracovala aj na svojich stálych štruktúrach, manažérskych činnostiach, či vytvorení svojich prvých misií. V roku 1994 sa konal summit v Budapešti, kde sa názov z Konferencie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe oficiálne mení na Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (ďalej ako OBSE). Názov sa oficiálne mení k 1. januáru 1995 a robí tak s cieľom, aby OBSE lepšie vystihovala svoju činnosť a aktivitu (OSCE 2019). Touto transformáciou sa OBSE stala plnohodnotnou organizáciou, ktorá má za cieľ okrem iného aj udržiavanie mieru, prinášanie platformy pre diplomaciu a v neposlednom rade preventívne pôsobenie voči konfliktom.

Členské štáty a partnerské krajiny OBSE spoločne pokrývajú pomerne veľké geografické územie. Zahŕňajú oblasť Európy, Kaukazu, Strednej Ázie, severnej Ázie a severnej Ameriky. Hovorí sa taktiež, že sa OBSE rozprestiera „od Vancouveru po Vladivostok“. (Goda - Báňaiová 2017: 7). Pri tak veľkom území a pri takom veľkom počte členov OBSE sa vynára otázka, akým spôsobom spolu fungujú, resp. ako dosahujú rozhodnutia. V prvom rade treba uviesť, že všetky členské krajiny a partneri majú rovnaké práva. Rozhodnutia v rámci OBSE sa prijímajú konsenzom a rozhodnutia sú politicky záväzné (MZV SR 2019). Implementovanie do praxe nie je povinné v rámci uvedenia rozhodnutia do právnych štruktúr, no OBSE funguje taktiež na dôvere a dobrej vôli, a preto sa jedná o politicky záväzné rozhodnutie. To, či sa rozhodnutie v praxi implementuje alebo neimplementuje ostáva na rozhodnutí danej krajiny.

Aj práve kvôli tomu by sa mohlo na Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe pozerieť ako na menej dôležitú organizáciu. Dovolíme si nesúhlasiť, pretože práve kvôli OBSE a platforme pre dialóg, ktorý ponúka môžu krajiny vyjadrovať svoj názor a diskutovať na neutrálnej pôde. Výhodou OBSE je taktiež jej aktivita a prítomnosť „v teréne“ a teda na misiách, kde napomáha k dosahovaniu mieru, k pomoci novinárom, je tzv. „očami a ušami“ pre úradníkov, ktorí nemajú možnosť, či priestor sa dostať do terénu a v neposlednom rade pomáha pri vycvičovaní polície, či pomáhajú školám (Goda - Báňaiová 2017: 10).

Ako sme spomínali, OBSE sa rozhoduje na základe konsenzu. Rozhodujú sa na základe dialógov, ktoré vedú každý týždeň na Stálej rade, čo je pravidelný rozhodovací orgán OBSE. Ohľadom vojenských otázok sa

štáty stretávajú na Fóre pre bezpečnostnú spoluprácu a každoročné zhodnotenie práce a ďalšieho smerovania organizácie sa uskutočňuje na Ministerskej rade. Na tejto rade krajiny spoločne volia Generálneho tajomníka, ktorý spolu so Sekretariátom sídli vo Viedni. Inštitúcie, ktoré fungujú v rámci OBSE sú tri. Každá z nich sa špecializuje na inú oblasť. Prvou inštitúciou je Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (skratka ODIHR). Táto inštitúcia má svoje sídlo vo Varšave a hlavnou náplňou práce je monitorovanie dodržiavania ľudských práv, ich implementovanie, dodržiavanie práv a pod. Pozoruje parlamentné voľby v členských krajinách, diskrimináciu a fungovanie právneho štátu. Ďalšou inštitúciou, ktorá sídli vo Viedni je zodpovedná za monitorovanie slobody médií a sledovanie, či sa porušujú slobody prejavu. Táto inštitúcia sa nazýva aj Predstaviteľom pre slobodu médií. V Hágu využíva tzv. tichú demokraciu inštitúcia Vysokého predstaviteľa pre otázky národnostných menšín. Diplomaciu využíva najmä pri riešení otázok etnického napätia, ktorého ignorovanie by mohlo viesť k vážnym konfliktom, k ohrozeniu mieru a bezpečnosti v regióne. V rámci OBSE poznáme ešte Parlamentné zhromaždenie, ktorého úlohou je sledovanie parlamentných volieb v krajinách, či sa dodržia všetky práva a slobody, no taktiež sa toto Parlamentné zhromaždenie využíva pri terénnych návštevách. V Parlamentnom zhromaždení sa združuje viac než 300 účastníkov z parlamentov krajín OBSE (OSCE 2019).

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe funguje v troch dimenziách, na troch pilieroch. Tým prvým je politicko-vojenská dimenzia, ktorá rieši najmä konfliktné oblasti, no taktiež určuje do akej miery sú transparentné vojenské cvičenia členských krajín. Druhým pilierom je ekonomicko-environmentálna dimenzia, ktorá predstavuje priestor na diskusiu o infraštruktúre, ochrane životného prostredia a ekonomiky. Treťou, taktiež dôležitou dimenziou je ľudsko-právny pilier, ktorý v jednotlivých krajinách sleduje a monitoruje ľudské práva a slobody.

Predsedom OBSE sa stáva minister zahraničných vecí krajiny, ktorá je aktuálne ustanovená za predsednícku krajinu organizácii. Spolupracuje s predchádzajúcim a nadchádzajúcim predsedom OBSE a teda vzájomne tvoria Predsednícku Trojku. Predsedníctvo trvá jeden kalendárny rok a ustanovuje sa rozhodnutím Ministerskej rady. Úradujúci predseda, a teda úradujúca krajina má za úlohu počas svojho úradovania na zodpovednosti poskytovanie pomoci, poradenstva a koordinácie aktivít OBSE. Taktiež je jej úlohou viesť summity, či oznamovať rozhodnutia Ministerskej a Stálej rady. V spolupráci s jednotlivými krajinami môže vymenúvať osobných a osobitných predstaviteľov (Goda – Báňaiová 2017: 9).

3.1 Slovensko a OBSE

Priority Slovenskej republiky v OBSE sú najmä vo vybudovaní a udržiavaní mieru, tzv. bezpečnostnej komunity. Dôležité pri tejto činnosti je obnoviť dôveru medzi krajinami. Aj preto má Slovensko záujem na niekoľkých bodoch v rámci OBSE. Medzi tieto body patrí implementácia konkrétnych krokov a záväzkov, na ktorých sa krajiny dohodli; podporovať autonómiu

jednotlivých krajín; neustále pracovať na zefektívnení a vyriešení energetickej bezpečnosti, či zúčastňovať sa pozorovacích misií (MZV SR 2019).

Predsedníctvo nie je len formálne, no taktiež sa vďaka nemu vieme posunúť dopredu a to najmä vďaka našej diplomacii. Mottom nášho predsedníctva je „Predsedníctvo orientované na človeka“ (TASR 2019) To znamená, že Slovensko a jeho priority budú orientované na ľudí a ich potreby. Štátny tajomník MZVaEZ SR a Splnomocnenec ministra pre prípravu predsedníctva Slovenska v OBSE Lukáš Parížek sa vyjadril, že nie je cieľom finálne vyriešiť problémy, ktoré aktuálne existujú v rámci OBSE, aj keď by to bolo samozrejme pozitívne. No ako vraví, v rámci jedného kalendárneho roku je pomerne veľký záväzok sľubovať tak veľký krok. Cieľom je udržiavať mier a snahou je posunúť sa o krok dopredu pri riešení problémov, napr. na Ukrajine. Možno najlepšie to vystihuje jeho vyjadrenie, ktoré hovorí, že bezpečnosť ako taká nie je samozrejmosťou a treba „byť nielen konzumentom bezpečnosti a tešiť sa mierovému rozvoju našej spoločnosti a našej krajiny, ale takisto aj poskytovať určitú pridanú hodnotu pre medzinárodné spoločenstvo“ (MZV SR 2018).

Slovensko zaujalo vedúcu pozíciu v Predsedníckej Trojke začiatkom roka 2019. Predtým sa Slovensko napríklad pripravovalo na predsedanie OBSE v Stredomorskej kontaktnej skupine, ktorú tvorí 6 kontaktných štátov, ktoré nie sú účastníkmi štátmi OBSE, ktorému Slovensko predsedalo. V rámci predsedníctva malo Slovensko časť pripraviť sa na túto úlohu a v podstate má v rámci predsedajúcej Trojky šancu nastoľovať a ovplyvňovať témy, ktoré sa riešia na pôde OBSE po dobu troch kalendárnych rokov. Je to tým, že sa na prípravu podieľa v komunikácii s aktuálnym a predchádzajúcim predsedajúcim štátom, zisťuje očakávania, aké priority riešiť, a taktiež ktoré problémy treba pokrývať viac, či menej. V rámci prípravy na Predsedníctvo Slovensko pracovalo aj na bilaterálnej komunikácii s danými štátmi s cieľom získania dôvery, no taktiež podpory, pretože pokiaľ by sme nemali podporu v rámci OBSE krajín, nebolo by možné dosiahnuť konsenzu, či pokroku.

Prioritou Slovenska je v prvom rade pokračovať v práci predchádzajúcich predsedníctiev a teda dodržať akúsi kontinuitu. Za cieľ SR má taktiež zvyšovanie dôvery v rámci organizácie a podporiť štruktúrovaný dialóg, nielen diskusiu. Má za cieľ zamerať sa aj na aktuálnu situáciu v regióne. Podľa vyjadrení Ministerstva zahraničných vecí sa Slovensko v OBSE rozhodli podporiť Trilaterálnu kontaktnú skupinu, Ženevské medzinárodné diskusie, Minský proces, Normandský formát a Osobitnú pozorovaciu misiu (SMM) na Ukrajine, rokovania 5+2 o konflikte v Moldavsku, podporovať prevenciu násilného extrémizmu a radikalizácie, ktoré častokrát vedú k terorizmu a v neposlednom rade má za cieľ zvyšovať kybernetickú bezpečnosť. Má za cieľ komunikovať v otázkach energetickej bezpečnosti, v otázkach ekonomickej spolupráce a v neposlednom rade má za cieľ presadzovať toleranciu, rešpektovať ľudské práva a slobody, nediskrimináciu a podporovať vzdelávacie aktivity (MZV SR 2019).

4 Zhrnutie

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, ktorá vznikala postupne zo záverov Helsinského záverečného aktu, dáva priestor pre otvorený dialóg účastníckym krajinám s cieľom fungovania čo najefektívnejšie, preventívne a medzinárodne. Predsedníctvo Slovenskej republiky tejto bezpečnostnej regionálnej organizácii začalo predsedáť 1. januára 2019 a nesie so sebou zodpovednosť, no taktiež medzinárodnú úlohu poukázať na efektivitu a schopnosť našej diplomacie.

Týmto príspevkom sme chceli prispieť k diskusii o vážnosti a dôležitosti OBSE. Našou snahou bolo priblížiť jej činnosti, aktivity a ciele nielen odbornej, no taktiež aj laickej verejnosti. Chceli sme priniesť súhrnný obraz o pôsobení OBSE, dôvody prečo vznikla a taktiež poukázať na medzinárodnú prestíž, ktorú ponúka pre Slovensko ako aktuálnu predsednícku krajinu v tejto organizácii, čo sa nám pevne veríme aj podarilo. Túto tému nepovažujeme za uzavretú, nakoľko OBSE je komplexnou organizáciou so širokým spektrom pôsobnosti a my bude naďalej sledovať jej pôsobenie, no taktiež predsedanie Slovenskej republiky v roku 2019.

Zoznam literatúry

- Goda, S. - Báňaiová, K. (2017): Slovenská republika a OBSE, Začiatok diskusie o prioritách predsedníctva Slovenskej republiky v OBSE a o význam OBSE pre európsku bezpečnosť, SFPA, Ministerstvo zahraničných vecí SR.
- Helsinki Decalogue (1 August 1975), in: The Final Act of the Helsinki Conference, OSCE? Documents 1973- 1997, [online]. Dostupné na: https://www.cvce.eu/obj/helsinki_decatalogue_1_august_1975-en-1bccd494-0f57-4816-ad18-6aaba4d73d56.html [sprístupnené 5.3.2019].
- Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, (2019): Slovensko v OBSE, [online]. Dostupné na: https://www.mzv.sk/zahranicna_politika/slovensko_v_obse [sprístupnené 8.3.2019].
- Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR (2018): L. Parížek v Štúdiu TA3 o prioritách slovenského predsedníctva v OBSE, [online]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=9yvS619MfxA> [sprístupnené 28.12.2018]
- Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, (2019): Základné informácie o OBSE, [online]. Dostupné na: https://www.mzv.sk/detail-aktuality/-/asset_publisher/Hp2qxs2Z6I5/content/slovensko-v-obse [sprístupnené 5.3.2019].
- Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, Čo je OBSE?, [online]. Dostupné na: <https://www.osce.org/sk/node/408347?download=true> [sprístupnené 1.3.2019].
- TASR, (2019): Slovensko preberá predsedníctvo v OBSE, denník Pravda 1.1.2019, [online]. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/496942-slovensko-prebera-predsednictvo-v-obse/> [sprístupnené 11.4.2019].

Marcela Barčáková is an internal PhD. candidate at Department of Political Science at Alexander Dubcek University of Trencin, Slovakia.
[e-mail: marcela.barcakova@tnuni.sk]

Discussion

POSTAVENIE KATALÁNSKA V ŠPANIELSKOM KRÁĽOVSTVE

THE POSITION OF CATALONIA IN THE KINGDOM OF SPAIN

Matej MINDÁR

Abstract: The status of Catalonia as a region within the Kingdom of Spain is defined by the National Constitution of 1978 and the Statute of autonomy of Catalonia. At present, some Catalan politicians want to separate the region from Madrid. But the central Spanish government in Madrid is clearly against these tendencies. The Catalan independence is not possible to declare legally because the Spanish Constitution characterizes the state as centralized. The bicameral Spanish parliament (the Chamber of Deputies and the Senate) in the current wording of the Spanish Constitution have immense powers to control the activities of Catalan political institutions. From methodological point of view, we wrote this article as an analysis with strong descriptive features. Using this method, we analyzed the development of the Catalan region after the death of the dictator Francisco Franco. Another part of my research focused on the analysis of the Spanish Constitution, with emphasis on the position of Catalonia. In addition to the nationwide constitution, I analyzed the 1979 Statute of autonomy of Catalonia and its 2006 revised version. Finally, I looked at the decision of the Spanish Constitutional Court in 2010, which ruled that certain articles of the Statute of autonomy of Catalonia adopted in 2006 are not in accordance with the Spanish Constitution.

Key words: *Spanish Constitution, Catalonia, The Statute of autonomy, The Spanish Constitutional Court, independence.*

1 Úvod

Štatút Katalánska ako regiónu Španielskeho kráľovstva je definovaný v Ústave Španielska z roku 1978 a v Štatúte autonómie Katalánska. V súčasnosti chcú niektorí katalánski politici oddeliť región od Madridu. Centrálna španielska vláda v Madride je však jednoznačne proti týmto tendenciám. Katalánsku nezávislosť nie je možné vyhlásiť legálne, pretože španielska ústava charakterizuje štát ako centralizovaný. Dvojkomorový španielsky parlament (Poslanecká snemovňa a Senát) má v súčasnom znení Ústavy Španielska veľké právomoci kontrolovať činnosť katalánskych politických inštitúcií. Aj súčasný vzťah Katalánska a Španielska ale prešiel istým politickým a formálnym vývojom.

2 Vývoj po páde Francovho režimu a formálne vzťahy

Po smrti fašistického diktátora Francisca Franca sa postupne naštartovali transformačné procesy demokratizácie španielskeho politického systému. Z núteného exilu takmer po štyridsiatich rokoch začali prichádzať mnohí slávni politici, vrátane katalánskych, ktorí nesúhlasili s frankistickým režimom. Dňa 29. augusta 1977 sa obnovila činnosť tradičnej autonómnej katalánskej vlády „Generalitat“. Na jej čelo sa postavil Josep Tarradellas, ktorý bol v rokoch 1939 až 1977 v nútenom exile.

Legislatívny rámec katalánskej autonómie zaručovala nová španielska ústava prijatá na spoločnom zasadnutí oboch snemovní 31. októbra 1978 a odobrená v celoštátnom referende 6. decembra 1978 (Chalupa 2011). Ústava definovala Španielsko ako konštitučnú monarchiu, na čele ktorej stojí kráľ (Chalupa 2016). Pôvodný zámer katalánskych a baskických politikov federalizovať Španielsko nenašiel u tvrdých zástancov centralizmu podporu (Chalupa 2011). Centralisti vychádzali z francúzskeho štátoprávneho usporiadania ako unitárneho a supercentralizovaného štátu (Chalupa 2016). Kompromisné riešenie znamenalo, že termín federácia sa vypustil. Namiesto toho sa vytvorili autonómne celky „Comunidades Autónomas“ vrátane katalánskeho. Tieto celky dostali takú mieru autonómie, s vlastným parlamentom, vládou, rozpočtom, políciou a niektorých právnych noriem, že na centrálnej úrovni zostala len zahraničná politika, armáda, súdnictvo a centrálna banka (Chalupa 2011).

Autonómny status Katalánska v španielskej ústave zaručuje hneď v jej úvodnom ustanovení článok 2. V ňom sa píše, že ústava vychádza z nerozlučiteľnej jednoty španielskeho národa a zo spoločnej vlasti všetkých Španielov, no zároveň uznáva a zaručuje právo na samosprávu národnostiam a regiónom. Ďalší článok v úvodnej časti, zaručujúci Katalánsku autonómne postavenie, je článok 3. Na jednej strane deklaruje kastíľčinu ako oficiálny úradný španielsky jazyk, ale súčasne povoľuje katalánčinu ako druhý úradný jazyk na území katalánskeho autonómneho spoločenstva. Článok 3 španielskej ústavy ďalej definuje katalánsky jazyk ako súčasť kultúrneho dedičstva, ktorý je ale zároveň súčasťou rôznorodého španielskeho jazyka. V ôsmej časti územná organizácia štátu sa v článku 137 španielskej ústavy píše, že Španielsko sa delí na obce, provincie a autonómne spoločenstvá. Článok 143 španielskej ústavy umožňuje všetkým regiónom vrátane Katalánska právo na autonómiu a to na základe historických, kultúrnych a hospodárskych kritérií. Podľa tohto článku právo na autonómiu majú aj ostrovné územia patriace pod Španielske kráľovstvo a rovnako aj provincie s historickým a regionálnym statusom. Obrovské právomoci pri zriaďovaní autonómnych spoločenstiev má centrálny španielsky parlament. Na základe článku 144 španielskej ústavy povoľuje zriadenie autonómnych spoločenstiev. Článok 145 španielskej ústavy výslovne zakazuje vytvárať autonómne územné spoločenstvá na princípe federalizácie. V článku sa ďalej píše, že pokiaľ uzatvoria autonómne spoločenstvá dohody medzi sebou v oblastiach riadenia a poskytovania služieb vo veciach, ktoré sa ich týkajú

musia byť poslané španielskemu parlamentu. V ostatných oblastiach musia byť dohody odobrené parlamentom (Cortes Generales 1978).

Článok 148 španielskej ústavy hovorí v akých oblastiach môžu autonómne územné spoločenstvá prevziať kompetencie. Sú to: organizácia ich samosprávnych orgánov; zmeny v mestských hraniciach v rámci ich územia; mestské a územné plánovanie a bývanie; verejné práce v záujme samosprávneho územného spoločenstva na svojom území; železnice a cesty ležiace výlučne v rámci daného samosprávneho územného spoločenstva; prístavy a letiská nepodliehajúce obchodným činnostiam; poľnohospodárstvo a chov hospodárskych zvierat, lesy a lesníctvo; riadenie ochrany životného prostredia; plánovanie, výstavba a využívanie hydraulických projektov, kanálov a zavlažovania, záujmu samosprávneho územného spoločenstva, minerálnych a termálnych vôd; vnútrozemský rybolov, priemysel na spracovanie mäkkýšov, poľovníctvo a riečny rybolov; miestne veľtrhy; podpora hospodárskeho rozvoja samosprávneho územného spoločenstva v rámci cieľov stanovených národnou hospodárskou politikou; remeslá; múzeá, knižnice a hudobné konzervatóriá; pamiatky v záujme samosprávneho územného spoločenstva; podpora kultúry a výskumu s možnosťou vyučovania jazyka samosprávneho územného spoločenstva; podpora a plánovanie cestovného ruchu v rámci svojej územnej oblasti; podpora športových a voľno časových aktivít; sociálna pomoc; zdravie a hygiena.

Španielsky parlament podľa článku 150 má rovnako právomoc prijať zákony, ktoré určujú pravidlá tvorby právnych predpisov autonómneho územného spoločenstva. Okrem toho článok umožňuje centrálnym španielskym orgánom preniesť alebo delegovať samosprávnym územným spoločenstvám niektoré jeho právomoci. V článku 153 španielskej ústavy je uvedené, že kontrolu nad orgánmi samosprávneho územného spoločenstva vykonáva Ústavný súd, centrálna vláda a auditorský súd vo veciach finančných a rozpočtových. Článok 154 španielskej ústavy dáva právomoc delegátovi, ktorý je menovaný centrálnou vládou, aby zodpovedal za štátnu správu na územní každého samosprávneho územného spoločenstva a v prípade potreby koordinoval svoje kroky so samosprávnymi regionálnymi inštitúciami. V článku 155 španielskej ústavy sa píše, že v prípade ak by kroky samosprávneho územného spoločenstva vážne poškodzovali záujmy Španielska môže Senát prijať opatrenia potrebné na stabilizovanie pomerov. Na základe toho, môže centrálna vláda vydávať nariadenia všetkým samosprávnym regionálnym orgánom (Cortes Generales 1978).

Katalánsko na základe referenda z roku 1979, kde sa väčšina voličov vyjadrila za prijatie Katalánskeho autonómneho štatútu, v ktorom sú jasne vyjadrené právomoci tohto samosprávneho územného spoločenstva (Chalupa 2011). Väčšinu právomocí, ktoré garantuje článok 148 španielskej ústavy, katalánska vláda disponovala už v roku 1979. V prvej časti Katalánskeho autonómneho štatútu boli vymedzené oproti španielskej ústave podrobnejšie právomoci katalánskej vlády v článku 9, ktorý obsahoval jej výlučné právomoci. Preambula Katalánskeho autonómneho štatútu deklarovala obnovenie demokratických slobôd v Katalánsku vrátane jeho

inštitúcií. Región vyjadroval svoje želanie byť zriadený ako autonómna komunita. Článok 30 španielskej ústavy definoval katalánsky parlament ako zákonodarný orgán, ktorý schvaľoval schvaľuje rozpočet, podporoval a kontroval vládu a vykonával ostatné právomoci podľa španielskej ústavy a Katalánskeho autonómneho statusu (Organický zákon 4/1979).

Dňa 18. júna 2006 73% katalánskych voličov v referende súhlasilo s novelizáciou Katalánskeho autonómneho štatútu z roku 1979. Nové usporiadanie medzi Madridom a Barcelonou prinieslo niekoľko konfедераčných prvkov (Chalupa 2011). V preambule Katalánskeho autonómneho štatútu oproti roku 1979 sa píše, že sa Katalánsko historicky formovalo mnohé generácie, má svoje tradície a kultúru. Právo na katalánsku samosprávu je zakotvené v španielskej ústave odvolávajúc sa na historické práva katalánskeho ľudu. Občianska a asociačná tradícia Katalánska vždy zdôrazňovala význam katalánskeho jazyka a kultúry. Ďalej katalánsky parlament definoval Kataláncov ako národ. Článok 5 Katalánskeho autonómneho štatútu definuje Katalánsko a samosprávne územné spoločenstvo založené na historických právach katalánskeho ľudu a na katalánskej právnej tradícii. Článok 7 Katalánskeho autonómneho štatútu o politickom štatúte Kataláncov hovorí, že občania španielska s legálnymi pobytom v Katalánsku majú politický status Kataláncov alebo občanov Katalánska. V článkoch 116 až 173 Katalánskeho autonómneho štatútu sú zadefinované výlučné právomoci katalánskej vlády a rovnako aj spoločné s centrálnou španielskou vládou (Organický zákon 6/2006).

Na podnet skupiny poslancov Ľudovej strany začal španielsky ústavný súd riešiť ústavnosť novelizovaného Katalánskeho autonómneho štatútu z roku 2006. Po štyroch rokoch rozhodol, že niektoré jeho články neboli v súlade so španielskou ústavou a vyhlásil ich za protiústavné. Napríklad v preambule zrušil ustanovenie, kde sa písalo o katalánskom národe (Rozhodnutie č. 31/2010).

3 Metodika a výsledky výskumu

Pri spracovaní príspevku sme si ako výskumnú metódu zvolili analýzu, čo je proces faktického alebo myšlienkového rozčlenenia celku na časti. Analýza zároveň umožňuje odhaľovať rôzne stránky javov a procesov. Rovnako pomáha oddeliť podstatné od nepodstatného (Lincényi 2017). Urobili sme obsahovú analýzu monografií zaoberajúcich sa vznikom katalánskej autonómie po smrti diktátora Francisca Franca na konci 70. rokov 20. storočia. Ale všimame si najmä formálno-legálnu stránku skúmaných vzťahov a jej reálne a potenciálne dôsledky. V španielskej ústave prijatej na konci roka 1978 sme analyzovali články zabezpečujúce autonómne postavenie Katalánska v rámci Španielska. Náš výskum pokračoval aj analýzou Katalánskeho autonómneho štatútu z rokov 1979 a 2006. Na záver sme stručne analyzovali rozhodnutie španielskeho ústavného súdu z roku 2010 o ústavnosti Katalánskeho autonómneho štatútu, ktorý prešiel novelizáciou v roku 2006.

Cieľom článku bolo presne analyzovať postavenie Katalánska v rámci Španielska a zistiť aké má možnosti, ak by sa chcelo osamostatniť v súlade so španielskymi právnymi predpismi. Pri analyzovaní tohto problému sme zistili, že aktuálne znenie španielskej ústavy neumožňuje vznik Katalánska ako samostatného a suverénneho štátu. Aby bolo možné urobiť takýto akt, bolo by potrebné novelizovať španielsku ústavu. Aktuálna politická a spoločenská situácia nedovoľuje vykonať takéto ústavné zmeny.

4 Záver

Mnohé národy pokúšajúce sa o nezávislosť si berú za príklad pokojné, ústavné a mierové rozdelenia bývalej Česko-Slovenskej republiky. Musíme si však položiť otázku, do akej miery môže tento česko-slovenský príklad byť aplikovateľný na príklade Katalánska? Odveď na túto otázku nám môže priniesť jednak komparácia ústav bývalej Českej a Slovenskej federatívnej republiky (ČSFR) a Španielska, ale aj pomerne odlišných politických situácií, v ktorých sa tieto dva štáty pri úvahách nad rozdelením nachádzali.

Zoznam literatúry:

- Rozhodnutie Ústavného súdu Španielska č. 31/2010 z 28. júna 2010.
Cortes Generales (1978): Constitution. [online]. In: Congreso. Available at:
http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas/Norm/const_esp_texto_ingles_0.pdf [Citované 25. 2. 2019.]
- Chalupa, J. (2011): Dějiny Španělska v datech. 1. vydanie. Praha: Libri s.r.o., 551s. ISBN 978-80-7277-482-1
- Chalupa, J. (2016): Dějiny Španělska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 747 s. ISBN 978-80-7422-525-3
- Lincényi, M.: Základy metodológie výskumu v politológii. 1. vydanie. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2017, 121 s. ISBN 978-80-8075-781-6
- Organický zákon 4/1979 z 18. decembra 1979 o Štatúte autonómie Katalánska
- Organický zákon 6/2006 z 19. júla 2006 o reforme Štatútu autonómie Katalánska.

***Matej Mindar** is a PhD. candidate at Department of Political Science, Alexander Dubcek University of Trencin, Slovakia
[email: matej.mindar@tnuni.sk]*

Review

Pavol Hrivík – Rudolf Kucharčík – Richard Klimaček: Slovakia's Road Into the European Union and the Slovak Presidency in the Council (Facts, Events and Connections on Accession of the Slovak Republic to the EU, Presidency Forms in the Union and on Slovakia's Presidency in the Council of Ministers), Odessa, Oripa Napa, 2018, 150 s. ISBN 978-966-394-102-8

Pavol STRUHÁR

Monografia *Slovakia's Road Into The European Union and The Slovak Presidency In The Council* je výsledkom mnohoročnej publikačnej a expertnej práce hlavného autora doc. Ing. Pavla Hrivíka, CSc. a jeho kolegov PhDr. Rudolfa Kucharčíka, PhD. a Mgr. Richarda Klimačka. Publikácia v podobe prípadovej štúdie sa zameriava na prístupový proces Slovenskej republiky do Európskej únie a jej aktívnu úlohu ako predsedajúcej krajiny v Rade Európskej únie v druhej polovici roku 2016.

Pozitívne možno vnímať komplexné spracovanie vzťahov medzi Európskou úniou a Slovenskom, keď autori neopomenuli náročný predvstupový proces vo forme uzatvárania asociačnej dohody, prijímania *acquis communautaire* či samotných vyjednávaní a politických rokovaní. Táto časť predstavuje vhodný analytický materiál pre krajiny, ktoré spomínaný proces absolvujú v súčasnosti, či už ide o Ukrajinu, Macedónsko, Čiernu Horu alebo Srbsko. Rozširovanie Európskej únie patrí medzi kľúčové politiky európskeho spoločenstva a národným záujmom mnohých krajín, pričom využitím príkladu zo Slovenska je možné analyzovať komplexnosť procesov v predvstupovom období a načrtnúť možné politické, ekonomické, či právne riziká pri získavaní členstva v Európskej únii.

Pozornosť autorov na slovenské pôsobenie v EÚ so zameraním na predsedníctvo SR v Rade EÚ je rovnako opodstatnená. V roku 2016 Slovenská republika predsedala Rade EÚ prvý krát a ako konštatujú autori publikácie, Slovenská republika sa naň dva roky intenzívne pripravovala, či už na politickej, diplomatickej alebo expertnej úrovni. Zároveň, aktuálne výzvy v európskej politike, ako napríklad kríza na Ukrajine, migračný tok z krajín tretieho sveta, či vystúpenie Veľkej Británie z EÚ naznačovali, že pôjde o politicky významné predsedníctvo. Výnimočnou udalosťou počas polročného predsedníctva bol neformálny summit v Bratislave, prvý krát bez účasti Veľkej Británie, ktorej občania rozhodli o vystúpení krajiny z Európskej únie (tzv. brexit). Predmetom rozhovorov najvyšších predstaviteľov členských štátov nebola len otázka samotného brexitu, ale tiež navrhované kvóty migrantov ako riešenie masového prílevu migrantov do krajín EÚ, ktoré vyvolali vlnu aktívneho nesúhlasu medzi občanmi týchto krajín a vyvolali napäté reakcie aj medzi jednotlivými účastníkmi summitu. Domáce

a zahraničné médiá sa aj vzhľadom na spomínané vážne témy európskej politiky slovenskému predsedníctvu venovali v dostatočnej miere, avšak odborné spracovanie a hlavne vyhodnotenie aktivity slovenskej reprezentácie absentovalo, čo však do veľkej miery napráva práve publikácia *Slovakia's Road Into The European Union and The Slovak Presidency In The Council*.

Publikácia skôr opisuje ako vysvetľuje a je prísne faktografická, pričom autori sa vyhýbajú vlastným hodnoteniam a interpretáciám. Čitateľovi tak môže chýbať pohľad autorov na niektoré udalosti a fenomény spojené so vstupom a pôsobením Slovenska v Európskej únii, keď najmä zahraniční čitatelia bez dostatočnej znalosti slovenských reálií by priblíženie kontextu zrejme privítali, či už v otázke pribrzdzenia predvstupových rokovanií počas vlády Vladimíra Mečiara alebo okolností vstupu SR do eurozóny. Rovnako cenné by boli odborné poznámky autorov k celkovému hodnoteniu (ne)úspešnosti slovenského predsedníctva, či už v politickej, diplomatickej alebo expertnej rovine. Na druhej strane, čitateľ sa môže spoľahnúť na relevantnosť prezentovaných informácií a neutrálne spracovanie témy, ktorej vnímanie na Slovensku aj v zahraničí je často ovplyvnené príslušnosťou ku konkrétnemu politickému názoru či ideovému východisku.

Štruktúra monografie je jasná a logická. Kniha sa dá rozdeliť na dve hlavné obsahové časti. Prvá opisuje proces vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie, resp. eurozóny, druhá sa zaoberá slovenským predsedníctvom v Rade EÚ. Autori hneď v prvej kapitole objasňujú integračný proces Slovenskej republiky do európskych štruktúr, keď postupne venujú priestor procesu uzatvárania asociačnej dohody medzi Slovenskou republikou a Európskym spoločenstvom, resp. Európskou úniou, samitom v Helsinkách a Luxemburgu či konkrétnym negociáciám, resp. uzatváraníu 31 kapitol, ktorými sa preukazuje súlad právneho poriadku kandidátskej krajiny so systémom práva Európskej únie (tzv. *acquis communautaire*). Po ozrejmnení ratifikačného procesu konštatujú, že po úspešnom referende a ratifikácii v Národnej rade Slovenskej republiky prezident Slovenskej republiky (toho času Rudolf Schuster) 26. augusta 2003 svojim podpisom zavŕšil ratifikačný proces v Slovenskej republike, aby sa 1. mája 2004 Slovenská republika oficiálne pripojila k Európskej únii. V závere prvej kapitoly autori približujú tiež v stup Slovenska do eurozóny resp. prijatie eura v januári 2009, hoci v pomerne skromnom rozsahu.

Druhá časť, ktorej nosnou témou je slovenské predsedníctvo v Rade EÚ, začína všeobecným predstavením predsedníctva v Európskej únii v kontexte celkového fungovania Európskej únie. Autori tak v druhej kapitole ozrejmujú inštitucionálne a legislatívne nastavenie Európskej únie, keď sa postupne zaoberajú právomocami a činnosťou jednotlivých inštitúcií (Európska komisia, Rada Európskej únie, Rada ministrov a Európsky parlament) a tiež ich vzájomnej legislatívnej spolupráci. Kapitola tiež obsahuje nevyhnutný teoretický úvod k analýze predsedníctva Slovenska v Rade Európskej únie vo forme opisu pôsobnosti a zmien v nastavení predsedníctva v Rade EÚ od vzniku Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ v roku 1951, jedného zo súčasť Európskeho hospodárskeho spoločenstva, resp.

Európskej únie. Záverečná, tretia, kapitola monografie sa už venuje predsedníctvu SR v Rade EÚ, pričom v tejto časti je potrebné vyzdvihnúť nielen detailný opis príprav a priorít predsedníckeho tria Holandsko, Slovensko a Malta resp. slovenského programu, ale najmä pohľad na konkrétne výstupy a úspech slovenského predsedníctva v jednotlivých oblastiach (napr. obchod, spravodlivosť, migrácia, atď.)

Publikácia *Slovakia's Road Into The European Union and The Slovak Presidency In The Council* ponúka potrebný podklad pre pochopenie základných procesov v Európskej únii a je tak vhodným materiálom nielen pre študentov, ktorí sa majú ambíciu profesionálne pôsobiť v európskych štruktúrach, ale tiež pre pracovníkov zahraničných vlád, ktorí pripravujú svoje krajiny na vstup do Európskej únie. V neposlednom rade, analýza slovenského predsedníctva v Rade EU v roku 2016 zostáva vhodným podkladom pre vyhodnocovanie činnosti tohto inštitútu v inštitucionálnom rámci Európskej únie či konkrétne politickej, diplomatickej a expertnej práce slovenskej reprezentácie.

Pavol Struhár is an assistant professor at the Department of Political Science at Alexander Dubcek University of Trencin, Slovakia.
[e-mail: pavol.struhar@tnuni.sk]

Recenzia

Jaroslav Chovanec: Postavenie a ochrana národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike, Martin, Matica slovenská, s. r. o. v Martine, 2018. 172 s. ISBN: 978-80-8128-221-8.

Pavol HRIVÍK

Monografická práca profesora Jaroslava Chovanca, známeho ústavného právnika a vysokoškolského pedagóga, „Postavenie a ochrana národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike“ je zaujímavým, podnetným informačným zdrojom, ktorá analyzuje a hodnotí skúmanú problematiku o národnostných menšinách a etnických skupinách v Slovenskej republike (SR) z hľadiska širších súvislostí, a to z aspektov: historického vývoja ľudských práv; ich zakotvenia v ústavách národných štátov; ich postavenia v socialistickom Česko-Slovensku; ich postavenia, ochrany a účasti na štátnej moci a politike v SR s osobitným dôrazom na maďarskú a rómsku národnostnú menšinu; vzťahov a podpory Maďarska svojej menšine žijúcej na Slovensku; a, nakoniec, pôsobnosti slovenských orgánov na ochranu práva vrátane práv národnostných menšín a etnických skupín. Autor výstižne prezentuje a vysvetľuje odbornú a právnu podstatu samotnej problematiky, jej spoločenskú významnosť, dôležitosť a aktuálnosť. Národnostné a etnické otázky vždy priťahovali pozornosť nielen doma, ale aj v zahraničí. Ide o zložitú spoločensko-politickú realitu, ktorá sa neustále dynamicky vyvíja v rôznych dimenziách, rámcoch a súvislostiach. Preto patrí uznanie autorovi monografie J. Chovancovi, že sa podujal spracovať problematiku o národnostných menšinách a etnických skupinách v kontexte slovenského právneho poriadku a legislatívy, ktorá je náročná, mnohorozmerná, málo prehľadná a politicky mimoriadne citlivá.

Monografická práca je prehľadným spôsobom štruktúrovaná do úvodu, sedem kapitol posudzujúcich relevantné oblasti skúmanej problematiky, a záverečnej časti. V úvode práce autor prezentuje štruktúru a zámery spracovávanej predmetnej matérie v jednotlivých kapitolách.

Prvá kapitola „Vznik a historický vývoj inštitútu základných ľudských práv a slobôd vrátane národnostných menšín a etnických skupín a ich zakotvenie v ústavách národných štátov“ sa zaoberá širšou analýzou a hodnotením tejto otázky v USA, Veľkej Británii, Francúzsku, Ruskej sovietskej federatívnej socialistickej republiky (RSFSR), Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR), Česko-Slovensku a v Slovenskej republike z rokov 1939 a 1993. V úvode kapitoly autor definuje pojem ľudských a občianskych práv a slobôd a poukazuje na ich filozofiu. Taktiež uvádza otázku prirodzeného práva. Ťažisko kapitoly zahŕňa rozbor a hodnotenie vzniku inštitútu základných ľudských práv a slobôd v USA, Veľkej Británii a Francúzsku. Autor upozorňuje, že buržoázia ako tretí stav vo feudalizme mala už v rukách hospodársku moc a usilovala o moc politickú. Pritom

bojovala proti feudálnej spoločnosti a začínala sa utvárať jej nová kapitalistická forma. Buržoázia tieto zmeny zdôvodňovala prirodzeno-právnymi teóriami, hlásala heslá o rovnosti, slobode a bratstve, o ľuďoch ako o suverénovi v štáte.

Tieto prirodzeno-právne teórie a slogany premietla do kľúčových dokumentov. Na severoamerickom kontinente to boli Deklarácia nezávislosti z roku 1776 a Ústava USA z roku 1787, následne na európskom kontinente Deklarácia práv človeka a občana vyhlásená počas Francúzskej revolúcie v roku 1789. Avšak vo Veľkej Británii, oveľa skôr, sa občianske práva a slobody dostali ako výsady slobodných mužov a šľachty, ktoré vláda a panovník museli dodržiavať. Tieto práva a slobody postupne nadobudli charakter privilégií a boli zakotvené do listiny Magna Charta Libertatum (1215). Neskôršie na ňu nadväzovala Petícia o právach (1628), ako aj ďalšie právne dokumenty. Nadväzujúc na predchádzajúce fakty autor poukazuje na vznik inštitútu základných ľudských práv a slobôd v RSFSR a následne v ZSSR. V prípade RSFSR to začalo októbrovými dekrétmi (Deklaráciou práv národov Ruska, Deklaráciou práv pracujúceho a vykorisťovaného ľudu a Dekrétom o mieri), ktoré zakotvovali niektoré výsledky Októbrovej revolúcie v Rusku (1917), a neskôršie Ústavou RSFSR (1918). Po vzniku ZSSR bola prijatá Ústava (1924), ktorá nezakotvovala inštitút základných ľudských práv a slobôd. Tie boli zakotvené v ústavách členských republík ako subjektov v sovietskej federácii. Následne boli prijaté nové ústavy v rokoch 1936 a 1977.

Autor monografie sa ďalej zaoberá zakotvením inštitútu základných ľudských práv a slobôd do Ústavy ČSR (1920) po vzniku Česko-Slovenska v roku 1918. Tá v sebe zahŕňala nielen tento inštitút, ale aj povinnosti občanov a postavenie národnostných menšín. Ústava platila až do roku 1948. Pri narušenej kontinuite v rokoch 1939 – 1945, Snem Slovenskej republiky schválil Ústavu SR v roku 1939, ktorá taktiež zakotvila ľudsko-právny inštitút a povinnosti občanov. Avšak v tomto období, ako upozorňuje autor, dochádzalo k porušovaniu základných ľudských práv a slobôd, najmä prijatím protižidovskej legislatívy. Po oslobodení ČSR a zániku prvej SR v roku 1945 sa začala obnova Česko-Slovenska. Počas jeho existencie boli prijaté najskôr dve ústavy, a to Ústava ČSR v roku 1948 a Ústava ČSSR v roku 1960, ktoré zakotvovali široký katalóg základných práv a slobôd. Následne, ústavný zákon o česko-slovenskej federácii (č. 143/1968) síce ľudsko-právny inštitút neobsahoval, ale rešpektoval zakotvené základné ľudské práva a slobody v Ústave ČSSR z roku 1960. Po zániku Česko-Slovenska 31. decembra 1992 vznikli dva nástupnícke štáty – Česká republika a Slovenská republika. Ústavy oboch nových demokratických štátov zakotvili široké katalógy základných ľudských práv a slobôd. V závere prvej kapitoly autor poukazuje aj na ich porušovanie v SR rôznymi fyzickými a právnickými osobami a niekedy aj zo strany štátu, čo negatívne pôsobilo pri rozvíjaní Slovenska ako demokratického a právneho štátu.

Druhá kapitola „Retrospektívna deskripcia a rekonštrukcia postavenia národností v Československej socialistickej republike“ prezentuje analýzu a hodnotenie ústavného zákona č. 144/1968 Zb. o postavení národností

v Československej socialistickej republike (ČSSR) a jeho uplatňovanie v spoločensko-politickej praxi, a to v súčinnosti s uplatňovaním základných práv a povinností občanov zakotvených v platnej Ústave ČSSR z roku 1960 v novelizovanom znení. Na tomto mieste autor upozorňuje, že základné práva zakotvené v ústave sa často deformovali a bagatelizovali v ich praktickom uplatňovaní. Reakciou na túto skutočnosť bolo prijatie spomínaného ústavného zákona v súvislosti s prijatím ústavného zákona o československej federácii, v ktorom mali národnostné menšiny rovnoprávne postavenie s národom slovenským i českým v spoločnosti a štáte. Ústavný zákon č. 144/1968 Zb. novým spôsobom, na princípoch rovnosti, rovnoprávnosti a socialistickej internacionalizme, zakotvoval postavenie národností v štáte budovanom už na federatívnych princípoch. Príslušné ustanovenia tohto zákona mali na zreteli zastúpenie národností v celej sústave zastupiteľských orgánov v ČSSR, rovnoprávnosť národností so slovenským a českým národom sa zabezpečovala aj v iných volených orgánoch (napríklad vo výboroch, komisiách a pracovných skupinách najvyšších zastupiteľských orgánov, súdnictve, v radách a komisiách národných výborov atď.). Toto ústavnoprávne zakotvenie národov a národností sa realizovalo aj v spoločensko-politickej a ústavnoprávnej praxi. Všetky práva národností sa v plnej miere uplatňovali aj v praktickom živote národností, napríklad právo na vzdelanie v materinskom jazyku prostredníctvom národnostného školstva, právo na svoj osobitý kultúrny život prostredníctvom národnostných kultúrnych inštitúcií a organizácií atď. Akékoľvek formy násilia, smerujúce k odnárodneniu, sa zakazovali. Autor pritom poukazuje, že sa objavovali aj niektoré nedostatky, ktoré súviseli s existujúcim deficitom demokracie, najmä po roku 1970 v čase normalizácie československej spoločnosti a štátu. V tomto období sa začalo aj porušovanie ľudských práv a slobôd všetkých občanov.

Tretia kapitola „Ústavnoprávne postavenie a ochrana národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike“ sa zaoberá analýzou a hodnotením štátnej národnostnej politiky SR, ako aj uplatňovanie spoločensko-politickej a ústavnoprávnej praxe Ústavy SR. Autor osobitne zdôrazňuje (s čím možno bezpochyby súhlasí), že SR uskutočňuje svoju národnostnú politiku voči národnostným menšinám a etnickým skupinám v troch rovinách – ústavnoprávnej, kultúrnej a vzdelávacej (resp. školskej). Sleduje zachovanie národnej, kultúrnej a jazykovej identity menšín, pričom realizácia jej národnostnej politiky dôsledne vychádza z príslušných medzinárodných dokumentov OSN, Rady Európy a Európskej únie (EÚ). Ďalej autor prezentuje národnostné zloženie Slovenska podľa posledného sčítania obyvateľstva v roku 2011 a rozoberá príslušné ustanovenia Ústavy SR (články 33 a 34), ktoré zaručujú postavenie a ochranu práv menšín a etnických skupín, a to ako individuálne práva v súlade s medzinárodným štandardom uplatňovaným v Európe. V tejto kapitole sa uvádza, že okrem Ústavy SR sa otázky postavenia, práv a ochrany národnostných menšín a etnických skupín upravuje aj v ďalších 26 zákonoch a právnych dokumentoch, napríklad v zákone o sústave základných a stredných škôl,

zákone o mene a priezvisku, zákone o matrikách, v Občianskom zákonníku atď. Autor tiež dôrazne rozoberá a hodnotí zákon o používaní jazykov národnostných menšín č. 184/1999 Z. z. v znení neskorších predpisov, ktorý po poslednej novele v roku 2011 znížil klauzulu národnostných menšín obyvateľstva v národnostne zmiešaných územiach z hodnoty 20% na 15%. Táto ústretová či nadštandardná „pozitívna diskriminácia“ zo strany politickej reprezentácie väčšinového národa sa v slovenskej spoločnosti stala predmetom ostrej kritiky a nesúhlasu, z dôvodu, že na národnostne zmiešanom území môže dôjsť k diskriminácii Slovákov vo vlastnom národnom štáte. V závere kapitoly sa konštatuje, že postavenie a ochrana národnostných menšín a etnických skupín v SR vychádzajú z doterajšej praxe i postupov uplatňovaných v kontexte národnostného zákonodarstva v Európe.

Vo štvrtej kapitole „Účasť na štátnej moci a politike štátu v oblasti kultúry a školstva národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike“ sa rozoberá a posudzuje aktívna účasť menšín a etník v mocenských a politických štruktúrach štátu s dôrazom na oblasť kultúry a školstva. Každá národnostná menšina alebo etnická skupina má právo v súlade so zákonom o združovaní občanov združovať sa do spolkov a rôznych politických subjektov a združení a prostredníctvom nich sa môže uchádzať o účasť na štátnej moci spôsobom, ako ustanovujú volebné zákony. Podľa posledných výsledkov parlamentných volieb z roku 2016, má maďarská menšina prostredníctvom slovensko-maďarskej politickej strany MOST-HÍD osem poslancov maďarskej národnosti v slovenskom parlamente a vo vláde SR troch ministrov. Z hľadiska sledovanej problematiky v tejto kapitole si NR SR ďalej zriaďuje Výbor pre verejnú správu, územnú samosprávu a národnosti, vláda zase Radu vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť ako svoj poradný, iniciatívny a koordinačný orgán pre otázky národnostnej politiky. Vláda SR ďalej zriaďuje vládnych splnomocnencov pre rómsku komunitu, národnostné menšiny a rodovú rovnosť.

SR uskutočňuje národnostnú politiku štátu aj v kultúrnej oblasti, dotýkajúcu sa bezprostredne života národností a etník, predovšetkým finančnou podporou ich aktivít. V rámci nej zabezpečuje vydávanie periodickej aj neperiodickej tlače. V tejto súvislosti vláda SR schválila v marci 2017 zákon o Fonde na podporu kultúry národnostných menšín, čo predstavuje finančnú podporu pre ich profesionálne kultúrne telesá, najmä divadlá, umelecké súbory, múzeá atď. Popri tom Ministerstvo kultúry SR financuje vysielací čas v slovenských verejnoprávnych inštitúciách pre národnosti a etniká. Na Slovensku je registrovaných 32 politických strán národnostných menšín, z toho 10 politických strán, ktoré reprezentujú maďarskú menšinu, 21 politických strán reprezentujúcich rómsku etnickú skupinu, a jednu politickú stranu rusínsko-ukrajinskú. Okrem toho sú na Ministerstve vnútra SR registrované rôzne spolky a kultúrne zväzy menšín a etnických skupín.

Profesor J. Chovanec v rámci tejto kapitoly poukazuje tiež na oblasť národnostného školstva, ako sa v súčasnosti uskutočňuje vzdelávanie na všetkých stupňoch škôl v materinskom jazyku maďarskej, rómskej, rusínskej, ukrajinskej a nemeckej národnostnej menšiny. V tejto súvislosti sa zmieňuje

aj o kodifikácii rusínskeho jazyka v januári 1995 v Bratislave, čo umožnilo obnovu rusínskeho národnostného školstva. Ďalej bol v roku 2008 štandardizovaný rómsky jazyk, avšak do praxe ako vyučovací jazyk sa zatiaľ nedostal. V súčasnosti upravujú vzdelávanie národnostných menšín nasledujúce základné právne normy v novelizovaných zneniach: Ústava SR (zákon č. 460/1992 Zb.), zákon o štátnom jazyku SR (č. 270/1995 Z. z.), zákon o používaní jazykov národnostných menšín (č. 194/1999 Z. z.), zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve (č. 596/2003 Z. z.) a zákon o výchove a vzdelávaní tzv. školský zákon (č. 245/2008 Z. z.). Autor v závere kapitoly zdôrazňuje skutočnosť, že národnostná politika Slovenska, realizovaná v teórii a v spoločensko-politickej a ústavnoprávnej praxi, je dôkazom demokratického prístupu k riešeniu tejto zložitej problematiky a oproti viacerým štátom Európy (vrátane susediaceho Maďarska) zabezpečuje nadštandardné ústavnoprávne postavenie a ochranu národnostných menšín a etnických skupín v SR.

V piatej kapitole „Rómska národnostná menšina a jej integrácia do spoločnosti v Slovenskej republike“ sa posudzujú historické aspekty Rómov na Slovensku, ich postavenie v Rakúsko–Uhorsku, v Česko–Slovensku a osobitne v samostatnej SR. Autor vyzdvihuje nový prístup k riešeniu problematiky Rómov (vrátane ich integrácie do spoločnosti), ktorý sa začal uskutočňovať až po Novembri 1989. Je to mimoriadne zložitý problém, ktorý sa nie najlepšie darí riešiť a ktorý má dlhodobý charakter. Na zvládnutie tohto problému SR vytvorila, okrem iného, inštitucionálne predpoklady zahrňujúce už spomínaného splnomocnenca vlády pre rómsku komunitu, vládneho splnomocnenca pre ľudské práva, slobody a národnostné menšiny, ako aj Výbor NR SR pre ľudské práva a národnostné menšiny. Popritom pôsobia v prospech Rómov aj rôzne organizácie z mimovládneho sektora, vrátane rôznych aktivistov. Osobitná pozornosť sa venuje analýze a posúdeniu Stratégie SR pre integráciu Rómov do slovenskej spoločnosti do roku 2020 a jej akčných plánov. Autor v závere kapitoly kriticky upozorňuje, že okrem negatívnych konaní Rómov sa o úspechoch v postupnej integrácii Rómov do spoločnosti prakticky v médiách nič nepíše. Práve tieto pozitíva v integrácii môžu poslúžiť ako významné príklady, že to ide, keď je snaha na oboch stranách – ako na strane Rómov, tak aj majoritného obyvateľstva v SR.

Šiesta kapitola „Vzťahy Maďarska k maďarskej národnostnej menšine v Slovenskej republike“ hodnotí vývoj týchto vzťahov od zániku rakúsko-uhorskej monarchie až po súčasnosť. Autor poukazuje na význam Trianonskej mierovej zmluvy z roku 1920, ktorá rozhodla o hraniciach medzi Česko-Slovenskom (presnejšie Slovenskom) a Maďarskom po rozpade monarchie. Avšak Maďarsko a jeho politická reprezentácia sa s takouto úpravou hraníc nikdy nezmierila. Sen o tzv. Veľkom Maďarsku pretrváva a úsilie o revíziu Trianonskej zmluvy v istých maďarských revizionisticko-iredentistických kruhoch je stále živé. Fidesz a Jobbik, súčasné relevantné politické strany v Maďarsku, požadujú územnú autonómiu pre maďarskú menšinu žijúcu v susedných štátoch, vrátane Slovenska. Nová Ústava Maďarska z roku 2011 zakotvila maďarské štátne občianstvo pre maďarskú

menšinu žijúcu na území iných štátov, ako aj možnosť volebného práva do maďarského parlamentu. NR SR túto právnu exteritorialitu rázne odmietla hneď v máji 2011. Mnohí politickí reprezentanti maďarskej národnostnej menšiny žijúcej v SR podporujú snahy Maďarska presadiť jeho záujmy na Slovensku, predovšetkým zo strany politických subjektov ako sú SMK (Strana maďarskej komunity) a MOST-HÍD. Maďarsko spolu so svojou politickou a štátnou reprezentáciou takto svojím konaním vytvára napätie a nedôveru vo vzájomných vzťahoch so susediacimi štátmi, vrátane Slovenska. Požiadavky Maďarska pre maďarskú národnostnú menšinu žijúcu v susedných štátoch sú jednoznačne odmietané a chápané ako zásah do ich vnútroštátnych záujmov a sú v rozpore s medzinárodným právom. Na záver, autor aj v tejto súvislosti dôrazne poukazuje na skutočnosť nadštandardného riešenia postavenia a ochrany maďarskej menšiny na Slovensku v porovnaní s niektorými európskymi štátmi, predovšetkým s Maďarskom.

Autor v siedmej kapitole „Orgány ochrany práva vrátane práv národnostných menšín a etnických skupín“ sa zaoberá príslušnými orgánmi zabezpečujúcimi ochranu práva, právne služby, právnu pomoc, mimosúdne rozhodovanie a vykonávanie ochrany práva v SR. Orgány ochrany práva sa na Slovensku delia do dvoch skupín, a to na orgány preventívne a na orgány represívne. Toto delenie sa uskutočňuje podľa prostriedkov ochrany práva, ktoré tieto orgány používajú. Podľa používania prostriedkov a samotnej činnosti orgány ochrany práva v SR autor poukazuje na: kontrolné orgány ochrany práva, rozhodovacie orgány ochrany práva, orgány právnych služieb a právnej pomoci, a vykonávacie orgány ochrany práva. Medzi kontrolné ochrany práva radí Policajný zbor SR, Prokuratúru SR a Najvyšší kontrolný úrad SR.

V záujme zabezpečenia vnútorného poriadku, bezpečnosti a ochrany občanov a právnických osôb sa vytvoril Policajný zbor SR. Jeho postavenie, právomoci a úlohy v systéme štátnych orgánov zakotvuje zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov. Čo sa týka prokuratúry, tá chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb v štáte. Jej postavenie, poslanie a úlohy v systéme štátnych orgánov upravujú Ústava SR v ôsmej hlave, zákon č. 153/2001 o prokuratúre a zákon č. 154/2001 Z. z. o prokuratúrach a právnych čakateloch prokuratúry. Prokuratúra v SR je budovaná na zásadách centralizmu, monokratizmu a nezávislosti. Monokratizmus ako zásada výstavby a činnosti prokuratúry spočíva v tom, že prokurátor je individuálny orgán, ktorý rozhoduje vždy sám a nerieši veci v merite. Do sústavy prokuratúr patrí tiež Úrad špeciálnej prokuratúry so sídlom v Pezinku. Tretím kontrolným orgánom ochrany práva na Slovensku je Najvyšší kontrolný úrad SR (NKÚ), ktorý je nezávislým orgánom kontroly hospodárenia. Jeho postavenie, poslanie a úlohy zakotvujú Ústava SR v druhom oddiele tretej hlavy a zákon č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade SR v novelizovanom znení.

Rozhodovacie orgány ochrany práva aplikujú právo, majú nezastupiteľné miesto v systéme ochrany práva v SR. Ide o súdnicstvo, ktoré z hľadiska rozhodovacej právomoci sa delí na všeobecné súdy, osobitné súdy

(napríklad Špecializovaný súd na posudzovanie a rozhodovanie o organizovanom zločine atď.) a Ústavný súd SR. Súdny sú osobitné štátne orgány, ktoré rozhodujú o trestných a občianskych veciach na základe zákona a právneho vedomia sudcov a na základe toho vynášajú rozsudky v mene republiky. Sudcov menuje prezident republiky na návrh Súdnej rady SR bez časového obmedzenia. Súdna rada je zakotvená v článku 141a Ústavy SR v novelizovanom znení a v zákone č. 185/2002 Z. z. o Súdnej rade SR a zmene a doplnení niektorých zákonov. Existencia a fungovanie ústavného súdnictva, teda Ústavného súdu SR, je základným predpokladom a podmienkou pre budovanie právneho štátu, ktorým podľa Ústavy SR (článku 1) SR je. Ústavný súd SR bol vytvorený na základe Ústavy SR po zániku česko-slovenskej federácie. Postavenie, poslanie a úlohy Ústavného súdu sú, okrem Ústavy SR, podrobnejšie upravené v zákone č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu SR, o konaní pred ním a o postavení jej sudcov, v znení zákona č. 193/1995 Z. z. o rokovacom poriadku Ústavného súdu SR.

Medzi orgány ochrany práva autor zaraďuje aj orgány právnych služieb a pomoci, ktoré sa v SR delia na orgány poskytujúce právne služby (ako sú osvedčovanie právnych skutočností, spisovanie a vydávanie listín o právnych úkonoch a služby spojené s dedičstvom vrátane úschov) a na orgány poskytujúce právnu pomoc. K orgánom právnych služieb a právnej pomoci patria najmä notárstvo (zákon č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti v znení neskorších predpisov) a advokácia (ktorá sa uskutočňuje podľa zákona č. 132/1990 Zb. o advokácii v znení zákona č. 302/1991 Z. z.). Mimosúdne rozhodovacie orgány majú tiež svoje miesto a opodstatnenie pri ochrane práva, rozhodujú o právnom spore mimosúdnou cestou podľa zákona č. 218/1996 Z. z. o rozhodcovskom konaní v znení zákonov č. 448/2001 a č. 244/2002 Z. z. Rozhodcovské konanie je rýchlejšie a menej formálne ako súdne konanie. Medzi mimosúdne rozhodovacie orgány sa radí aj mediácia (zákon č. 420/2014 Z. z.), ktorá sa môže využívať v občianskoprávných, rodinnoprávných, obchodnoprávných a pracovnoprávných sporoch. Výsledkom mediácie je dohoda účastníkov sporu. Do kategórie spomínaných orgánov právnych služieb a právnej pomoci, ako aj mimosúdnych rozhodovacích orgánov sa zaraďujú tiež exekučné orgány, ktoré fungujú podľa zákona č. 233/1995 Z. z. o súdnych exekútoroch v znení neskorších predpisov. Medzi zvláštne orgány ochrany práva zaraďuje autor aj Zbor väzenskej a justičnej stráže SR (zákon č. 4/2001 Z. z.) a Verejného ochrancu práv v SR (zákon č. 564/2001 Z. z.)

V záverečnej kapitole monografickej publikácie „Namiesto záveru“ autor sumarizuje dosiahnuté výsledky práce z hľadiska budovania a uplatňovania demokratického právneho štátu v spoločensko-politickej a ústavnoprávnej praxi v SR. Pritom konkrétne posudzuje ústavnoprávne postavenie a ochranu národnostných menšín a etnických skupín, s dôrazom na maďarskú menšinu a rómske etnikum, a hodnotí ich ako nadštandardné v porovnaní s niektorými štátmi Európskej únie.

Predloženú monografiu „Postavenie a ochrana národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike“ svojim zameraním, obsahom a

aktuálnosťou považujem za mimoriadne hodnotné dielo profesora Jaroslava Chovanca, ktoré predstavuje významný príspevok do prameňov spoločensko-politického a ústavnoprávneho poznania ľudsko-právnej agendy, postavenia a ochrany národnostných menšín a etnických skupín na národno-štátnej úrovni, do rozvoja právnych a politických vied, ako aj do teórie medzinárodného a európskeho práva. Dielo je určené najmä pre univerzitnú pedagogickú činnosť, pre študentov právneho, politologického a humanitného zamerania, ako aj pre tých, ktorí profesionálne pôsobia v štátnej a verejnej správe SR, obzvlášť v oblasti tvorby, realizácie a uplatňovania ľudsko-právnych dokumentov s dôrazom na ochranu práv a slobôd národnostných menšín a etnických skupín v širšom spoločenskom kontexte.

***Pavol Hrivík** is Associate Professor at the Department of Political Science at Trencin University of Alexander Dubcek in Trencin, Slovakia.
[e-mail: pavol.hrivik@tnuni.sk]*

Politologické fórum Prispievania do časopisu

V časopise možno uverejňovať niekoľko druhov textov. Rubrika **Štúdie** tvorí hlavnú časť časopisu. Do nej prijímame rozsiahle analytické články s veľkosťou min. 20 a max. 30 normostrán (asi 5000 – 7500 slov).

Ďalšou rubrikou je **Diskusia**, v ktorej sú umiestňované kratšie články s rozsahom 5-7 normostrán (asi 1500 až 2000 slov). Tieto články majú vyjadrovať pohľad autora na vybranú tému čísla, poprípade predstaviť nový, zaujímavý názor autora.

Tretou tradičnou časťou odborných časopisov je rubrika **Recenzie**. Autor v nej môže zhodnotiť zaujímavé knihy, ktoré nedávno vyšli v rámci jeho sféry záujmu. Recenzie sú spravidla v rozsahu 1 až 5 normostrán (asi 500 až 2500 slov).

Všetky zaslané príspevky sú posudzované redakciou časopisu a vybrané články sú poslané oponentom. V prípade ich odporúčenia bude článok zaradený na vydanie. Rozhodnutie o vydaní sa oznámi autorovi. Ak nie sme informovaní o opaku, predpokladáme, že ponúkaný článok je doteraz nepublikovaný a nebol súbežne s nami zaslaný žiadnemu inému časopisu, alebo zborníku. **Stručná informácia o autorovi** a jeho súčasnom, či minulých pracovných umiestneniach, ako aj plná kontaktná adresa, by mali byť priložené v sprievodnom liste k článku.

Príspevky je možné zasielať výhradne v elektronickej forme na e-mailovú adresu marcel.lincenyi@tnuni.sk v jednom z uvedených bežných formátov (.doc, .rtf, alebo .docx).

Formát príspevkov

Nadpis: arial, veľkosť 13, veľké písmená

Nadpis v anglickom jazyku

Meno a priezvisko autora: arial, veľkosť 11, priezvisko veľkými písmenami

Abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu 150 až 200 slov. Mal by obsahovať presnú tému článku, používanú metódu a zistenia autora. (arial, veľkosť 11)

Kľúčové slová: 5-6 (*arial, veľkosť 11, kurzivá*)

Text

Písmo: Arial, veľkosť 11

Odstavec: riadkovanie 1

Okraje: 2,5 cm

Formát: MS Word (.rtf, .doc, .docx)

Poznámky sú v texte priebežne umiestňované pod čiarou a označené arabskými číslicami. Nemali by byť zbytočne rozsiahle. **K tabuľkám**, grafom a obrázkom je potrebné uvádzať zdroj a číslovať ich.

Abecedný zoznam literatúry na konci textu

Citácie a odkazy

meno autora vo vlastnom texte:

Susser (1992)

Susser (1992; 1994)

Meno autora mimo vlastný text:

(Mair 1997: 76)

(Mair 1993; 1998)

(Mair 1997; Gallagher 2005)

Mená viacerých autorov:

Mair and Gallagher (1998: 11-23)

(Mair, Gallagher 1998: 11-23)

Viacero diel od rovnakého autora s rovnakým rokom vydania:

Fiala (1998a; 1998b)

(Fiala 1998a; 1998b)

formát citácií

citovaný text je ohraničený dvojitými úvodzovkami („citácia“), bez kurzívy

Zoznam literatúry

monografie:

Mair, P. (1997): *Party System Change: Approaches and Interpretations*, Oxford, Oxford University Press.

Gallagher M. - Laver M. - Mair P. (2005): *Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties, and Governments*, New York, McGraw-Hill, 4th edition.

zborník:

Mair, P. – Zielonka, J. (2002, eds.): *The Enlarged European Union: Diversity and Adaptation*, London, Frank Cass.

príspevok v zborníku:

Kirchheimer, O. (1966): *The Catch-all Party*, In: Mair, P. (ed. 1990): *The West European Party System*, Oxford, Oxford University Press.

článok v časopise:

Lijphart, A. (1992): Democratization and constitutional choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland, 1989-91. *Journal of Theoretical Politics* , vol. IV, no. 2, 207-223.

Mareš, M. (2004): Politický rozměr požadavků německé menšiny v České republice. In: *Středoevropské politické studie*, roč. VI, č. 2-3, [online]. Available at: <<http://www.cepsr.com/index.php>> [Accessed 30. April 2006].

V prípade elektronických zdrojov je nutné uviesť, dátum ku ktorému sú aktuálne.

Political Science Forum Contributing to the journal

It is possible to publish several kinds of manuscripts in Political Science Forum. The **Studies** section constitutes the main part of the journal. To this section belong bigger analytical articles with the format of 12 to 20 pages (3000 – 7000 words).

The next section is called **Discussion** and shorter articles are placed there. An article in this section should be between 5 to 7 pages (1500 -2000 words) long and it should be presenting specific view of its author on the theme of the particular issue or alternatively to present a new interesting finding.

The last traditional section of scientific journals is **Reviews**. Authors can evaluate latest interesting books in their field of interest. Reviews are usually 1 to 5 page long (500 - 2500 words).

It is possible to submit manuscripts in electronic form to e-mail address of the General Editor, Marcel Lincényi: marcel.lincenyi@tnuni.sk in standard formats (.doc, .rtf or .docx).

All submitted manuscripts are evaluated by the editorial staff and selected manuscripts are sent out to peer review. In case of positive review the article will be listed for publishing. Every author will be informed about the decision to publish or to return the article. Unless informed otherwise we presume every manuscript we receive has not been published yet and was not submitted separately to be published elsewhere. Brief information about the author and his current and past positions along with full contact address should be attached in covering letter to the manuscript.

Style Guidelines for Manuscripts:

Title: arial, size 13,

Title in English language (if the original language is not English)

Name and surname: arial, size 11, last name in capital letters

Abstract in English and length of 150 to 200 words. It should contain exact topic of the manuscript, used method and authors' findings. (arial, size 11)

Key words: 5-6 (arial, size 11, italic)

Text:

Font: Arial, size 11

Paragraph: 1 line spacing

Borders: 2,5 cm

Format: MS Word (.rtf, .doc, .docx)

Mark **footnotes** with Arabic numbers. Footnotes should be placed on the same page as the text reference, with the same number in the manuscript. To **tables, graphs and pictures** please state the source and mark them with Arabic numbers.

The reference list in alphabetical order at the end of the paper.

Some Examples of the Preferred References Style:

Name of author in the text:

Susser (1992)

Susser (1992; 1994)

Name of author outside of the text:

(Mair 1997: 76)

(Mair 1993; 1998)

(Mair 1997; Gallagher 2005)

Names of authors:

Mair and Gallagher (1998: 11-23)

(Mair, Gallagher 1998: 11-23)

More sources by the same author in the same year of publication:

Mair (1997a; 1997b)

(Mair 1998a; 1998b)

Quotation format:

Quoted text is marked by double quotes, not by Italic.

List of References:

Books:

Mair, P. (1997): Party System Change: Approaches and Interpretations, Oxford, Oxford University Press.

Gallagher M. - Laver M. - Mair P. (2005): Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties, and Governments, New York, McGraw-Hill, 4th edition.

Edited Volumes:

Mair, P. – Zielonka, J. (2002, eds.): The Enlarged European Union: Diversity and Adaptation, London, Frank Cass.

Chapters from Monographs:

Kirchheimer, O. (1966): The Catch-all Party, In: Mair, P. (ed. 1990): *The West European Party System*, Oxford, Oxford University Press.

Articles in Journals:

Lijphart, A. (1992): Democratization and constitutional choices in Czechoslovakia, Hungary and Poland, 1989-91. *Journal of Theoretical Politics* , vol. IV, no. 2, 207-223.

Mareš, M. (2004): Politický rozměr požadavků německé menšiny v České republice. In: *Středoevropské politické studie*, roč. VI, č. 2-3, [online]. Available at: <<http://www.cepsr.com/index.php>> [Accessed 30. April 2006].

In case of using Internet sources it is necessary to state the date of access.